

J. VINCENTII GRAVINAE

DE

ORTU, ET PROGRESSU
JURIS CIVILIS.

L I B E R

AD

CLEMENTEM XI.
PONT. MAX.

NEAPOLI

Apud ANTON BULIFON.

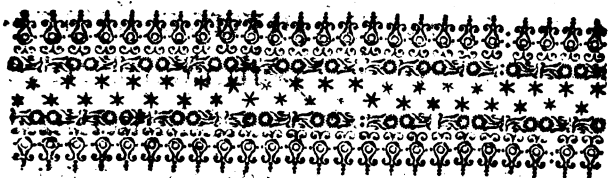
L I P S I Æ

Apud JO. FRID. GLEDITSCHIIUM

ANNO M DCC IV.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

107A

BEATISSIME PATER.

UA E tria bona sunt a divina providentia summis principibus ad optimum populorum regimen attributa, quaeque saepe singulos dispertita quide

A 2

ciuntur, in eundem vero collata raro memorantur; ea omnia nos in te uno CLEMENS MAXIME intuemur: ingentem rerum optime gerendarum potestatem, cognitionem, & voluntatem. Quae sicuti dissociatae parum promovent; quia neque potestas absque cognitione invenire; neque cognitio absque voluntate capeffere meliora valet: ita conjunctae nunc in SANCTITATE Tua, orbem terrarum universum ad aeternorum operum spem, haud immerito, erexerunt. Vetus enim illa, & praeclara de te opinio ex beneficentia & prudentia tua, praeclarisque factis ubique diffusa, jam tanto crevit amplius; quanto mirabile tuorum comitiorum eventus

rebus humanis omnibus ante-
cedit. Quo virtutis exemplo vel
ipsis veteribus Ecclesiae saeculis in-
audito, cum & praeteritas tuas
laudes obrueris; & parvis gloriae
spem ceteris mortalibus abstule-
ris: nostram interea excelsorum
actuum cupiditatem adeo dilatasti:
ut ei explendae, superatis jam cete-
ris, tutemet sis in posterum supe-
randus; neque alium praeter te
competitorem atque aemulum lau-
dum tuarum sis habiturus. Mor-
tales enim ita natura comparati su-
mus, ut cum nobis ipsis facile con-
donemus; ab aliis tamen semper ma-
jora contendamus. Cum igitur tu
notas antea, usitataeque virtutes
cursu superioris temporis exegeris;

A 3

& in

& in creatione tua speciem pietatis
adhuc ignotam e celestibus animi
tui penetralibus emiseris: quid mi-
rum si nova semper, & infueta tui-
que propria in posterum expecte-
mus? Quod vix, ac ne vix quidem
assecuturos a quoquam homine
confideremus: nisi mirabile facinus
abs te profectum, divinam vim a-
ctionibus tuis perpetuo excitandi,
atque regendis in tuo pectore con-
ditam indicaret. Talis enim tua fuit
Pontificatus refutatio, ut nihil hu-
mani penitus in egregia illa mode-
ratione animi deprehendatur. Ne-
que enim cum sensu modestiae, me-
tus hostium Christiani nominis ad-
miscebatur: non tyrannorum atro-
citas, non Ecclesiae vexatio, non pe-

non cades, nulla strages,
 nulla seductio, commotio nulla ho-
 norum irrogam incitabat. Et tamen
 ad cunctas dignitatum omnium in-
 vitis, atque reluctans, moerore ac
 tristitia squalidus, lacrymans & ge-
 mebundus, e cubiculo ubi te condi-
 deras, velut ad crucem aliquam
 evocabaris: utpote de illorum nu-
 mero qui ἔρχονται ἐπὶ τὸ ἀρχεῖν οὐχ ὡς ἐπ'
 ἀγαθόν ἢ ἰσότης, οὐδ' ὡς εὐπαθήσοντες ἐν αὐτῷ, ἀλλ'
 ὡς ἐπ' ἀναγκαῖον, καὶ οὐκ ἔχοντες ἑαυτῶν βελτίωσιν
 ἐπιτρέψαι τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ὁμοίως. Dum
 enim amplissimi Patres ad te con-
 fertim ibant, ut paratum divinitus,
 delatumque ad te a collegis omni-
 bus Pontificatum maximum reci-
 peres: tu illum ad seniores constan-
 tissime remittebas, unanimesque

preces lacrymis abunde manantibus refutabas. Cum igitur nemo, quin esses unice creandus, ambigeret, praeter unum te, a cuius modestia cum illi magis contenderent, minus expugnabant: idemque diffusis viribus copiam suffragiorum undique te ambientium averteres; ac solus petitioni omnium repugnans: certe non tam comitia illa fuere, quam lis, & iudicium inter te, ac Sacrum Senatum institutum, coelestique sententia diremptum, ac definitum Sacrorum librorum oraculis: quae voluntatem pervicere tuam, ac te attinere dilabentem: ut divinam in Pontificia creatione praesentiam, quam nobis adhuc religionis auctoritas persuasit, nunc
in

incomprehensibili creatione tua oculis pro-
prehenderimus. Qua enim
humana opera negotia illa, quae sua-
pae natura levi qualicunque aura
vertuntur, tamdiu constitissent:
nisi vis divina optimorum patrum
voluntates in te incumbentes ex al-
to rexisset; eorumque suffragia,
ne aliorum deflecterent, totum il-
lud gloriosissimum tibi; longum
vero atque anxium ceteris mortali-
bus triduum admirabiliter susti-
nisset? Quae tum populi totius
trepidatio fuit! Quae sollicitudo
bonorum Quales angustiae docto-
rum ac piorum hominum! Quanta
fluctuatio Ecclesiae universae: quae
dum retraheres manus a' guberna-
culo tibi porrecto, portum hic, il-

A 5

lic

lic scopulos; hac serenitatem, illac
tempestatem prospectans, a te uni-
ce petebat, ut in tranquillum con-
ferretur! Neque aliunde, praeter
quam a divino consilio procescit, ut
neglecta opportune, de Seniorum
etiam sententia, lege annaria, digni-
tate suprema aetatem antevenires.
Cum enim superiorum Pontificum
piis legibus, & exemplis abacta vi-
tia, propter eorum imperii brevitatem,
statim ab abscessu refluerent:
florentem aetatem tuam DEus ad
summam potestatem adduxit: ut
imperii diuturnitate optimae leges
verterentur in mores, ac mala om-
nia tuarum continuatione virtu-
tum, veluti longi temporis prae-
scriptione in posterum tollerentur.

Tu

ut imperares, imper-
runt, sed ut Ecclesiae tem-
pore & legi divinae servires.
Etenim ut egregie Plato: τῷ ὄντι ἀλη-
θινῶς ἀρχὴν οὐ πέφυκε τὸ αὐτῷ συμφέρον σκο-
πεῖν, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ. Omnes nimi-
rum homines DEus Opt. Max.
propter communis genitoris cul-
pam perpetuo labore damnavit;
sed sapientes hoc discrimine secre-
vit a ceteris, quod alios tantum
suae; sapientes vero publicae utilita-
tis causa laborem suscipere voluit.
Hoc autem onus ideo tibi subeun-
dum prae ceteris erat, quod unus
inter mortales absque ullis edictis,
quae irrita sunt nisi vim habeant
adjunctam, & absque vi quae num-
quam abest a communi tristitia: sed
ipso

ipso adſpectu jucundifſimo vitae
tuæ, ac priorum luce merito-
rum labes eluere valeas Magiſtra-
tuum, & procerum unde corruptio
manare ſolet ad ceteros. Ac ſola
imago animi tui modo locata ſubli-
mius, & majoribus exprimenda in
dies operibus, præſentis erit, &
poſteri censure temporis. Quis
enim aut ignavus, aut impurus, aut
indoctus munus petere aſit ab eo
Pontifice, cujus pueritiam in ele-
gantioribus literis; adoleſcentiam
in Sacris, & civilibus legibus; ju-
ventutem in jure integerrime ſan-
ctiſſimeque dicundo, ac ſequentem
aetatem, tribus Pontificibus dica-
tam, in Eccleſia univerſa moderan-
da, totamque vitam in antiqua San-
cto-

et hanc disciplinam cognoscere, & undequaq; imitanda sciat
ne traducam? Quis vero inani, &
puerili doctrina imbutus, turgidaq;
recentiorum temporum facundia
inflatus, graviores, & sublimiores
doctrinas vicerit apud eum Pontifi-
cem, ad quem instituendū omnium
temporum selectiora studia conflu-
xere? Quem ab ineunte aetate Lati-
nam eloquentiam addiscentem Tul-
liani Saeculi lux, & candor excoluit;
cui ad Graecas literas cupide progre-
dienti, cum omnium inventorum, at-
que artium suarum copiis, Academia
universa, cumq; Demosthenea vi, at-
que frugalitate Atticum forum exul-
tanter occurrit. Qui juris pruden-
tiam ab Antonini aetate, Theolo-
giam

giam a Theodosianis temporib9 arripuit, omnesq; doctrinas, atq; artes e purioribus fontibus arcesivit. Eo cultu, atque severitate studiorum tecum ad Supremum Ecclesiae fastigium reduce, non Principem literulas alentem videbimus, & argutiolas sed Heroicorum temporū eruditio- nem, & Sapientiam suscitantem adspiciemus, Romaniq; juris Majestatem jamdiu obumbratam foro red- dentem, & ad veteris Ecclesiae pie- tatem, atque doctrinam nostratium criticorum religione atque judicio expensam, & excoctam, auream illam eloquentiam adjungentem, quam in Italiam Leonis X. benefi- centia revocatam nova sermonis contagio pene profligavit. Quam
sane

atque bonarum ar-
tium felicitatem prope adspirare vi-
des, postquam exemplo tuo ea de-
ferretur conditio petitoribus, ut aut
spes bonorum eis deponenda sit, aut
vetusta morum, & doctrinarum
Sanctitas repetenda. Hinc tu Prin-
ceps humanissime voti compos fies,
& severitatem quae animum tuum
a dominatu avertebat effugies: mo-
ribus enim recta disciplina, & lite-
rarum cultura compositis delicto-
rum, & vitiorum semina tandem
extingues, ut severitate tibi non sit
utendum, quoniam bonis domina-
beris: poterisque clementissime,
atque ex animi tui sententia impe-
rare. Non enim clementia est par-
cere fontibus, quorum vita tot est
in-

in fontibus noxia: sed ea demum vera est clementia, numerum augere bonorum rectis institutionibus, iisque aditum seipre criminibus, ut quam rarissime oporteat esse severum. Quoniam vero haud pauci reperiuntur, qui ramos malorum deciderint, radicem vero qui tentaverit, adhuc nemo: & vitia plerumque studio virtutis non deponuntur, sed fuga poenarum: coguntur Principes atrocitate decretorum eos exulcerare, qui vel voluptatem ex propriis, vel utilitatem ex alienis vitiis capiunt; quique illis ablatis quotidianam etiam vitae occupationem amitterent. Tu vero qui virtutum omnium scientiam habes, & usum, exemplis tuis, & nova emendandi arte

animos ad illas adeo condoce-
re, ut sensim delectati meliori-
bus, deteriora sint relicturi: ac nec
inantes à sensibus jucunde deces-
suri ad honestatem. Itaque virtuti-
bus illatis, vitia sine satellite, ac sine
voce praeconis exulabunt. Tua ve-
ro gravitas lenitudine temperata,
etque majestas benignitate condi-
ta, suffusaque suaviter moribus, &
sermonibus tuis decora, & verenda
comitas, nonne fastum deprimet,
& superbiam depellet procerum il-
lorum, qui tenuiorum contemptu,
& pectoris tumore, atque capitis
statione celfo fulgentique de curru
sibi videntur praeferre fasces, & in
privata fortuna publice imperare?
Atque cum divinae omnes animi

B

tui

tui dotes in univrsarum gentium
utilitatem redundant : ij etiam
qui jampridem patrocínio tuo per-
fruuntur, quo illo digni videantur,
motu feruntur eodem: ut & ipsi pro
virili aliquid publice prodesse cu-
píant. Quos inter, & ego, qui om-
nia tuae solius beneficentiae de-
beo, per quam etiam ab Innocen-
tii XII. benignitate publicum juris
docendi munus accepi: animum in-
dixi meum, ut privata quoque stu-
dia in commune adducerem, abso-
lutis nuper tribus de originibus ju-
ris civilis libris. Quorum en pri-
mum jam tuo sub auspicio in lucem
profero, brevi reliquos emissurus,
ubi sciero Sanctitati tuae probatum
iri: cui non modo ex infinita pote-
sta-

~~Quoniam~~ quia omnia subjiciuntur:
~~sed privato~~ etiam, & antiquo nexu
~~labores~~ mei sunt omnes obnoxij.
Et si vero nostra sententiarum, &
verborum inopia tanti, tamque Sa-
pientissimi Pontificis luce sit indi-
gna: materiae tamen gravitatem
certe non adspernabere: tradimus
enim primordia juris civilis, quae si
non proximum, at communem ta-
men habent cum Sacro jure fon-
tem, nunc in aeternam Ecclesiae
tranquillitatem e tuo pectore pro-
fluentem. Jus enim Romanorum
id habet seorsum a populis aliis, to-
tum ut sit arte mira, & certa ratio-
ne deductum a naturali honestate,
quae divina est illa in omnium cor-
dibus insculpta, inque animis in-

B 2

scri-

ſcripta lex. Hinc jus civile prò jure gentium ſervatur ab omnibus illis nationibus, quae cum Imperio Romanorū, non tamen acceptam ab iiſdem humanitatem depoſuerunt. Quin etiam, ſi originem illius e remotiori memoria repeta-
mus, Moſen ipſum haud levi ex parte noſtri juris auctorem reperie-
mus. Multa enim Ægyptii ab Hebraeis, cum quibus verſabantur, in ſuos vertere mores: cujus rei argumentum eſt ſuum obominatio, jejunia, & *περτομή* Herodoto teſte Ægyptiis etiam Sacerdotibus uſurpata: quae ſuo populo Moſes aſſerta, & ab alienis repetita retulit inſcriptas ab ſe, atque a Deo dictatas leges. Athenas autem, unde Ro-
ma-

primæva jura petierunt, vel
Phœnices Hebraeis affines, ut mul-
tas Græciæ urbes condidere, vel
Ægyptii: Erechteus certe, ac Ce-
crop, qui eam urbem primis legibus
composuerunt, primique impera-
runt, ex Ægypto advenerant, inde-
que in Græciam attulere mores
patrios, quibus multa hæserant ex
Hebraicis institutis. Quamobrem
Cecrops propter Græcos mores Æ-
gyptiis infitos *δικοῦς* appellabatur.
Hinc non mirum, si tot Hebraici ju-
ris vestigia in Romano inveniantur,
ut utriusque populi leges incer-
to auctore inter se collatas habea-
mus. Quamobrem emerfis Lotha-
rij temporibus, post diuturnam no-
ctem Romanis legibus, adeo Sacrae

tum illis coaluerunt ; ut Decretalium libri, exceptis iis, quae sunt divini tantum juris, nihil fere aliud videantur, quam progressio, & germinatio juris civilis : quod Summi Pontifices Alexander, atque Innocentius Tertij, Gregorius IX. Innoc. IV. Bonif. VIII. aliique plurimi sua in juventute hauserant e Bononiensi plerique Schola, quae tum celebrabatur, illudque de Summo Ecclesiae Solio mortalibus prae-buerunt, aut respondentes Episcopis, & Praefulibus Oracula Romana petentibus; aut controversias, causasque definientes, aut constitutiones Ecclesiasticas pro re nata condentes. Quo magis confido, te hoc literarum genus complexurum
be.

~~tuam~~ & , quia animum habes
~~tuam~~ modo tuae ditionis opulentia,
~~sed~~ ipse etiam humanis necessitati-
bus longe maiorem , quique occul-
tis largitionibus literarum inopiam
e re familiari tua sublevabas , eo
majori munificentia cultum vetu-
sti juris excitaturum , quod haec
studia longe auctius Reip. remit-
tunt quod acceperunt , & pro ca-
dueis , & mortalibus bonis aeterna,
& saluberrima retribuent , conjun-
ctam scilicet cum Romana erudi-
tione iustitiam animumque Roma-
num. Quae dum scriptis commit-
timus , numquam interea sensus
declinamus ab immortalibus dictis
factisque tuis , unde longe mayo-
rem boni , & aequi scientiam , &

B 4

usum

usum colligemus, quam e mortuis
monumentis vetustae virtutis, quae
nunc longe clarior in tuis operibus
reviviscit. Quibus contemplandis
admirandisque adeo, Pater Beatif-
sime, raptor, ut ad integram ab-
solutamque felicitatem id unum a
Deo Opt. Max. deprecer, ut per
longam te annorum seriem sospite
atque superstito dimittar e vita.

Ad

Ad Cupidam Legum Juventutem.

*M*irari aliquando soleo & mecum
ipse reputare, cur extremis hi-
sce temporibus, quibus cetero-
qui scientiae, vel recens exo-
riuntur, vel veteres exsusci-
tantur, vel adhuc incolumes
ad clariorem lucem extolluntur, ita ut communis
& nova quaedam reddatur vita doctrinis; una
tamen Jurisprudentia, veluti damnata bar-
barie sensim repudietur ab eruditissimis, & elegan-
tiorum artium commercio paulatim excluda-
tur? An rude aliquod artificium est jus civile,
cui nonnisi pinguiora ingenia se tradiderint?
An usu, officioque suo juris ars est avara quae-
dam nundinatio verborum, & vocabulorum
incurpium evertendis aliorum fortunis, & pa-
trimoniis ex iudicum libidine transferendis
institutum? An civilis doctrina claris illa qui-

B 5

dems

dem profecta initiis, & a sublimioribus ingeniiis educata, traducta tamen per manus imperitorum, diuque sordide contrectata ita squallet; ut ab eo temporis vestigio, ad aetatem usque nostram, cultiora ingenia suo foeditatis adpectu rejecerit? An hoc denique studium quaestuosum est magis, quam gloriosum & illustre: atque ideo docti homines, qui suam opulentiam in abstinentia, & frugalitate collocant, cum bujusce artis praemiis minime ducantur, ipsam etiam artem putant esse contemnendam? Immo vero nihil prorsus horum objici Jurisprudentiae potest. Quid enim ejus munere gravius, quo singulorum status, & bona protegentur ab injuriis? Quid solidius praeceptis, regulisque suis, quas haustas ex honestate naturae, non confuse congestas, proditasque temere; sed ratione, atque via traditas a majoribus fuisse didicimus? Etenim, si quam habet philosophia dignitatem (habet autem hominum opinione maximam) ea omnis translata fuit in jurisprudentiam Romanorum, qui partum armis imperium, juris commercio, legumque majestate continuerunt. Quidquid enim a Graecis philosophis de honesto, & justo; de finibus bonarum, & malorum; de regendis populorum moribus; de legibus & Republica quaestionibus

infi-

*Et ambitiosis magis, quam
in laudationibus effundebatur, totum
per a jurisconsultis nostris, atque,
per Graecos, traductum in Urbem: ut quod
Graecos exercitatio erat ingenii, longio-
riusque in levamen, Romae in corpus juris ci-
viliis conversum publicae, ac privatae semen es-
set utilitatis. Itaque contemplatio Graecorum
otiosa, & iners, a nostris operosa reddita est, at-
que frugifera. Cumque deinceps philosophia
in honorem, & opum vile mercimonium conver-
teretur: potestas omnis illius, atque dignitas
in Jurisconsultorum scholis, atque in Romano
foro consedit: manserat enim Graecis tantum
splendor, fastusque verborum: pondus tamen
rerum & sententiarum utilitas commigrave-
rat omnis in artem Jurisconsultorum, quorum
auctoritate forum regebatur, ut hoc opere no-
stro procedente patebit.*

*Caligo vero barbarorum interpretum eur-
huic detrabat doctrinae dignitatem, cum supe-
riori saeculo ad vendicandum jus civile cultio-
res omnes artes, omne genus eloquentiae, retru-
sor omnis eruditio contra barbariem conjura-
rint: ut non tantum contulerint conditores,
quantum novi ejus vindices reddiderunt? Ita-
que sicut ager sit intermissa cultura feracior;
ita*

ita jurisprudentia, quae barbarie inhorruerat, segetem protulit ex nova eruditorum industria laetionem. Vel unius enim Jacobi Cujacii mirabili acumine, atque inaudita doctrina, jus civile nostrum scientias omnes in certamen gloriae provocaverit. Quaeenam est autem ars, quaeenam facultas, cui tanta eruditio sit implicata, quantam complectitur Jurisprudentia, ex qua nativa rerum singularum vocabula, & arcana Latinitatis, & selectiora dicendi genera ducuntur, & recondita notitia vetustatis eruitur, & scientia temporum, atque factorum, non communis illa quidem, pervulgata, sed sanctior, atque selectior: ita ut unius Jurisprudentiae studium, Graecam atque Romanam eruditionem trahat universam.

Cur igitur eruditi a Jurisprudentia, & Juris professores ab eruditione plerumque, atque ab eruditis professoribus abhorrent? Sane non aliam prodiderim causam, quam numerum, & magnitudinem voluminum, & molestas rerum jam desuetarum expositiones, disputationesque longiores, & acumen aliquando immodicum; quibus, ut summum scriptoris ingenium arguatur: ii certe, qui haec non propense, neque instituto suo, sed cursim atque alio intendentes arripiunt; longioris morae fastidium ferre non possunt.
Cum

hominis difficultate, atque stu-
piditate deterreantur : facile
ne vel eruditus a studiis
vel juris professor ab artis suae
laboribus abstrahatur. Facilem enim
laboriosae praeferimus, & praematu-
re plerumque anteponimus honestio-
ra. Ea quamvis multa prodierint, quibus aut
graviora volumina contrahuntur ; aut re-
sistantur obscuriora : ibi tamen, vel ea saepe of-
fendimus quae nos morantur inutiliter ; vel ea
desideramus quae pateant latius : pleraque
jejunè traduntur, & exiliter, ut vix ar-
ripere diffugiant. Res nimirum e proprio trun-
culis vulsae, atque in Epitomen redactae, attin-
gent simul animum, & elabuntur : carent enim
non ordineque suo, sine quo nihil mentibus
adhaerescit. Qui hoc igitur in genere libri sunt
breves, vel doctrinam universam per sum-
ma capita percurrunt, quod est nimis exile : vel
eandem in partem adeo effunduntur, ut alienis-
simis quoque doctrinas eodem trahant, quod sto-
machum saepe facessit. Non igitur alia ratio
superest, nisi ut aperiuntur fontes uberiores,
ex quibus non in singula tantum membra, sed
in universum Jurisprudentiae corpus eruditio
necessaria influat, non quidem adeo parce, ut co-
gni-

gnitio illius brevi exarescat; neque tam abunde, ut mergat ingenium, & diu mentem ulterius pergentem irretiat. Quod praestare, animus fuit hisce tribus Originum libris: ut fontes recludantur, unde universa legum eruditio, & vetus Jurisprudentia manat. Curaque fuit rivus inde ita ducere, ut vel coerceantur redundantes, vel tenues justa copia impellantur: quo juri civili nutriendo sufficiant, & sobrie ad usum, & commodum legentium, non immoderate ad ostentationem ingenti veteris juris notitia, & lectior eruditio suggeratur. Itaque in his conjectum est libris, quidquid ab eruditis, & a juris professoribus honeste ignorari non potest: quo eruditi scientiam juris ex his colligant suis utilem studiis, & jurisperiti luce hac eruditionis accepta in lectionem Digestorum, & Codicis, & Novellarum confidentius ingrediantur: ut nonnisi quibusdam in locis obscurioribus, si quando in foro usuvenerit, consulere oporteat longiores eruditorum interpretum commentarios: quorum tamen sensum sine rerum hic expositarum notitia, nemo nisi divinando adipiscatur.

Igitur primo libro quasi telam explicamus, quae universum juris civilis corpus expressis potioribus membris exponat, & cujusque juris por-

...interdum certa, & intervalla patefa-
 ...quodammodo prodatur, unde sit orta pri-
 ...juris, quemadmodum paulatim
 ...legibus, vel prudentum interpreta-
 ...vel magistratum edictis, vel princi-
 ...functionibus, ad integritatem pervenerit:
 ...quamdiu steterit, cur inclinaverit, quade-
 ...ad statum denique redierit suum. Qui-
 ...exponendis, oblata facultate, auctores pro-
 ...constituti, perturbati, & reparati ju-
 ...deque singulorum scriptis, doctrina, inge-
 ...& usu judicia ferentur, quibus studiorum
 ...curfus dirigatur: plurimum enim refert unde
 ...primum lectionem auspicetur, quibusve
 ...inceptis & quo ordine libris utatur: nam quae
 ...lectio ad tempus maxime prodesset, ea immature
 ...praepostere suscepta nocebit. Si enim quo-
 ...quaque fors appulerit, haereamus, libris saepe
 ...inutilibus florem nostrae conteremus aetatis.
 ...Hinc in tanto studiosorum numero tam pauci
 ...sapientes. Hoc igitur libro nascentis, & pro-
 ...gredientis juris civilis, tum singularum par-
 ...tium ejus celebriorumque scriptorum brevem
 ...narrationem pertexemus.

Altero libro primordia juris naturalis & gentium, ac vetustiores juris civilis fontes aperientur, sive leges XII. Tab: quotquot e veterum

rum reliquiis erui potuerunt, adpersa in tempore ad res illuminandas Attici juris notitia. Hisque proditis originibus pervetustis, & quasi jurisprudentiae cunabulis, transibimus ad recentiores, nempe ad leges, & Senatus Consulta: quibus jus civile privatorum (nam quae ad Reipublicae administrationem pertinebant, cum nullius jam sint usus, vix attigimus) leges inquam illas & S. C. persequamur, quibus priscum, & privatorum praecipue jus, aut deficiente sententia XII. Tab: augetur; aut tempore aliter poscente mutatur; aut ubi obscurum sit atque perplexum, auctoritate populi totius explicatur. Quae postremo libro concludentur.

Toto autem hujusce operis cursu eruditionem, & notitiam vetustatis ita intermiscemus: ut quod scitu opus fuerit lectori ad locum occurrat: quo is postea per se possit obscuros, atque perplexos Jurisconsultorum sensus expedire, atque barbarorum interpretum notare lapsus. Multa enim jure tradendo peccarunt illi, quae notata sunt ab eruditis, multosque in forum errores intulerunt ignoratione morum, legumque vetustarum, ac temporum, quorum notitia hisce praebetur originibus: quas Tribonianus, cum suo tempore paterent omnibus,
pa-

gmentis contextum, quam dilucidam eorum sententiam protulerunt: vel quod satis habuerint ea monumenta colligere, ac reliquum laborem aliis consulto reliquerint; vel quod luce carebant ea, qua postea Jacobus Cujacius, & Gothofredus junior jurisprudentiam emendarunt: quorum scripta sane gravissima plurimum huic operi contulerunt. Qui vero aut unam, aut certas aliquot harum originum explicarunt, ii longis, ut diximus, & alienis aliquando disputationibus ingenia fatigant, eorumque cursum, qui ad forensam exercitationem vocantur, impediunt. Praestat autem rem cognoscere universam, quam longiori cura partem tantum illius expendere.

Orationem vero adhibuimus continuam, scribenti quidem perdifficilem, tota enim ex illius ingenio continenter fluit; legenti vero facillimam; etenim animus cursu illo veluti secundo flumine vehitur. Nam criticorum scribendi consuetudinem, cui alioqui sua debetur laus, de industria effugimus, intercisae enim, & comminuta eorum oratio singulis momentis intercipit spiritum, & frequentibus abrupta scriptorum locis moratur properantem, & detinet injucunde. Ideo succum quodammodo veteribus expressimus, inq; orationem nostram confundimus, testimonia vero & auctoritates in marginem

nam conjecimus: ac si quid exprimendum oc-
curreret criticorum (occurrit autem in XII.
Tab.: explanatione saepius) id separatim in no-
tis contulimus breviores, & a continenti ora-
tione seduximus. Ubi vero critici personam
suscipere cogimur, cura est a novis emendatio-
nibus, quantum licet, nos continere, contenti-
que saepe sumus correctionibus aliorum, qua-
rum si quas non probavimus, non nisi caute
mutamus atque verecunde: tum quia nobis
nihil suspectum est magis quam iudicium no-
strum: tum etiam quia critices licentiam jam-
diu esse compressam oportuit. Adeo enim emen-
dando critici modum excefferunt, ut non sit am-
plius id emendandi studium, sed reprehenden-
di libido, furorq; rixandi. Quomagis admiror
eruditissimi Graevii sobrietatem, qui suis in
notis criticum acumen philosophiae modestia, &
veritatis amore temperavit. Quid autem ma-
li de nobis posteri promeruerunt, ut contentio-
nibus nostris abducendi sint a scientiis gravio-
ribus, & praesertim a studio sanioris eloquen-
tiae, quae propemodum exaruit, quia diutius
in interpretibus, quam in ipsis auctoribus oc-
cupamur. Tandem, ut omnes omnium emen-
dationes merito suspectas habeamus: non ne
praestiterit in una qualicumque lectione quie-
scere, quam diutius vaticinando multiplicare

deliria, & posteris laborem, atque fastidium ex ea disputationum sterilitate procreare? Nec semper meo iudicio, vera lectio erit ea, quae melior; scriptores enim varia distracti scriptio- nis cura industriam aliquando remittunt. Neque humanum ingenium contendere ubique potest omnibus nervis: ideo ut in acie milites etsi minus fortes, amen, quia fessis integri succedunt, pugnant aliquantisper alacrius: ita evenit, ut acutius aliquando comminiscantur interpre- tes, quam ipsimet auctores invenerunt.

Caeterum etsi nullae hic inveniuntur forenses disputationes, & rerum quotidianarum contro- versiae, quarum utinam, aut minorem habea- mus copiam, aut non videamus imminere ma- jorem: tamen ut ij qui ad palaestram vocantur, quo sint ad luctam expeditiores oleo prius un- guntur: ita forenses pugnam initurus ingenio fiet ex hac lectione promptior. Etenim non au- thoritatibus tantum, quae arma sunt imperito- rum, quaeque indicem pervolventibus praesto sunt in utramque partem, sed scientia pluri- mum & ratione valebit: praesertim si ad fo- rum veniat aliquanto cultior, & bonarum ar- tium luminibus excitatus. Quod facillime as- sequetur, si vulgaris institutionis scopulos de- clinatus a puero, per brevior, & leniorem in- cedat viam. Neque enim ab omnibus juris pro-

~~omni~~ perfecti Jurisconsulti doctrinam,
~~et~~ conditionem contendimus, cujusmodi
~~per~~ admodum singulae tulerunt actates:
sed plerumque satis fuerint ea, quae politum
profectumque causidicum: quo Juris-
prudencia puris attrectetur manibus, & forum,
quantum per consuetudinem licuerit, expietur.
Nihil enim tam foedum fuerit, nihil tam ob-
scenum, nihil tam denique sacrilegum, quam
ius civile abstrusioris eruditionis venam, ger-
men utilioris philosophiae, atque florem elegan-
tiae, negligentia tamen humaniorum literarum
redundare sordibus, & ingeniis patere lutu-
lentis. Has injurias recta studiorum institu-
tio procul a Jurisprudencia flectet: itaque de his
placet pauca disserere.

Tria omnino sunt juris professori necessa-
ria, latinae linguae peritia, ratiocinandi ars, &
notitia temporum. Latina lingua evoluit arca-
ica jurisprudentiae, detegitque sententias inti-
mas Jurisconsultorum, quae germanis vocabu-
lis, & abstrusioribus, ac peculiaribus latine di-
cendi generibus obsequantur. Quamquam enim
jurisconsultorum, quorum fragmenta retine-
mus, plerique latinitate jam inclinata florue-
runt: studio tamen, ac religione verborum, qua
maxime scientia legum adservabatur, ita ex-
cellebant, ut auream prope latinitatis aetatem

elegantia, & proprietate reddiderint. Verborum praeterea scientia, & cognitio formularum, quarum in jure civili maximus est usus, nihilominus quam historia mores ritusque aperit veterum Romanorum, quorum notitia obscuriora loca juris civilis illuminat.

Ratiocinandi ars cunctas profecto doctrinas decet, utpote cogitationum humanarum omnium gubernaculum & moderamen, atque initium, & dux recte dictorum, recteque factorum: sine qua praepostera & perturbata erunt universa. Nam ut Lucretius ait:

----- Si falsa est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum,
Omnia mendose fieri atque obstipa necesse est,
Prava, cubantia, prona, supina, atq; absona, tecta;
Jam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque
Pro dita judicijs fallacibus omnia primis.

Professoribus vero juris civilis eo magis est necessaria, quod eorum consilio, atque judicio salus aliorum, & fortunae reguntur. Advocatorum enim, & judicum lapsus patrimonia secum & vitam ruunt aliorum.

Notitia temporum & historiarum lectio, cum ad prudentiam est utilis, quae de cognitione praeteritorum, tamquam ex futurorum imagine suscipitur, tum etiam ad intelligentiam lo-
corum

~~multarum~~ ~~diffiduum~~ juris, quae luce vetustatis,
~~multarum~~ ~~diffiduum~~ temporum patefiunt: multarum
~~diffiduum~~ ~~diffiduum~~ sola temporum ratione
~~diffiduum~~ ~~diffiduum~~ componitur.

Haec autem facultates cito assequetur ado-
lescens, si e longa, & salebrosa via decedat ad
faciliorem, ac primo retia vitaverit vulgaris
grammaticae, quibus pueritia miserrime im-
plicatur, & pro ea sumserit Sanctianam Sciop-
pii, Vossique breviter, aut ex his conflatam
novam methodum gallice scriptam, velejus epi-
tomen: deinde adjunxerit exercitationem quo-
tidianam, optimis auctoribus explicandis, Te-
rentio praesertim, Cicerone, Caesare, Virgi-
lio, Tibullo, paucisque aliis aetatis aureae scri-
ptoribus, adhibitis facilioribus commentariis:
longum enim esset, & laboriosum prae institutio-
ne forensi, aut optimos scriptores explicare
omnes, aut criticos consulere graviore. Opti-
mo enim causidico satis fuerit, si paucorum, &
quidem elegantiorum imitatione, atque studio
facultatem comparaverit intelligendi optime, ac
scribendi mediocriter: ut si ornate atque ele-
ganter nequeat, barbarum tamen effugiat, &
inconditum dicendi genus.

Rationis regendae, atque emendandae men-
tis artem, quam Logicen appellant, omnium
veterum, tum recentiorum optime facilli-

*meque traditam habemus in libello inscripto
Ars cogitandi: Cujus lectione non modo e com-
munibus naturae tenebris mens exolvetur, sed
etiam labyrinthum effugiet vulgarium Diale-
cticarum, e quibus longa diuturnaue jacta-
tione, assiduisque jurgiis, non aliud nisi fallere
fallique discimus. Ex ea quoque lectione lu-
mina excipiuntur ad omnes fere scientias; qua-
rum semina illic sunt effusa; ut quacumque fle-
ctere quis voluerit, rectam per se inire va-
leat viam. Hinc etiam tollere potuerit adole-
scens quidquid philosophiae opus fuerit homini
negotioso, & publicis muneribus occupato, quem
oportet quidem philosophari, sed paucis, ut ait
Ennius. Cetera quae hoc in genere vulgo, ar-
gute ne dicam, an intemperanter & absurde
disputantur? jam hac aetatis nostrae luce, in-
que tanta inventorum novitate, non modo igno-
rantur utiliter, sed etiam laudabiliter conte-
mnuntur.*

*Rhetoricam non ad jungimus, utpote magis ad
morum, & publicarum rerum scientiam utilem,
quam ad scribendi usum, qui Tullio ipso judice
naturae beneficio, & bonorum scriptorum imita-
tione maxime comparatur: qua de re sunt haec
ab Augustino scripta divinitus: (a) Caven-
dum est, inquit, ne fugiant ex animo quae di-
cen-*

(a) De doctr. Christ. lib. 4. in princ.

eloquentiam, cum attenditur ut arte dicatur.
In sermonibus, atque dictionibus
eloquentium impleta reperiuntur praece-
pta eloquentiae, de quibus, ut illi eloque-
ntur, vel cum loquerentur, non cogita-
nt, siue illa didicissent, siue ne attigissent
quidem. Implent quippe illa, quia eloquen-
tes sunt, non adhibent ut sint eloquentes.
Quapropter cum ex infantibus loquentes
non fiant, nisi locutiones discendo loquen-
tiam: cur eloquentes fieri non possunt,
nulla eloquendi arte tradita, sed elucutio-
nis eloquentium legendo, & audiendo, &
quantum assequi conceditur imitando?
Quid quod ita fieri ipsis quoque experimur
exemplis? Nam sine praeceptis Rhetoricis
vivimus plurimos eloquentiores plurimis,
qui illa didicerunt.

*Historiarum lectio partim anteire debet,
partim comitari jus civile. Ne quis enim ini-
tio sit ad jurisprudentiam rudior, generatim
saltem oportet animo antea acta tempora com-
prehendere, ut reliqua vita, ubi erit otium, res
gestas cognoscat particulatim: quo de rebus
cum privatis, tum publicis ex praeteritorum
exemplis rectè consulat, atque prudenter. Oc-
casiones vero legum, tempora, & causae, quae
maxime sententiam aperiunt earum, omnia*

eruantur ex historiis, Ante quam igitur quis
auspicetur studium juris ex universa saltem
Justini brevique historia memoriam temporum
hauriat antiquiorum, ut postea cum studiis ju-
ris Livii lectionem conjungat, indeque per se-
quentium aetatum scriptores continenti serie
ductus ad nostra tempora referatur, in iisque
studiis occupabit quidquid ei temporis a divino
cultu, qui praecire debet rebus omnibus, & a
forensi munere, atque honestis animi laxamen-
tis in vita superfuerit, adjunctis uberioribus
Chronologiae, atque Geographiae compendiis:
in quibus usui esse poterunt aucta nuper Clu-
veriana introductio, & Petavii rationarium
temporum, ac Bussuetij Episcopi Meldensis
Theologorum eloquentissimi de universa Histo-
ria dissertatio: quae non modo brevem, atque
perspicuam continet memoriam temporum, nota-
tis eventis illustrioribus; verum etiam vivis
coloribus exprimit religionis nostrae veritatem
omnium saeculorum auctoritate comprobata,
ac simul pandit regnorum omnium ortus, & in-
teritus, eorumque causas e moribus deductas
populorum, qui nucleus est historiarum.

Juris vero studia inchoanda sunt a concin-
nis certe, ac lepidis Antonii Peresii institutio-
nibus: cum quibus conferendae indentidem Ger-
manae Justinianae, adhibitis Vinnii commen-

*in miris iudicio contextis, miroque delecta
 sunt; nec non ejusdem notis, quae sunt com-
 mentariorum vetuti faculae quaedam. Qui
 longiores, aut locupletiores aediderant, Cuius-
 cunque audiant hisce verbis exagitantem com-
 mentariorum importunitatem: (a) Ex libris, in-
 quies, Juris civilis libello institutionum, ne-
 que comitior, neque faciliior ullus est, qui-
 que interpretem desideret minus: ut plane
 illorum videatur esse otium ignobile, qui
 cum libellum longissimis onerant com-
 mentariis, quod positum est in una cogni-
 tione, in infinita dispertientes. Et paulo in-
 ferias: Nam quae scientia haec est, quae
 modum non habet ullum? quae fines suos
 egreditur? quae tota deerrat a praeceptis
 suis, & summo illo praesertim, nec a Justi-
 niano praetermisso, ut incipientibus jura
 tradantur levi ac simplici via; ne difficul-
 tate institutionis tam numerosae, atque
 perplexae ab hoc studio deterreantur. Ita-
 que commentarios, qui Oinatomi nomine ferun-
 tur, qui ad forenses sane usum plurimum con-
 ferunt, potius reiicerem ad extremum studio-
 rum; quam in ipso, ut fit, initio adolescentibus
 anteponerem: quos obruit copia rerum aut
 praemature, aut praepostere ibi disputatarum:*

Et me.

(a) In observ. lib. 12. cap. 18.

Et melius Justinianeis adjungerem Theophili fabrias, Et eruditissimas institutiones, nuper cum clarissimorum auctorum notis editas a Doujacio. Post hos locus erit hisce tribus Originum libris, ut altiores juris radices eruantur, Et mox ab iis decurratur ad ramos, nempe ad argumenta singulorum juris titulorum: quae cognosci poterunt e Wessembecii Paratitlis Digestorum, Et e Perefii Paratitlis Codicis. Interea celebriores leges in Manuductione juris civilis notatae deligentur, atque ad eas veterum Et novorum uberiores, itemque ad forum utiliores, aut, ubi loci obscuritas postulet, eruditiores interpretationes adhibebuntur, ut scientia simul Et usus eadem tempore comparetur.

Haec praefari voluimus, ut ad studium juris animos praepararemus detrahentes inutilia, Et adolescentibus jucundiora simul, Et expeditiora praebentes. Non plus enim temporis vel a mediocribus ingeniis haec institutio postulat, quam philosophiae vulgari addiscendae, non sine lugenda temporis jactura, tribuitur.

DE ORTU, ET PROGRESSU JURIS CIVILIS.

Quoniam nihil est aliud
jus civile, nisi naturalis
ad Romanae Reip. insti-
tutionem relata, Roma-
nisque moribus, & lite-
ris explicata ratio: ideo
ut juris cursum ostendamus, ponenda
est ante oculos Romanae Reip. facies,
imagoque illius brevi oratione adum-
branda ducto initio ab antiquiori P. R.
divisione, in patricos scilicet, & ple-
bejos.

I.

Populi Romani summa & praecipua De Popu-
pua divisio ea est, quae a genere profici- lo Roma-
scitur, quaeque ipsum habet auctorem no, & ejus
Romulum. Is enim delectis primoribus ordinibus.
Civitatis viris ingenuis, qui aetate, opi-
bus, consilio, auctoritate ceteris ante-
cellerent; iis magistratus omnes, & di-
vi-

2 DE 'ORTU', ET PROGRESSU

(a) *Livius lib.*
1. Dionys. lib.
2. Plutarch. in
Romul.

vinarum humanarumque rerum, totiusque Reipublicae curam attribuit : (a) eosque a reliquo populo discretos patricios appellavit; quod essent ingenui, ac patrem ciere, sive demonstrare possent, atque essent, ut Plutarchus ait, *εὐπατρίδαι*: ceteros iussit esse plebem, quam publici negotii minime participem abduxit ad agrorum cultum, pastum pecorum, opificia quæstuosa. Ex patriciis publicum Consilium constituit, quem Senatuum a gravitate nuncupavit: eique adscriptos ab auctoritate Patres, ab aetate Senatores. Itaque Senatorum natus est ordo, quem excepit equestris: Ex quibus alia deducta est Populi Romani divisio, quae ab ordine dicitur; atque in Senatores, equestrem ordinem, & plebem populus omnis est descriptus.

II. De Eque- que Romuli aetate repeti potest. Nam, stri ordi- ut Dionysius, ac Livius tradunt, Ro- ne. mulus ad custodiam sui corporis, ex honestissimis familiis, trecentos sibi delegit; qui primo quidem celeres dicti sunt,

(b) *Festus verb.*
celeris. Plinius
lib. 33. cap. 2.
Sigon. de an-
tiqu. jur. Civ.
Rom. lib. 2.
cap. 3.

(c) *Varro de*
lingua latina.
Sigon. loc. cit.

a Remi interfectore Celere, qui eis initio praefuit: (b) deinde Flexumines, postea Trossuli, quod Trossulum Tuscorum oppidum sine peditum opera expugnarint: postremo Equites, quod equo publico a Censoribus (c) assignato, collata-

id est publico pecunia, mercedem. Siquidem erant & alii, qui cum proprio equo mererent; huic tamen ordo non adscribentur: qui vero equo publico mercebant, in Urbe Senatoribus; qui privato peditibus in bello operiebantur (a). Is autem ordo a paucis

initia, mirum quantum procedentibus temporibus abundavit! Equitum insignis fuit aureus annulus, & angustus clavus, sive tunica clavis purpureis, iisdemque angustis intertextis (b). Eisdemque ordini legibus theatralibus attributi sunt quatuordecim gradus, in quibus sedentes ludos spectarent. (c).

Hujus ordinis homines a Censoribus vestigia, & tributa, certa pecunia quaestoribus urbanis repraesentata, conducebant, quos publicanos appellarunt (d). Ita autem Senatores; ita & equites a Censoribus legebantur: & equites quidem censu festerium quadringentorum millium: unde Horatius (e): *Si quadringentis sex septem millia desint, Plebs erit.* Senatores autem censu duplo majori, nempe octingentorum millium, si

ve scutorum aureorum viginti quatuor millium. (f)

III. De Senatoribus.

Senatus constabat initio centum patribus, qui ob id C. literam centenarii notam calceis inscribent (g). Is vero

nu- C. 10.

4 DE ORTU, ET PROGRESSU

numerus non fuit diuturnus: Nam his a Romulo Senatum lectum scribit Dionysius; primo ex Albanis centum; deinde ex Sabinis, quos ex foedere in civitatem acceperat, alteros centum. Iterum

(a) *Sigon. lib. 2. c. 2. de antiqu. jur. Civ. Rom.*

Tarquinius (a) Priscum alios adiecisse centum: ac praefinitum ab his numerum Tarquini saevitia, & caedibus fuisse imminutum, post vero expletum a Bruto Consule. Longe aliter Livius, qui lectos quidem a Romulo centum scribit, deinde alios centum a Prisco: Verum Brutum Consulem, ut ordinis robur augeret, adiecisse centum; indeque tre-

(b) *Liv. lib. 2. c. 2.*

centum numero Senatum constituisse: his verbis: (b) *Deinde quo plus virium in Senatu frequentia etiam ordinis faceret; caedibus regis deminutum patrum numerum, primoribus equestris gradus electis, ad trecentum summam, explevit.*

Atque a Romulo lecti Patres majorum gentium; ab illis adiecti Regibus minorum gentium; adscriptique a Bruto Cons. Patres conscripti dicebantur: quo nomine sequens aetas totum est complexa Senatum. Hunc numerum auctum Sul-

(c) *Cap. 2. lib. 2. de jur. Civ. Rom.*

lanis temporibus fuisse Sigonius (c) ex veteribus colligit. Duas enim lectiones Senatorum factas; alteram Sulla & Rufo Coss. alteram Sulla Dictatore Appianus refert. Ego vero non tam auctum a

Sul-

Sulla Senatum arbitror; quam caedibus imminutum ex bello civili, post ab eo novis lectionibus restitutum. Quem autem numerum praefinierit, non plane constat: certe Ciceronis tempore CCCC. exuperasse colligitur ex epistola quadam Ciceronis ad Atticum: scribit enim Curioni assensisse Senatores XV. ex altera vero parte affuisse CCCC. Caesar vero Dictator, cum omnia ex libidine gereret, ac turpissimis mortalium Senatum aperiret; DM fere Senatorum legit; auctoque supra modum numero, imminuit ordinis dignitatem. Unde Augustus, ut veterem Senatui splendorem redderet, rejectis indignis, numerum decusque restituit pristinum. (a) (a) *Sueton. in Aug. c. VIII.*

Porro Senatus initio quidem nonnisi patriciis patuit; postea vel a Servio Tullio gratiam plebi ob delatum sibi regnum referenti, vel a Poplicola & Bruto, qui post exactos Reges ex plebeis familiis imminutum Senatorium numerum explevisse dicuntur, Senatus est plebeis patefactus: ut ex equestri potissimum ordine, qui Senatorum seminarium appellabatur, Senatores legerentur, si censum haberent Senatorium: quem censum ampliatum ab Augusto fuisse Suetonius auctor est. Isque census necessarius erat non modo ad adipiscendum, sed ad tuendum

D dum

26 DE ORTU, ET PROGRESSU
 dum, & retinendum ordinem: nam si
 lapsis facultatibus minueretur census, in
 equestrem ordinem Senator Censoris
 jussu transibat, si censum haberet eque-
 strem: si ne huic quidem censui sua bona
 sufficerent, ad plebejos descendebat: un-
 de plures patriciorum familiae, absumpta
 re familiari, modo ad equites; modo ad
 plebejos jussu devenere censorio. Nec
 omnis aetas aditum ad Senatum habe-
 bat: sed cum in Senatum ij maxime legi
 consuevissent, qui magistratus urbanos
 gesserant, quorum initium ducebatur a
 quaestura, cujus legitima aetas erat an-
 norum XXVII: hanc antiquitatis studio-
 si ad Senatoriam dignitatem arbitran-
 tur fuisse praefinitam aetatem. Nec ta-
 men qui Magistratus gesserant continuo
 Senatores erant: nisi per Censorem lecti
 essent dum lustrum conderetur: ac si
 censoria lectio defuisset; jus quidem ha-
 bebant sententiae in Senatu dicendae;
 Senatores tamen minime dicebantur: ne-
 que cum in Senatum venerant senten-
 tias rogabantur; sed in eas quas princi-
 pes dixerant, non voce, sed pedibus con-
 cedebant locum mutantes, & transeun-
 tes ad eos, quorum sententiam proba-
 rent: ideoque Pedarii vocabantur. (a)
 Unde veteris edicti formula: *Senatores*
quibusque in Senatu sententias dicere
 li-

(a) *Hotom. lib.*
2. cap. 10. de
antiq. Rom.

Mos erat sane olim ut praetextati Senatorum liberi, simul cum Patre curiam ingrederentur: sed Senatusconsulto fuit sublatus; unique Papirio Praetextato datus aditus ad curiam, praemio repraesentatae in puerili aetate prudentiae, cum matrem, a qua de rebus in Senatu gestis interrogabatur, mendacio elusit: qua fide & praematura sane gravitate meruit, ut nondum assumpta virili toga pro Senatore haberetur: ac ab egregio facinore, quod praetextam adhuc gerens ediderat, praetextati cognomen retineret. Tribunis tantum plebis sine lectione censoria post Atinium plebiscitum tributam fuisse senatoriam dignitatem scimus: Siquidem haec Gellius refert ex Capitone: (a) *Tribunis plebis Senatus habendi jus erat, quanquam Senatores non essent ante Atinium plebiscitum.* Atinium fuisse Sigonius suspicatur Tribunum illum plebis, qui Q. Metellum Macedonicum de Saxo dejici iussit, a quo Censore in legendo Senatu fuerat ipse praeteritus: rogavitque populum, ut Tribuni plebis deinceps Senatores essent; metuens ne iterum a sequentibus Censoribus praeteriretur. Antequam autem census institueretur, Paulus Manutius ex Livianis verbis in oratione Canuleii colligit, Senatores fuisse

8 DE ORTU, ET PROGRESSU

creatos a populo, & aliquo etiam tempore post censuram institutam: siquidem in ea oratione legitur patrum multos fuisse cooptatos, aut lectione Regum, aut jussu populi: cui testimonio aliud longe illustrius accedit ex Cicerone in oratione pro Sext. *Majores, inquit, nostri cum regiam potestatem non tulissent, ita Magistratus annuos creaverunt, ut consilium Senatus Reipublicae proponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universo populo.* Hujus ordinis insigne fuit tunica laticlavis, sive clavis purpureis veluti floribus distincta; qui Senatoria in veste lati erant, angusti vero in equestris ordinis tunica. (a)

(a) Rosin. An-
tiq. Röm. lib.
5. cap. 33.

IV. Reliquus populus nec Senatores, nec De Plebe equites; verum plebs erat; eaque vel rustica, & rustica, vel urbana. Rustica cultui agrorum operam dabat. Romulus enim, secundum militarem, rei rusticae curam voluit esse praecipuam: unde priscis temporibus non infimus tantum ordo, sed & Senatores atque patricii, cum a belli administratione vacarent, ac res domi forisque quiescerent, rei rusticae sese dabant: ut Dictatores etiam, & Consules ab aratro accerferentur: id quod de L. Cincinnato, & Quintio Claudio, & de Curio, Fabritio, Regulo, Serrano, Consularibus illis & triumphalibus viris est

Quisque colendis
dabant, ii & magis in mili-
tariis, & honestiores & graviore
in civili vita. Praedia vero vel
propria quisque colebat; vel de publico
assignata. (a)

(a) Sigon. lib.
2. c. 6. de an-
tiq. jur. civ.
Rom.

Pars alia plebs urbana erat, eaque vel
argentariae, ac mercaturae, fœnorique
vacabat; vel opificiis; vel urbano servi-
tio, & curiae forique ministerio. Unde,
praeter artifices & argentarios, & mer-
catores, erant & tribuni aerarii, qui
Aerario, (b) & Varrone auctoribus pe-
cuniam in stipendium militum de aera-
rio Quaestori Proconsulis adnumera-
bant; quorum memoriam licet ab anti-
quissima aetate repetere, cum eorum
mentio fuerit apud Catonem (c) a Gel-
lio adductum. Hujusq; ordinis magnum
fuisse numerum ostendit lex Aurelia, qua
cum equitibus, & Tribunis aerariis com-
municata fuere judicia, quae antea penes
solos Senatores erant. (d)

V.
De Plebe
urbana &
Tribunis
Aerariis.

(b) lib. 4. de
ling. latin.

(c) lib. 7.
(d) Hotom. de
Magis. Sigon.
de antiq. jur.
civ. Rom. lib.
1. c. 8.

VI.
De Scri-
bis, Ap-
paritori-
bus, Ac-
censis, In-
terpreti-
bus, Prae-
conibus,
Viatori-
bus, Li-
storibus.

Huic accedebat ordo Scribarum, qui
leges, actus, rationesque omnes publicas
perscribebant, ac referebant in tabulas.
Quod negotium haud parvi sane mo-
menti dabatur viris honestis, quippe fu-
turi custodibus fidei publicae, publicae-
que voluntatis conservatoribus. Quam
ob causam & apud Graecos hominibus

honestiori loco natis hujusmodi munus deferrebat. Quamvis Cornelius Nepos in Eumene Scribarum munus in majori apud Graecos honore, quam apud Romanos fuisse scribat. Apparebant autem magistratibus eisque leges & jura subiciebant. Cum enim qui magistratum inibant, praesertim juvenes, munus plerumque suum ignorarent, cogebantur id a Scriba, quem usus peritum fecerat, cognoscere: ita ut Scribae, qui leges ad manum habebant, essent quodammodo doctores magistratuum: quorum jurisdictio pro consilio & arbitrio Scribarum explicabatur. Hinc cum horum arrogantia nimis exultaret, resedit tandem Catonis opera: (a) qui deprehensam illorum ignorantiam castigavit. Cumque numerus eorum minime esset exiguus, dispersiti fuerunt in decurias: in quibus qui Scriba fieri optabat, locum sibi aliquando emere solebat. (b) Et quoniam jus erat magistratibus Scribas legere; (c) ideo qui a Quaestore legebantur, quaestorii scribae; qui ab AEdili AEdilitii; qui a Praetore Praetorii vocabantur. (d) Extat & apud M. Varronem (e) de Scribis Pontificum mentio: itemque in veteri inscriptione apud Onuphrium: *Agriae Triphosae Vestificae Livius Theona ab Epistolis Graec: Scriba a libris*

(a) *Plutarch. in Cat. maj.*

(b) *Cic. Cluent. Liv. lib. 40.*

(c) *Adrian. Turn. advers. lib. 11. cap. 10.*

(d) *Sigon. antiq. jur. civ. Rom. lib. 2. c. 9.*

(e) *lib. 4. de ling. latina.*

leg. Pontificalibus coniugi Sanctissimae
E. S. M. Erant & Scribae navales,
 quos Festus ait omnium fuisse gradu mi-
 norum, propter pericula quae subibant.
 Subito quoque locum tenebant apparito-
 res magistratum, & accensi, sic appella-
 ti, quod accirent, sive exciperent manda-
 ta Consulibus, (a) & vocarent ad comitia
 centuriata, itemque ad tribunal Praeto-
 ris eos quibus erat jus reddendum; vel
 molestis interpellationibus silentium
 imponerent. Erant & interpretes, a qui-
 bus exterorum sermo populorum igna-
 ris linguarum aperiebatur: item & prae-
 coes, qui vel ad hastam in auctionibus
 stabant, ut oblata pretia significarent; vel
 in comitiis magistratum, ut populum
 cogerent ad suffragia, & designatos re-
 nunciarent, vel in iudiciis & quaestioni-
 bus, ut iudices, & reos, & accusatores, &
 testes accirent, vel subiciente scriba fe-
 rendas leges populo recitabant; vel in
 concionibus audientiam faciebant. Li-
 ctore etiam erant, qui summovendo
 populo, fontibus caedendis, ac securi feri-
 endis, faciendisque jussibus praesto erant
 Consulibus, Praetoribus, Interregibus, &
 Dictatoribus: ac lictores a ligando dicti,
 quod fontibus ad supplicium manus li-
 garent. His affines viatores, qui jussu ma-
 gistratum accersebant a via vel aliquod

(a) Varro de
 ling. lat. Sig.
 lib. 2. cap. 15.
 de antiq. jur.
 Civ. Rom.

VII.
De Opti-
matibus,
Populari-
bus, No-
bilibus, I-
gnobili-
bus, Ho-
minibus
novis.

nunciabant, atque hinc dicti viatores.

Porro cum cives Romani pars bonis & probis se se darent; pars in seditiones, & tumultus ruerent, quorum plerique studiosi erant plebis: Hinc illi optimates dicti sunt; hi populares: quoniam illi cum Senatu faciebant; hi cum seditiosis tribunis plebis, cum alioqui non semper vox popularis in odiosam significationem detorqueretur. Atque haec est tertia populi Romani divisio. Rursus cum ii qui magistratus curules gesserant, nempe Consulatum, Praeturam, Censuram, AEdilitatem, possent imaginem sui pictam relinquere posteris; contigit ut Civium Romanorum alii majorum imagines haberent; alii tantum suas; alii nullas: hinc qui majorum imagines haberent nobiles; qui suas homines novi; qui nullas ignobiles dicebantur. Unde patricii, quibus tantum initio Urbis magistratus & honores, rejecta plebe, patuerunt, olim tantum dicti sunt nobiles; postea etiam plebei: quorum scilicet majores magistratus curules gesserant, atque haec quarta est a dignitate sumpta divisio.

VIII.
De Cen-
soribus.

Univerfus autem populus describebatur, atque in ordines tribuebatur a Censoribus: quorum potestas decerpta fuit ex imperio consulari, atque in peculiarem collata magistratum A. V. C. CCCX. (a)

(a) Liv. lib. 4.

quo-

Consules assiduis bellis & gravibus negotiis occupati censui per se non minime vacare poterant: unde, antequam septendecim census, res civibus militibusque salutaris, fuerat intermissus. (a)

(a) Liv. lib. 1.
cap. 43.

Censum autem instituerat Servius Tullius, qui quantum quisque haberet aestimavit, & Livresque Romanos per capita censosavit: unde postea censores dicti,

quorum ad eorum censuram, (b) sive arbitrium describatur populus, & per eos fortuitates & bona singulorum aestimabatur, atque in censorias tabulas referebantur, ut pro substantiis tributa penderetur: hinc census nomine bona, & fortuita comprehenduntur. (c)

(b) Varr. lib. 4.
ling. latin.
Fest. lib. 3.

Censores creantur duo quinto quoque anno.

(c) Liv. lib. 4.
cap. 8.

Quo tempore quia civitas a Cenforibus administrabatur, ideo lustris vocabulo quinquevium significatur. Olim quinquennialis Magistratus durabat; (d)

(d) Liv. lib. 4.
c. 34. & 9. c. 23.

postea per M. C. C. Dictatorem annuus & semestris factus fuit. His non opes modo civium aestimandae, sed & mores regendi committebantur. Ab his vitae singulorum aut laus impertiebatur, aut inurebatur infamia: totaq; Urbs animadversione illorum emendabatur; ut qui censoribus placuisset statum singuli retinerent. Senatorem enim, cujus turpem vitam deprehendissent, Senatu movebant: equi-

14 DE ORTU, ET PROGRESSU

tem, adempto equo publico, ad plebejos rejiciebant: plebejos, adempto suffragio, tribu submovebant, ac referebant in Censuram tabulas, ut fierent aerarii, sive ut civis conditionem non nisi pendendo tributo retinerent privati jure suffragii: quod Censures primi fuerint e municipiis, quibus Romani jus Civitatis concesserint; ut tamen publicis negotiis & honoribus abstinerent, quod tradit Gellius. Ad hujusmodi conditionem ignominiosi a Censuribus redigebantur. His animadversionibus singulorum ordinum maculas, rejectis turpibus, eluebant, judiciumque suum promulgabant cum peractum censum recitarent. Siquidem is Senatu motus, & equo annuloque privatus putabatur, qui a Censuribus fuisset in censu recitatione praeteritus. Qui autem in ea recitatione fuisset ex Senatoribus primo loco nominatus, is Princeps Senatus dicebatur: Qui honos praeterquam consularibus & censoriis habebatur nemini: unde cum alter Censuram virtute ac splendore ceteris Senatoribus antecederet, ab ipso Collega in censu recitatione Princeps Senatus constituebatur. Porro a Censuribus loco motus poterat aliquando pristinum gradum, vel per alios Censores, vel per judices recuperare; si Censuris animadversio, non tam veris
cri-

etiam quam turpi fama, saepe alieno ore conflata, niteretur. Contigit enim non raro, ut qui a Censoribus ex dignitate fuissent, ad censoriam & ipsi dignitatem, repetitis honoribus, pervenerent. (a) Animadversionis censoriae causa, non solum turpitudine vitae, sed etiam negligentia fuit: quandoquidem in Equitem qui equum macilentum & parum nitidum haberet; aut in eos qui agerum incultum possiderent, ac fordescentes sinerent, animadvertiebant. Vectigalia item, & fundi publicanis per Censores in conspectu populi Romani locabantur: item & publica aedificia corrupta, vel neglecta reficienda dabantur; veluti templa, viae, pontes, aquaeductus.

(a) *Cicer. pro Cluent. Valer. Max. l. 2. c. 9.*

Censoris etiam curae suberant precia sacrificiorum, & anseres; qui ob memoriam servati Capitolii de publico, jussu Censorum, alebantur. Neque legum condendarum, aut abrogandarum potestate Censores carebant certis in causis; nempe nuptialibus: iisque negotium datum erat, ne quem in Urbe coelibem esse paterentur. Cum quis in censura decessisset, non modo in locum mortui nemo sufficiebatur; sed & Collega magistratu abibat, omnis causa, cum anno quo Roma capta fuit a Gallis, Censorem mori contigerit. Initio patriciorum tantum

tumerat magistratus; anno tandem Urbis CDII. plebeis etiam patuit.

IX. Igitur civium ordines per censores DeTribu- descripti & emendati tribuebantur in bus Rusti- triginta & quinque partes, quas vel a eis, & Ur- conferendo tributo, tribus appellabant; banis. vel quod initio populus trifariam esset

(a) lib. 2. in Rom.

divisus a Romulo, cui tribuum institutionem pleriq; scriptorum (a) Dionysio subscribentes assignant. Tres autem tribus in tres conjectæ fuerunt regiones. Prima tribus fuit Ramnensium a Romulo dicta, in quam Graecanici homines, qui latinos agros incolabant, & Albani, quos Romulus secum duxerat, confluxerunt, & Palatinum ac Coelium tenuere montes. Altera Tatiensium a Tito Tatius Sabinorum Rege, quem simul cum suis post confectum bellum Romulus in urbem accepit: eamque tribum in capitolio & quirinali locavit. Postrema Lucerum fuit: cujus nominis certa non fertur origo, cum alii dictam arbitrentur a Lucumone Etrusco; alii a Lucero Ardeate, qui sub Romulo domicilium & fortunas suas Romam transtulerat; alii a Luco, in quem, praeter Sabinos & Albanos, reliquus confluxit ex finitimis, & advenis collectus populus; qui loca plana inter palatium & capitolium atque circum forum insederunt: ex quibus de-

in-

inaeque tribus aliae sunt derivatae. Verum aucta multitudo civium, Servius Tullius Urbem ampliavit, pomoerioque inclusit viminalem, & exquilinum collem, intulitque novam tribuum rationem, & numerum: tributaque Urbe in regiones quatuor, totidem constituit tribus urbanas, quibus e locis Urbis nomen imposuit: eaque nomina fuere suburana, palatina, exquilina, collina. (a) *(a) Diony. l. 4.*
 His adjectae multitudinis rusticae tribus quindecim: quae cum a locis, ut urbanae, nomen traxissent, postea pleraeque exuto priori nomine, ab illustrioribus familiis, quae in singulis locatae tribubus erant, alia sibi nomina induerunt. Cumque sub Servio Rege decem & novem essent tribus; sequentibus temporibus, increbescente usque multitudine, lectione censoria novae sunt adjectae, ut ad triginta quinque pervenerint: isque numerus constitit, permansitq; etiam inter urbanas, & rusticas prisca distinctio: ac sortes in urbanas; in rusticas flos urbis, & illustriores familiae conjectae fuerunt: propterea quod apud Romanos, secundum militarem, praecipua ex instituto Romuli erat dignitas rei agrariae: (b) *(b) Plin. lib. 18. c. 3. Varr. lib. 2. de re rustica.*
 cui nobiliores, & splendidiore operam dabant, relictis opificiis, & officinis penes servos, aut infimam plebem. Nunc tri-

18 DE ORTU, ET PROGRESSU

tribuum nomina, eorumque nominum rationem subjiciamus: ac primo loco tribus urbanas quatuor describemus, quibus quatuor urbis regionum nomina haeserunt. Prima igitur Suburana dicta est: nominisque origo subura; quasi sub antiqua Urbe, ut Junius apud Varro-
 (a) *lib. de ling. lat. pag. 12. Turn. ibid.* nem docet. (a) Suberat enim ei loco, qui murus terreus vocabatur. Varro tamen deducit nomen a Pago subcusano: traditque pro C. littera substitutam fuisse B. & pro S. subjectam R. ut in plerisque nominibus Romanorum post pro-
 (b) *Vid. Fest. in Sub. Trib. ibid.* pagatam apud Romanos litteram R. (b) Secunda Exquilina ab Exquiliis: quas alii ab excubiis Regis dictas putabant; alii quod excultae fuissent a Tullio Rege. Tertia Collina ab duobus collibus viminiali, sic dicto, quod ibi vimineta fuerunt; vel ab Jove viminio, cujus ibi erant arae, & quirinali, ubi Quirini fanum. Quarta Palatina a Palatio Monte, cui nomen dedit vel balatus pecorum, ut Varrone teste putabat Naevius; vel Palatini sive Aborigines, qui ex agro Reatino profecti, qui ager Palantium appellabatur, eum Urbis locum tenuerunt. (c)
 (c) *Varr. ibid. Turn. ibid. p. 13.* Nunc progrediamur ad rusticas, nempe primo ad quintam: quae dicta fuit Romilia, (d) quod esset sub Roma: cui tribui Onuphrius assignat eam agri par-

quae in Tusca prope Urbis moe-
 rum secundum flumen, ad maris ostia,
 Tiberim, excurrerebat. (a) Sequi
 sexta Lemonia, a pago Lemonio, qui
 in via latina. (b) Septima Pupinia, ex
 agro Pupinio in Latio, cis Tiberim, ad
 mare pertinens. (c) Octava Galeria, cu-
 jus nominis certam originem nemo ve-
 terem prodidit. Sicut nec nonae Polliae,
 ac decimae Valtinae. Ideoque Sigonius,
 & Quaphtius ab ignotis nobis locis no-
 men traxisse putant. Quae sequuntur eae
 sunt, quas veteri exuto nomine, novum
 illustribus familiis traxisse diximus.
 Undecima igitur Claudia, ab Appio
 Claudio, qui eam in tribum se familiam-
 que suam conjecerat. (d) Sicuti duodeci-
 ma AEmilia a celeberrima AEmilia gen-
 te, & decima tertia Cornelia, ab antiquis-
 sima gente Cornelia: & decima quarta a
 Fabiis Fabia. Decima quinta, ab Horatiis
 Horatia. Decima sexta, a Meneniis Me-
 nenia. Decima septima, a Papiriis Papi-
 ria. Decima octava, a Sergiis Sergia.
 Decima nona, a Veturiis Veturia. His
 obiectae fuerunt anno V. C. CCLVIII.
 a Clustumina sive Crustumina Tusco-
 rum Urbe, Crustumina tribus vigesi-
 ma; & vigesima prima, a Veiiis agro-
 que Vejentium Vejentina. Et anno V. C.
 CCCLXVI. vigesima secunda Stellati-
 na,

(a) *lib. 2. com-
ment. Reip.
Rom.*

(b) *Cic. Phil.
9.*

(c) *Valer. Max.
lib. 4. cap. 4.*

(d) *Liv. lib. 2.
Halicar, lib. 5.*

na, a campo Stellate non eo, qui est in Campania, sed eo, qui ad primum lapidem abest a porta Capena, sic a Tuscis appellato. Vigesima tertia Tromentina, a Tuscorum campo Tromento. Vigesima quarta Sabatina, a lacu Sabate. Vigesima quinta Arnienſis, a Tusco flumine Arno, ut Sigonius, & Onuphrius putant. Rursus anno CCCXCV. addita est tribus vigesima sexta Pomptina, ab Agro Pomptino: & vigesima septima Popillia, quae scribitur etiam Poplilia, & Poblilia, & Pulilia: idque nomen Scalliger ad Festum deducit a Popillia foemina; Onuphrius a loco. (a) Anno autem V. C. CDXXI. adjecta est vigesima octava tribus Maecia, a Castro Maecio: & vigesima nona Scaptia, ab Urbe Scaptia. Et anno CDXXXV. tribus trigesima Ufentina, a fluvio Oufente; & trigesima prima Falerina, ab agro Falerno. Accesserunt anno ab V. C. CDLV. trigesima secunda Anienſis, ab amne Aniense: & trigesima tertia Terentina, a loco quodam in campo Martio, cui nomen Terentinum. Et anno DXII. a Sabinorum lacu Velino, Velina tribus trigesima quarta: & trigesima quinta Quirina a Curensibus Sabinis, ut Festus suspicatur. Quamvis autem praeter haec alia supersint tribuum nomina in inscriptio-

... & veterum libris; tamen non
... forte designant quam de-
... quibus plura saepe indita fuere

Cum populum omnem Romulus in
... diximus, tribus descripsisset, eas-
... divisit in Curias triginta; ut
... una decem complecteretur Cu-
... (a) Harum autem singulis certum
... numerum, certaue Sacra
... scripsit, aedesque destinavit, in quas
... Curiae ad communia Sacra per-
... epulasque publicas, summa cum
... celebranda convenirent: ut
... pulis, eaque sacrorum communione
... concordia coalesceret. Ad
... vero pecuniam attribuit ex aera-
... quique tum Sacris, tum aedibus, &
... Curii praecerant, Curiones ap-
... Singulae vero Curiae, vel a Sa-
... mulieribus; vel a locis traxere no-
... vel, ut Varro tradidit, a Ducibus,
... veteribus, unde populus decesserat,
... Auctis tribubus, vetus tamen Cu-
... numerus est retentus: ac propter
... tantum attributa sunt am-
... pliora loca, ad quae populus e veteribus
... Curii angustioribus evocaretur; relictis
... tantum propter religionem in antiquis
... locis quatuor Curii; nempe Foriensi,
... Rapti, Vellensi, Velitia. Cum autem

X.
De Curi-
is,

(a) Dionys.
lib. 2.

E

Cu-

22 DE ORTU, ET PROGRESSU

Curiae simul cum tribubus auctae minime fuerint; evenit ut & Curiae Rusticae nullae essent: & qui erant ex municipiis, cum tribus haberent, non tamen Curiarum essent participes. Atque hac ratione populum descripsit Romulus.

XI. Alia est autem a Servio Tullio census De Classibus & Centuriis auctore orta divisio in sex classes, & centum tres, & nonaginta centurias: atque in classibus, & centuriis constituendis non a locis, aut communibus Sacris, (a)

(a) *Sig. lib. 1. cap. 4. de antiqu. jur. Civ. Rom. Dionys. Hist. Rosin. Antiq. lib. 6. cap. 2.* sed a censu rationem inivit. Unde in primam classem conjecit, qui centum millia aeris, aut majorem censum haberet: eaque classis obtinebat octoginta peditum centurias; quarum quadraginta juniorum erant, totidem seniorum, & decem, atque octo equitum. Altera continebat centurias decem seniorum; totidem juniorum; & duas fabrum: eratque intra centum usque ad quinque, & septuaginta millium census. Tertia continebat eodem aetatis discrimine peditum centurias itidem viginti, eratque census millium quinquaginta: quarta continebat etiam centurias viginti, additis tubicinum duabus; eratque census quinque, & viginti millium. Quinta continebat triginta peditum centurias aetatis etiam ratione distinctas; quindecim scilicet seniorum, juniorum totidem: eratque unde-

de-

millibus censu. In sextam de-
 classam conjecti fuerunt egeni, &
 tenuiores, nempe proletarii, qui tantum
 propaganda, & alenda prole Rempubli-
 cæ juvabant, ideoque dicti proletarii, &
 capitis censi; quod propter inopiam ca-
 pientum, & nomen, non autem bona
 praestarentur in censu: ejusq; classis nulla
 constituta ratio, nullus descriptus, aut de-
 scriptus numerus: eaq; pro una centuria
 numerabatur ita ut centuriae omnes nu-
 merum referrent CXCIII. Prima enim
 classis erat XCVIII. centuriarum, secun-
 da XXII. tertia XX. quarta XXII. quinta
 XXX. Ceterum initio populi divisio per
 classes, & centurias minime communi-
 cabatur cum altera divisione facta per tri-
 bus, verum expletis triginta quinque tri-
 bus, utraq; partitio convenit, & classes,
 atq; centuriae collatae sunt in tribus; ita
 ut populus universus in tribus, tribus au-
 tem singulae in quinque classes, classis au-
 tem in suas quaeq; centurias tribueretur.

Postremo habuit & plebs Romana (a) XII.
 suam faecem, sordiumque colluviem De Turba
 collectam ex egenis, quos diximus, & forensi.
 proletariis, sine lare, sine tecto, sine se- (a) Sigon. de
 de, vagos, effusos, egestate, vel pravita- ant. jur. Civ.
 te, & desperatione rerum omnium ad tu- Rom. lib. II. c. 13.
 multus, & flagitia paratissimos, quos tur-
 bam forensensem Livius, quod in foro ad

24 DE ORTU, ET PROGRESSU

captandos legis Agrariae rumusculos ociosa staret; Cicero urbanam plebem; Horatius, quod non toga, sed tunica tantum ob egestatem uterentur, tunicatum popellum appellavit. Hos, ut mendicitatem eorum levarent, in agros publicos deducebant: hos praedae cupidos, & ob summam miseriam nullam deteriore conditionem pertimescentes seditiosi quique, dum turbare, ac miscere vellent omnia, in meliorum fortunas, & opes impellebant, veluti ad hostilem praedam. Produximus jam integrum Reipublicae Romanae corpus, membris etiam potioribus notatis: nunc vim & potestatem ordinum, eorumque partes in rebus gerendis, consiliisque publicis agitandis, condendisque legibus aperiamus. Nec me fallit, minime omnia perpetuo tenuisse, sed mutationibus crebris modo inclinasse multa, modo convaluisse, atque ad plebem modo, modo ad Senatum, & Consules recidisse. Verum nos ea potissimum oratione nostra complectemur, quae maxime fuere diuturna: tempusque illud potissimum spectabimus, quo firmioribus stetit Romana Respublica viribus.

XIII.

De Consulibus.

Regimen igitur ea triplex praeferebat; Regium in Consulibus; Aristocraticum in Senatu; populare in Tribunis, & plebe.

Quan-

Quod quidem Consules speciem prae-
bent Regiae potestatis, quae nomine
finito maxime in Reipublicae Roma-
nae regimen influebat. Ergo in Consu-
lum auctoritate, dum essent in urbe,
urbanae res omnes, & Respublica tota
resumebat. Quippe Consulibus, prae-
ter Tribunos plebis, magistratus suberant
omnes: illis introducentibus, legationes
Curiam adibant: eorum consiliis oblata
negotia expediebantur: eisque referen-
tibus gravior deliberatio ad Senatum
referebatur: illis jussa Senatus perficien-
da committebantur. (A) Quae vero
cum populo communicanda fuissent, &
per populum transigenda, Consulum
erat maturiori consilio antea perpende-
re, atque examinare, concionesque ad
tempus advocare; dimissoque Senatu ad
populum decreta Patrum, & Senatus
consulta referre; quodque major pars
seuisset imperare. Quamvis autem a
Coss. provocatio esset ad populum, ne-
que liceret iis injussu populi animad-
vertere in caput civis Romani: tamen
poterant coercere fontes, ac jubere
in vincula publica duci. Dum vero
ad bellum cum exercitu proficisce-
rentur, rerum omnium summam pro
arbitrio administrabant: nam ne bel-
licis negotiis, unde publica quies pen-

(a) Polyb. lib.
6. Horom. an-
tiq. lib. 1. cap.
de Coss.

debat, aliquid injiceretur morae, visum est liberam administrandi potestatem deferre Consulibus: ne in re trepida inopia consilii se se implicarent. Licebat igitur ijs castrensem omnem disciplinam pro arbitrio regere, tribunos militum creare, delectum habere, de publico aere per Quaestorem, quantum usus ferret, impendere, in castris supplicium sumere, sociis quantum visum fuisset imperare. Consules quoque ante praeturae constitutam jus in Urbe dixisse colligitur, ex Livio, Dionysio, Pomponio. (a) Senatores pignoribus captis in Senatum venire cogebantur a Consule, ut Plutarchus, & pluribus locis Cicero tradit. Porro consularis aetas erat annorum quadraginta trium ex lege annaria. (b) Creabantur autem comitiis centuriatis: (c) & cum duodecim fascibus & Licloribus alternis mensibus incedebant: Sellam habebant curulem, induebanturque toga praetexta: quam capiebant ante Deos penates, primo magistratus die: (d) sceptrumque, sive Scipionem manum gerebant eburneum: (e) & ex Urbe ad bellum paludati, votis publicis nuncupatis, proficiscebantur. Magistratum inibant Kalendis Januariis, & aliquando Idibus Martiis; eorumque annum erat imperium. Atque haec sunt

re-

(a) Lib. 2 ff. de orig. juru.

(b) Cicer. pro Murae: & ep. lib. 7.

(c) Manut. ad epist. 1. Cic. lib. 1. Verb. Hor. tensi.

(d) Dionys. lib. 3.

(e) Lipsius in Not. Varior. ad Sallust. de Bello Catil. pag. 23.

regiae potestatis reliquiae, quae post exactos Reges in Coss. coaluere.

Optimatum vero regimen Senatus XIV. exprimebat auctoritas. Etenim ut Dionysius refert, (a) vetustissima lege Respublica omnis in Senatus erat potestate; potestate. praeter magistratum creationem, legum lationem, & belli pacisq; arbitrium. (a) lib. 2.

(b) Quo tempore Livius tradit populi jussa minime fuisse firma, nisi patrum accessisset auctoritas. Quae post populi secessionem sacratis legibus adeo fuit extenuata; ut cum antea populus auctoritate Senatus regeretur; postea populi jussu Senatus confirmaretur auctoritas. Quae autem Senatus, constituta Republica, populi jussu ad curam suam revocasset, ea ex (c) Polybio prompta breviter exponemus. (b) Vid. Zama, hoc est Sigoniam de Senat. lib. 2. pag. 171.

Aerarium & pecunia publica Senatus arbitrio dispensabatur. Quaestores enim, nisi Consul imperasset, minime poterant vel ad minimos sumptus pecuniam publicam delibare injussu Senatus. Controversias praeterea in Italia suscitatas, si publica essent objurgatione, aut gravi decreto componendae, Senatus ad se trahebat. Hinc in veteri tabula aenea in Liguria inventa legimus, missos a Senatu arbitros finium regundorum inter Genuates, & Veturios esse; reque cognita Romam venire jussos. (c) lib. 6.

(a) *Apud Zamosch. de Senat. Rom. lib. 2. pag. 176*

fos sententiam ex S. C. dicturos. (a) Ad bellum etiam indicendum, aliudve quid grave negotium administrandum, Legatos Senatus mittebat, & opes atq; subsidia indigentibus populis decernebat. Quomodo exterae legationes essent excipiendae, aut dimittendae; quidve postulatis respondendum, Senatus providebat; ut absentibus Consulibus, tota videretur a Senatu sustentari Respublica. Consulibus etiam frumentum, & vestes, & pecunia ad militum stipendia sufficiebantur; & numerus militum explebatur, & statuebatur jussu Senatus: cuius erat confecto anno, vel prorogare imperium, vel alteri demandare provinciam. Quam Senatus dominationem ut infringeret Tiberius Gracchus tulit, ne quem plus anno provinciam consularem tenere Senatus pateretur. (b) Verum non tam imminutam hac in re, quam ampliatam Senatus potestatem a Gracchis apparebit: si illud animadvertemus, lege Sempronia (de qua Cicero pro domo sua) a Cajo Graccho latum fuisse, ut provinciae quotannis quidem, sed per Senatum decernerentur; utque nemini intercedere liceret. (c) Res ab Imperatoribus gestas Senatus testimonio suo extollere poterat, aut extenuare, vel, si visum esset, pecuniam ad triumphum ex aerario pro-

(b) *Zamosch. lib. 2. de Senat. pag. 185.*

(c) *Cic. lib. 1. ep. 7. verb. lege Sempronia, ubi Manut.*

promere: unde tum urbanae res, tum quodam modo militares Senatui suberant: nisi tribuniciis intercessionibus res devolveretur ad populum. (a) In eo vero Senatus potestas excelebat maxime, quod in trepidis rebus, atque turbatis infinitam potestatem Coss. Reipublicae administrandae permittebat, gravissimo illo, ac tristi Senatus consulto, quod extremum & ultimum Caesar appellat: (b) *Dent operam Consules, ne quid Respublica detrimenti capiat.* Quae verba summum, & latissimum in Consules imperium transferebant: ut suo jure possent exercitum parare, bellum gerere, coercere quoquo modo patres, atque populum: quarum rerum sine hoc S. C. jus minime Consulibus fuisse injussu populi (c) Sallustius docet. Senatus voluntas Senatusconsultis continebatur: quorum conficiendorum rationem breviter explicabimus.

(a) Zamo. de potest. Sen., lib. 2. pag. 174.

(b) lib. 1. de Bell. Civ.

(c) in bello Catilin.

XV.

De Senatusconsulto, & loco habendi Senatus.

Igitur veteres, qua erant religione, atque honestate, ut aberrantes animi praesentia numinis ad saniores sententiam ducerentur, Senatum in loco sacro, auspiciisque dicato cogere consueverunt. Romulus in templum Vulcani extra Urbem Senatum vocabat: Hostilius Rex Hostiliam Curiam Senatui habendo destinavit. Pulsis Regibus, modo in tem-

(a) *GeR. lib.*
14. c. 7.

pla, veluti Jovis, Apollinis, Martis, Bellonae, Castoris, Concordiae, Virtutis, Fidei, modo in Curias, Hostiliam, Pompejam, Juliam, (in quibus ejus rei gratia fuere templa (a) per augures constituta) consultandi causa Senatores convenisse in veterum libris observamus. Audiendis autem legationibus, ne status Urbis exteris pateret, locus extra muros erat constitutus, in aede Bellonae; quo conveniebant etiam cum quis audiendus erat, qui cum imperio esset: cui, nisi deposito imperio, Urbem intrare minime licebat. Si quod vero portentum nunciaretur, sub Dio consultabant: quia religio erat Senatum sub tectis habere. Nicostratus, cujus liber, quem de Senatu scripserat, injuria temporum intercidit, referente Festo (b), tria olim fuisse Senacula tradidit, unum ubi postea aedes Concordiae fuit; alterum ad portam Capenam; tertium in aede Bellonae. (c) Senacula autem erant in templis, aut curiis loca auspiciis dicata, in quibus Senatores confidebant.

(b) *Verbo Senacula.*

(c) *Festus.*

XVI.

De tempore habendi Senatus.

Senatui autem habendo statuta erant praefinitaque tempora, nempe Kalendis, Nonis, Idibus, exemptis diebus comitialibus, in quibus cum populo agebatur: quo tempore per legem Pupiam non licebat haberi Senatum

tum: (a) ne patres a suffragiis ferendis avocarentur. At mense Februario toto Senatus postulatis Provincialium, & Legislationibus audiendis cogeatur lege Gabinia. (b) Et cum Senatores statis temporibus conveniebant, legitimus Senatus dicebatur. Indictus autem, cum extra ordinem, ac praeter constituta tempora, in re trepida, ad grave aliquod negotium explicandum, a majori magistratu Senatus indicebatur. Unde inter legitimum, & indictum Senatum est orta distinctio: quae legitur apud Capitolinum in Gordiano. (c)

Vocabatur autem Senatus a majori magistratu, qui esset in Urbe, nempe a Dictatore, quando in magno Reipublicae discrimine creabatur; vel ab eo Consule, penes quem fasces essent illo mense. Consulibus autem absentibus, a Praetore; qui secundum Consulem potiores obtinebat in Urbe locum: ita ut in Consulibus locum eo absente succederet, eademque ratione, dum rebus praecessent decem viri, vel tribuni militares, vel Interreges, vel Triumviri Reipublicae constituendae causa creati, per hos haberi Senatum oportebat. (d) Quae Gellius ex Varrone rettulit. Illud quaesitum quoque scripserat Varro, an majoribus magistratibus absentibus, atque etiam

(a) Cic. lib. 1.
Epist. ad Lentul.
& ad Quintum Fratrem.

(b) Cic. lib. 2.
ad Quintum Fratrem.

(c) Hist. de Antiq. lib. 1.
de Senat. c. 5.

XVII.

De vocando Senatu.

(d) Lib. 14.
cap. 7.

prae-

(a) *Gell. lib.
24. cap. 2.*

praetore, jus hoc devolveretur ad Praefectum Urbi: qui proximum a Praetore potestatis gradum obtinebat, Senator tamen non erat? Et a Praefecto Urbi Tiberonem, & Capitonem (a) contra Mucium stetitisse legimus: cum & Tribunis plebis ante Atinium plebiscitum, quo Senatores facti sunt, Senatum habendi jus fuisset.

XVIII. Porro qui Senatum habebat, is jure De jure suo referebat: ac si detrectaret, eas parreferendi, tes Tribunus plebis suscipiebat: (b) cui sententi- & jus erat, aut addere quod visum erat asque, ro- relationi Consulibus; aut eam persequi, aut gandi. novam exordiri. Sententiam autem ro-

(b) *Cic. orat.
pro Sext. & in
epist. ad Planc.
lib. 2. ep. 1. ad
Q. frat. &
epist. 2. lib. 1.
ad Lent.*

gabantur ante comitia quidem Princeps Senatus, post comitia vero Coss. designati; & eorum is, qui prior fuerat renuntiatus: Secundum hos, ij qui Consulibus rogantibus viderentur: Modo ne gradus Magistratum negligerent, ac ne Praetorium Consulari; Aedilitium Praetorio; Tribunitium Aedilitio praeferrent. Atque is est rogandi ordo constantior, ceterum hac in re in Senatu variatum fuisse, pluribus ex veterum testimoniis comprobat (c) Paulus Manutius: Etsi Coss. designatorum, Consularium, & Magistratum, ex ordine ante omnes habitam plerumque rationem fuisse non ambigitur. Moris autem erat, ut quem or-

(c) *De Sen.
Rom. c. de ord.
rog. sent.*

ordinem (*) rogandi Consul initio Magistratus instituisse, cum toto anno teneret: unde novum fuit in C. Caesare, ut cum consuevisset a Crasso initium rogandi facere; post junctam affinitatem, honorem hunc transtulerit in Pompejum: quod Suetonius tradit, quem locum sic accipio, ut e Consularibus Crassum, & Pompejum primos post Coss. designatos rogatos censeam a Caesare. Alioqui falsum esset, quod ex Agellio, & Cicerone colligitur; nimirum Coss. designatos primo loco rogatos fuisse sententiam. In quo Suetonii loco explicando mire se se versat Princeps Romanae antiquitatis (b) Man-
nilius.

(a) Sueton. in
Jul. Caes. cap.
21.

(b) De sen.
Rom. c. cod. ut.
sup.

XIX.

Post rogationem a Consule, aut alio ex majoribus magistratibus factam, sententiam dicebant stantes, ea libertate, ut non modo sermones interponere possent alienos; sed & novos instituere, atque ad vesperam producere: ita ut cum non liceret, neque ante ortum Solis, neque sub occasum Senatusconsultum condere, (c) qui moram negotiis vellent injicere, diem dicendo eximerent: quod saepe Marcus Cato contra deteriores, & Pub. Clodius adversus meliores fecisse feruntur, dicebantque sententiam suo quisque loco. Se-
den-

De dicen-
da senten-
tia, & S.C.
per disces-
sionem.

(c) Cic. Phil. 3.

dendi autem is erat ordo, ut primi sederent Consules, Praetores, & proximi Praetoribus Censores, quibus Manutius ex auctoritate Messalae in libris, quos scripserat de auspiciis, secundum tribuit a Praetore locum. Post hoc, qui minores magistratus gererent Aediles curules, Aediles plebis, Quaestores, atque infra hos forsan Tribuni plebis: quia vere magistratus non erat; quamvis nihil adhuc certi compererim: Deinceps qui defuncti erant magistratibus pro dignitatis gradu, nempe Consulares, Praetorii, Aedilitii, Quaestorii, cumque his etiam ij, qui magistratus minime gesserant; sed vel designatum, vel magistratu functum accusassent, nocentemque probassent: qui accusationis praemio, in designati locum, & dignitatem succedebant. Si Senator plures res, diversaeque capita una sententia complecteretur; tum ab eo postulabatur, ut divideret sententiam, ac de singulis rebus seorsum

(a) *Paedian. an Miloniaga.* referret. (a) Neq; ei, qui divisionem postulabat oratione longa erat utendum;

(b) *Plin. ep. ad Ariften. lib. 8.* aut confurgendum: (b) satisque erat, si imperasset *divide*. Dictam autem sen-

tentiam Consulis erat pronunciare, ut in quam vellent partem Senatores discederent, quo S. C. fieret; eaque in Senatu Consulis erat auctoritas, ut liceret ei di-

dictas sententias vel pronunciare, vel si contra rem suam venirent, suppressere, ne iureas S. C. fieret. Hinc Caesar libro primo de bello civili scribit: *Lentulus Consul sententiam Calidii pronunciaturum se omnino negavit*. Sententiam vero hac exordiri consueisse formula: *Quod verba facta sunt de literis*: hac autem concludere, *de ea ita censeo*, ex Ciceronis Philippicis, ubi plura extant exempla, colligitur. Ubi Consul sententiam pronuntiasset, ut probantium, vel reiicientium judicia cognosceret, Senatum dispartiebat his verbis: *Qui hoc sentitis illuc transite*: qui alia omnia in hanc partem. Nam ominis causa refugiebant pronunciare *contrarium*: unde id per hanc formulam *in alia omnia* exprimebant. Itaque Senatores mutabant locum, & eo concedebant, ubi recitata erat sententia, quam quisque comprobat. Similem in suffragiis ferendis discessionem in Lacedaemonum Republica primus instituit (a) Sthenelaidas (a) Thucyd., lib. 1. Ephorus; cum antea sententiam suam voce significarent. In eam autem sententiam S. C. condebatur, in quam frequentior numerus Senatorum discesserat. Et si de re levioris momenti, aut minime dubia Consul referret; ne tempus in exquirendis sententiis duceretur, jussu

Con-

Consulis in eam, quam ille pronuntiasset sententiam, tacite discedebant: idque vocabatur S. C. per discessionem. Quamvis enim ad omne S. C. discessio fieret: tamen si singularum sententiarum recitatio discessionem non praecessisset, discriminis gratia S. C. per discessionem appellabatur: quod scilicet non ore, sed pedibus tantum sententia ferretur, iisque iudicium animi significaretur. Ex quibus conficitur Tiberonem, qui omnia S. C. per discessionem fieri dixerat, minime cum Varrone pugnare, quia alia S. C. per relationem, alia per discessionem fieri animadverterat; quod scilicet in aliquibus interveniebat discessio, & recitatio: in aliis vero, recitatione omissa, sola discessio.

XX. De numero Senatorum ad S. C. faciendum necessario, nisi augurari velimus, nihil ex veteribus libris comperit nobis est, quod certo ausimus confirmare. (a) Sane scribit Dio, Augustum, cum videret minus frequentes esse Senatores, statuisse, ut ne S. C. fierent minori Senatorum numero, quam quadringentorum: cum neque antea rata essent S. C. quibus minimum quadringenti Senatores non adfuissent. Verum Prudentius trecentos tantum iudicat justum fuisse numerum. *Hic consulta Patrum*

(a) *Lib. 54. in fin.*

con-

consistere conscriptorum, Non aliter licitum prisco sub tempore, quam si Tercentum sensisse Senes legerentur in unum.

At hic locus magis ad numerum sententiarum, quam ad numerum Senatorum pertinere videtur. Certum vero numerum fuisse ad S. C. necessarium inde colligitur, quod mos erat, ut quivis Senator, qui S. C. impedire vellet, dicere

Consuli posset *(a) Numera Senatum.*

(a) Hotm. antiq. lib. de Senat. 1. cap. 7.

Discessione facta S. C. scribebatur ex-

XXI.

presso nomine illius, in cujus sententiam fiebat, expositaque summatim re,

De con-

de qua fuerat consultatum: ut ex his ve-

scribendo

terum Scriptorum superstitibus exem-

Senatus-

plis. *(b) Quod M. Marcellus Cos. verba fecit de Provinciis: vel Marcus Pompo-*

(b) Hotm. de Senat. lib. 1. cap. 8.

nianus consuluit: vel: Quod verba facta

sunt de Philosophis, & Rhetoribus. Scri-

bendo aderant non omnes qui probaf-

sent, sed ij, qui majorem sententiae reci-

piendae operam navassent. Formula,

enim quaedam S. C. quae extat in epi-

stola Coelii ad Ciceronem, ostendit scri-

bendo paucos affuisse, cum plures con-

sensissent. *(c) Addebatur & T. litera,*

(c) Hotm. de Senat. l. 1. c. 9.

qua significaretur idem & Tribunos

Manut. de Sen. Rom. cap. ult.

plebis censuisse: sive non esse interces-

sum; ideoque S. C. firmum esse. Eorum

qui aderant nomina S. C. adscribeban-

tur, dicebanturque auctoritates per-

F

scriptae;

scriptae: quia clarorum virorum nomina perscripta magnam S. C. tribuerent auctoritatem.

XXII. Scriptum S. C. initio quidem deferre-
De adser- batur in aedem Cereris; postea vero in-
vando S. aerarium, ubi leges, & pretiosissima
C. quaeque Urbis asservabantur: neque
ante ratum erat, quam in aerario con-
(a) *Sueton. in* deretur. (a) Qui mos asservandi S. C.
August. fuit institutus ab Horatio Valerioque
Coss. qui S. C. in aedem Cereris defer-
ri jusserunt: ne deinceps arbitrio Con-
sulum, ut antea, corrumpere, aut
subducerentur. Scribendis S. C. ope-
ram dabant scribae: nisi quid S. C. ines-
set, quod vulgari minime conveniret: id
enim tum Senatoris manu scribebatur,
exclusis etiam pedariis, quod tacitum
(b) *Horat. de* S. C. fuit appellatum, ut tradit (b) Ca-
Sen. lib. 1. c. 9. pitolinus.

XXIII. Senatusconsultis conficiendis impe-
De impe- dimento erant intercessiones eorum,
dimento qui vel eadem essent potestate, qua ij
S. C. sive qui S. C. facere vellent; vel majore:
de inter- unde Consul Consuli; Praetor Praetori;
cessione ac denique Tribuni plebis, pro potesta-
Tribun. te sibi sacrata lege tributa, quamvis ex
minoribus essent magistratibus, obsiste-
re poterant omnibus edita voce *Veto*:
ita ut vel ab uno Tribunorum, quamvis
ceteri consentirent, S. C. impediretur,

ac

ac tum Senatus voluntas perscripta cum nominibus eorum, qui intervenirent, Senatus auctoritas, ad comprobendam Senatus voluntatem, dicebatur; resque rejiciebatur ad populum, cujus erat, vel Tribunorum intercessionem, vel Senatus auctoritatem comprobare. Quod si Senatus cum populo conveniret; tum leges ex S. C. condebantur: cujusmodi non paucas licet invenire. (a) Nectamen si qui temere intercederent, id eis erat impune: cum enim intercessio in rem non esset publicam; aut remittere cogebantur eam; aut poenam aliquando subire. (b) Scribit enim Caesar, in Senatu de Tribunis plebis gravissime fuisse decretum. Ceterum cum ante Atinium plebiscitum Tribunis plebis, qui a Censoribus lecti non essent, minime Curiam ingredi liceret: solebant Tribuni ante valvas Curiae positos subselliis decreta patrum examinare, quod Valerius tradit. (c) In cujus explicatione loci mire se torquet Paullus Manutius: cum si retulisset mentem ad Atiniam legem, ante quam legem Tribunus plebis sine lectione censoria Senator non erat; explicare se facile potuisset.

(b) Cic. ad Att. lib. 2. Caesar de bello civil. lib. 1.

(c) Lib. 2.

Si qua vero de re privata S. C. conscriberetur, saepe Senatus decretum De Senatus appellabatur: cum id quo publica negotia

XXIV.

F 2

to.

40 DE ORTU, ET PROGRESSU

tia comprehendebantur, nunquam decretum, sed S. C. diceretur. Sunt qui putarint caput aliquod S. C. appellari decretum, quam sententiam (a) Aelio Gallo Festus assignat.

a) *Manut. de Sen. c. vulg.*

XXV. Factum S. C. recitabatur, ac postea De dimit- dimittebatur Senatus his formulis, *P. C. tendo Se- nemo vos tenet: vel; Nihil vos moror natu. P. C. tandem impetrata concione S. C. populo exhibebatur, ut populi consensu Senatus voluntas comprobaretur. Si quidem vix ulla de re Senatus decernere poterat adversus populi voluntatem. Et cum initio nulla de re liceret ad populum ferri, nisi ex S. C. consequentibus temporibus per tribunitias seditiones, & diuturnas inter plebem, & Senatum conflictationes, res eo deducta est, ut S. C. nonnisi adiuncta lege consisteret.*

XXVI. Nunc, ut rerum ordo fert, ad rationem ferendae legis, agendique cum populo progrediamur. Haec enim De ratio- nem ferendae legis. quantum suscepti operis ratio fert, cum Consulum, tum Senatus in administranda Republica, condendoque jure, potestatem proposuimus: modo quae multitudini partes in rebus gerendis relictas fuerint, aperiemus.

XXVII. Cum Consulibus in bello gerendo, re- De Tribu- gendaque Republica summum fuerit ar-
no plebis. bi-

bitrium : tamen nisi Senatus voluntas conatum Consulis adjuvaret, consularis auctoritas pene jacebat : quia Senatus voluntate frumentum, vestis, & stipendia ad alendum exercitum sufficiebantur : &, ut diximus, ejus in arbitrio positum erat decernere bellum, & anno jam exeunte aut prorogare imperium, aut alteri provinciam demandare. At cum Senatus aliena Populi voluntate nihil constituere de rebus gravioribus posset, & intercessione tribunitia S. C. vis infringeretur, ac res reijceretur ad Populum : hinc licet intelligere summum rerum arbitrium in Populo constituisse, ac omne imperium, quamvis distractum in plures, refluere tamen ad Populum, tanquam ad caput sedemque suam. In publicis enim rebus auctoritas erat Senatus ; potestas tamen, & majestas erat penes Populum. Itaque Populi praecipuum erat non jubere modo, & confirmare ; sed abrogare leges, aut emendare, decretaque Senatus munire, vel tollere. Arbiter etiam Populus erat fortunarum, & capitis, poenaeque, ac proemii dispensator : cum honores, & magistratus jussu Populi deferrentur, ejusque judicio, aut multa irrogaretur gravior ; aut de capite Civis Romani decerneretur. Quam Populi potestatem praeferebat Tribunus

42 DE ORTU, ET PROGRESSU

plebis, qui velut imago erat popularis auctoritatis, communisque voluntatis administer, Dux & tutela Civium, arx & praesidium libertatis. Hic specie quidem, & nomine vix magistratus erat, immo ne magistratus quidem proprie: cum & Sella curili, & jurisdictione careret, & non ad jus reddendum, sed ad arcendam injuriam fuerit institutus: re tamen & auctoritate magistratus erat summus, quia intercedendo, & vetando, ac Senatus, Consulisque conatibus obstando arbitrio suo cursum consiliorum interrompebat, atque interponendo sese rescindebat acta Senatus, plusque quodammodo hic vetando poterat, quam Consul imperando. (a) Et quoniam Sacrosanctus erat, legeque Horatia latum fuerat, ut qui eum violasset illius caput Jovi esset Sacrum, familiaque liberi liberaeque ad aedem Cereris venum irent: ideo tuto manus poterat in magistratus iniicere, atque ipsum etiam Censorem, immo & Consulem in vincula ducere. Metellum enim Consulem a L. Flavio, & Censorem Appium a P. Sempronio Tribunis plebis in carcerem ductos ex Dionne, (b) ac Livio (c) didicimus. Unde vocationem quidem non habebat, quod jurisdictione careret; habebat tamen praeensionem, & viatorem. Crea-
ti

(a) *Diony. l. 6.*
Liv. lib. 3.

(b) *Lib. 37.*
(c) *Lib. 9.*

ti sunt initio quinque anno ab V. C. CCLX. postquam plebs oppressa aere alieno, vexataque injuriis patrum, qui jure creditorum plebejos sibi nexos in servitutem adigebant, secessisset trans Anienem in Sacrum montem: (a) unde & leges ibi de constituenda tribunitia potestate conditae Sacratae leges sunt nuncupatae. Festus vero sacratas fuisse leges dictas scribit, quia sancitum iis esset, ut qui Tribunos plebis violaret Jovi esset Sacer. Idemque censet Sacum montem dictum, quod cum plebs cum discederet Jovi consecravisset. (b) Tulit autem eo anno L. Junius Tribunus plebis primus creatus, & Cassius, atque Cominius Consules, ut plebi sui essent magistratus Sacrosancti, quibus auxilii latio adversus Consules esset; neve cui patrum capere eum magistratum liceret. Adjectum est etiam in Aventino foedere, altera nempe secessione ob Appii Claudii libidinem, concitante Virginio, facta in Aventinum; uti Tribuni plebis magistratu, exacto anno, abeuntes totidem alios in sequentem annum designarent; si neglexissent, confestim vivi flammis injicerentur; si quae in designando inter eos esset orta dissensio, potestas prorogaretur, dum alios crearent. Lex vero

(a) Liv. lib. 2. c. 33. Onufr. in Urb. Rom. p. 153.

(b) Hotm. antiqu. lib. de Magistr. c. de Tribun. Idem in legibus cap. Sacratae Junia. Liv. lib. 3. Dionys. lib. 6. Gell. l. 13. c. 13. Diodor. lib. 12.

44 DE ORTU, ET PROGRESSU

Icilia, quam tulit Sp. Icilius Tribunus
 plebis, vetuit ne quis Tribuno ad popu-
 lum concionanti contradiceret, neve

(a) *Diony. lib.*
7. Liv. lib. 3.

eum interpellaret. (a) Lata est & Duil-
 lia lex, ut qui plebem sine Tribunis reli-
 quisset, quive magistratum sine provo-
 catione creasset, tergo & capite punire-
 tur. Auctus etiam est Tribunorum nu-
 merus, ut decem jam essent, & quoniam
 non ad agendum, sed ad resistendum

(b) *Plutarch.*
in Caton. orati-
on.

haec potestas fuit instituta: (b) ideo plus
 unius intercessio pollebat, quam con-
 sensus ceterorum. Sollemnis autem inter-
 cessionis formula erat vox illa celebris

(c) *Plut. probl.*
3. Halicarnas.
lib. 2. Gell. lib.
3. cap. 2. Ma-
crob. lib. 4.
Saturn. c. 3.
Vide quae di-
ligenter Cui-
cius ad l. 2. ff.
de verb. signif.
sive l. 1. Pau-
li ad edictum.

veto. (c) Et quo praesens omni tempo-
 re omnibus esset tribunitiae potestatis
 auxilium, ejus domus ne noctu quidem
 clauderetur: neque poterat Tribunus
 integrum diem Urbe abesse; nisi Latinis
 feriis, ut ad eum adversus injurias perfu-
 gium semper, & unicuique pateret, tan-
 quam ad portum periclitantium, & aram
 salutis, atque anchoram publicae secu-
 ritatis. Quo pacto Principes, quo se
 publico praesidio, ac totius ferme popu-
 li auctoritate munirent, tribunitiam sibi
 potestatem arripuerunt: itaque non
 armis solum, sed vi ac jure populari exo-
 rientis imperii radices perpetuo confir-
 marunt. Dictatore creato, cum omnes
 Magistratus cessarent, hic tamen unus

per-

permanebat. Considerat sane sub Syl-
la Tribunorum plebis potestas, interce-
dendi facultate sublata: sed eam demum
restituit Cn. Pompejus. Ita vero magi-
stratus hic popularis erat, ut a plebeis
avelli nunquam potuerit, & transferri
ad Patricios: nemoque nisi plebejus
creari poterat: cum ad alios omnes
promiscue plebei, ac Patricii vocaren-
tur.

Nunc quomodo plebs, & populus
duce, ac vindice Tribuno majestatem, ac
potestatem suam ad leges condendas
conferret, explicabimus. Senatores qui-
dem in curiam, ut diximus, ac plebei
evocabantur in campum, comitium, &
forum. Cumque pars populi conveni-
ret, consilium; cum autem populus coi-
ret universus, comitia dicebantur: ac
centuriata comitia in campo Martio; cu-
riata in Comitio, quod erat foro adjun-
ctum, immo & ipsum pars aliqua fori,
cujus initium a Palatii porta; (a) tribu-
ta vero habebantur vel in campo, vel in
Comitio, vel aliquando in Capitolio, vel
in pratis vicoque Flaminiis. Nihil enim
referebat extra ne, an intra pomoerium
cogerentur: cum alia comitia summa re-
ligione certis essent locis alligata. (b)
Cum vero consilia populi, & judicia,
conventusque judicum celebrabantur.

XXVIII. DeComi- tiis.

(a) *Marlian.*
lib. 3. cap. 17.
& 2. epit. To-
pograph. Ur-
bu.

(b) *Pollet. Hist.*
for. Rom.

comitiis centuriatis; ratio suffragiorum non ex singulis hominibus iniebatur, sed ex singulis centuriis; ut quod plures centuriae populi scivissent, id ratum iustumque esset: sicuti & in curiatis, quod plures curiae; & in tributis, quod plures tribus comprobassent, id erat firmum. Comitiorum omnium curiata sunt antiquissima, quippe quibus imperii fundamenta jacta sunt, & a priscis Regibus ante Servium Tullium, qui comitia centuriata, & centurias instituit, jussae leges, creati magistratus, bellum & pax constituta, summaque Reipublicae administrata: ita ut sequentibus temporibus, in quibus curiata comitia obsoleverunt, ac tantum religionis causa perstiterunt, quod iis major inesset sacrorum, & auspicioꝝ auctoritas: tamen aliis in rebus, ad speciem saltem, retenta fuerint: ut cum summum magistratibus imperium centuriatis obtigisset comitiis; tum demum pleno, atque optimo jure datum esset, si lex accessisset curiata: quae non quidem veris, sed per triginta lictores triginta curias referentes, adumbratis comitiis ferebatur: ita ut binis comitiis de majoribus Reipublicae negotiis cum Populo disceptaretur: quorum priora, nempe centuriata vera erant: posteriora, nempe curiata

in

in speciem usurpabantur. Quam vetusti moris notitiam optimis sane conjecturis elicit Nicolaus Gruchius ex M. Tullii locis, (a) quibus in eandem sententiam & Hotmanus fuit adductus. Qua de re acriter inter Gruchium, & Sigonium dimicatur. Atque ut concludamus breviter, magistratibus majoribus, qui centuriatis; minoribus, qui tributis comitiis creabantur; potestas accedebat plenior ex curiatis in speciem usurpatis, tanquam ex solennitate majori, atque umbra quadam veteris majestatis. Tributis comitiis non solum Urbani magistratus, minores scilicet, sed & Provinciales creabantur omnes, & Pontifices Maximi, Augures, Foeciales, Septemviri epulorum, & quindecim viri Sacris faciundis: atque in horum Sacerdotum creatione tribus ad suffragium vocabantur: cum alii Sacerdotes a suis Collegis cooptarentur. (b) Iisdem comitiis ferebantur & plebiscita, quae ad solam plebem pertinebant ante legem Hortensiam, (c) qua sedatis discordiis, juris discrimen inter patricios, & plebejos fuit omnino sublatum. Cum enim prius plebiscitis, sive rogationibus tribunitiis a plebe tributis comitiis adprobatis, plebs sola teneretur; Q. Hortensius Dictator tulit, ut deinceps iis etiam Patricii obli-

(a) Cic. de leg. agrar. 2. Horm. lib. 3. cap. 12. Ant. Rom. de Comit.

(b) Hot. Ant. lib. 2. c. 12.

(c) An Hortensiam vide DD. ad l. 2. ff. de orig. jur.

(a) *Manut. de
legibus pag.
864. post Ro-
sinum.*

obligarentur, indeque inter leges, & plebiscita discrimen evanuit (a). Cum autem Tribuni plebis legem tributis comitiis ferrent, jus evocandi ad suffragium Patricios non habebant; liberum tamen erat Patribus suffragium inire. Summa vero vis comitiorum, & potestas, atque majestas Populi Romani collata potissimum est in centuriata comitia, in quibus ferebantur eae rogationes, quae proprie dictae sunt leges, quaeque plerumque vel ex S. C., vel Patribus auctoribus, a majori magistratu rogabantur. (b) Q. enim Publilius

(b) *Paul. Manut. de leg. p.
860.*

(c) *Liv. lib.
2. cap. 12.*

Philo Dictator tulerat, ut legum centuriatis comitiis ferendarum ante suffragia Populi Patres auctores fierent. (c) Unde iussa totius Populi, quae proprie leges dicebantur, his sunt edita comitiis. Stante igitur Republica Romana juris divisio commode duci potest a Senatu, Plebe, & Populo. E Senatu autem prodire S. C. E tributis comitiis, quae plebs cum suo Tribuno celebrabat, plebiscita: ex universis tandem Populi suffragiis in comitiis centuriatis, auctoritate plerumque Senatus praeunte, leges extiterunt. Centuriatis autem comitiis majores magistratus, nempe quorum majora, seu rata magis erant auspicia, creabantur (d) ut Coss. Praet. Cens, inque iisdem exercebantur

(d) *Gell. lib. 13.
cap. 14.*

cebantur judicia perduellionis: (a) quod crimen erat hostium patriae. Porro Comitia centuriata legum rogandarum causa solis (b) Coss. Dictatoribus, Praetoribus, Interregibus habere jus erat, praemisso edicto, ut Populo innotesceret ad quam diem in campum Martium convenire deberent: (c) ad quam ab edicti die trinundum intercedebat, sive tres nundinae. Nundinae autem erant nono quoque die, quo Cives in re rustica occupati ab agris negotiorum causa confluebant in Urbem. Hinc ille comitiis dictus erat dies, quo teneri plebs in Urbe poterat, & interim, interjecto tempore, de lege deliberarent inter se. Quoniam autem ipso nundinarum die haberi comitia non licebat, protrahabantur in sequentem. Nundinas enim Jovis fuisse ferias aliqui putarunt: unde Julius Caesar scripserat eo die cum populo agi nefas esse. (d) Eadem dierum ratio & in plebiscitis observabatur.

(a) *Valer. Max lib. 6. cap. 5. Liv 1. 6. Cic. pro Sext. Stgon. lib. 3. de Judic. Rom. cap. 5.*
 (b) *Rosin. cod. lib. de com. c. 10.*
 (c) *Cic. pro domo sua.*

(d) *Macrob. Saturn. lib. 1. c. 16.*

Interea laturus legem, sive Tribunus plebis esset, sive magistratus major, De legum eam cum prudentibus, ac necessariis ferendis suis communicabat: ne civium offensionem incurreret, neve novam legem contra morem majorum proponeret. Cavendum ei namque erat lege Licinia, & Ebu-

XXIX.

De legum
ferenda-
rum exa-
mine.

& Ebutia, ne quod sibi, aut cognatis, affinibusve suis commodum nova lege captaret. Item cautum erat lege Caecilia, & Didia, ne per Saturam (quod cibi genus erat, & variis cibis paratum) sive pluribus, variisque de rebus, una rogatione lex ferretur; aut ne quid inferretur legi, de quo legem ferri non liceret. Unde hac utebantur ad omnes leges translatitia formula: *Si quid jus non*

(a) De his, & sequentibus testimonia videtur apud Manutium, de legibus.

fuit rogari, ejus hac lege nihil rogatum, & illa: (a) Si quid contra alias leges ejus legis ergo latum esset, ut ei qui eam legem rogasset impune esset.

XXX. Scriptam legem laturus si ab optimatibus staret, eam ad Senatum referebat: ut si a Senatu probaretur, ferendam legem opinio prudentiae commendaret: si legislator popularis esset, & turbulentus rogationem, neglecto Senatu, mentione, & suffragiis ferendis.

causa concio advocaretur, lex erat promulganda, sive publice proponenda, ut singulis potestas cognoscendi fieret, aut corrigendi, admonendique magistratus: post si tributis comitiis ferri oporteret, populus a Tribuno in forum; si vero roganda esset comitiis centuriatis, in Campum Martium Cives a majori magistratu convocabantur: ubi praeco subjiciente Scriba legem recitabat. Deinde, nisi pro

pro potestate Tribunus plebis impediret, orationes ad suadendam, aut dissuadendam legem habebantur a magistratibus, vel ab ipso latore legis, vel a privatis, quibus concionandi potestas facta esset a magistratu aliquo. Nam injussu magistratus privatis nullus erat dicendi locus. Qui vero suadebant auctores legis dicebantur. Ubi esset peroratum praesentibus Sacerdotibus, & divina procurantibus, postquam de Coelo servatum esset, auspiciis captis, urna vel sitella deferebatur, qua exciperentur nomina Tribuum, si tributa, centuriarum, si centuriata comitia essent: eaque urna leviter versabatur, ut sortes aequarentur, ne ulla exiliret, aut subsultaret. Aequatis fortibus, sortitio fiebat, & quem fors dederat ordinem Tribus, vel centuriae tenebant. (a) Sane sub Tullio Rege, qui ut centurias, ita & centuriata comitia instituit, primae ad suffragium vocabantur maximi census centuriae in prima, & secunda classe descriptae: quae quia reliquas numero exuperabant, ideo illis consentientibus ceterae mittebantur. Sin dissentirent, ciebatur tertia classis; deinceps quarta; donec ad inopum centurias, quod raro vel nunquam contigit, perveniretur. Etenim saepe primarum centuriarum suffragiis negotium

(a) Dionys. l. 41.

tium conficiēbatur. Mutata vero sequentibus temporibus ratio est. Etenim institutum fuit, ut quae prima centuria, vel tribus ex urna educeretur, ea suffragium ante alias ferret, & praerogativa diceretur. Cujus sententiam centuriae, ac tribus reliquae suis plerumque suffragiis complectebantur: quaeque tribus, vel centuriae post praerogativam ad suffragia evocarentur, eae jure vocatae dicebantur: ut binis eodem tempore comitiis, quodammodo (id quod Asconius observat) (a) cum Populo ageretur: prima erant praerogativarum: altera jure vocatarum sententias praerogativarum ferme comprobantium. Et quoniam procedentibus temporibus, ut diximus, centuriae tribubus sunt inclusae; ideo primo tribuum, post ejus tribus, quam fors dedisset, fiebat sortitio centuriarum: ut pateret quae, quave de tribu, esset praerogativa centuria. Unde quae prima e tribubus exisset dicebatur praerogativa tribus; quaeque ex eadem tribu centuria exisset prima, praerogativa centuria vocabatur. Porro ejus, qui de praerogativa tribu rogaretur primus a magistratu, major erat existimatio, & splendor: unde ille honoris gratia dicebatur Primus. Neque enim cuilibet honos hic habebatur; sed gravioribus tantum

(a) s. in Ver.

tum Civibus. Dum autem comitia celebrarentur, initio quidem fuerat constitutum, ut aliquot intra urbem armatias custodirent: post, ut armorum periculum ex urbe removerent, exercitum aliquem, cum intra urbem non liceret, extra urbem sublato vexillo in Janiculo collocarunt: non tam credo ad arcedam, ut scriptores tradunt, hostium vim, si qua immineret; quam ad compescendos armatis paratisque militibus civiles motus, si qui ferendis suffragiis, aut dissensione sententiarum, aut partium studio tumultuarentur. Ad exercitum autem milites per successionem post latum suffragium accedebant. Atque ad usurpationem vetustatis receptum fuit, ut Consul, veluti dux exercitus, extra Pomaerium tabernaculum haberet. (a) Dum comitia maxime fer-

(a) *Dion. lib.*

37.

G

rum

rum facta, confusus populus in suam cuiusque tribum ordinis causa remittebatur ab eo, qui legem ferebat, his solennibus verbis: *Discedite Quirites*. Atque ubi suam quisque tribum repetiisset, ferebatur suffragium, olim quidem voce: post tabellariam vero legem duae singulis civibus tabellae diribebantur, si ve distribuebantur a diribitoribus, si ve divisoribus: quarum altera novam legem improbabat antiqua probando, ac propterea inscripta erat hac nota *A*: si ve *Antiqua probo*: Altera legem probabat novam, inscriptaque erat hac nota *V. R.* si ve: *utirogas*. Ne qua vero fraus in tabellarum distributione lateret, privati aliquot homines, qui de lege laborabant, aut diribebant ipsi, aut de pontibus diribentibus praesidebant. Extruebantur enim in Campo pontes multi, si ve angustae quaedam substructiones e tabulatis solo editae. In horum pontium capite imponebantur cistae plenae tabellis, quae suffragium laturis ministrabantur: in extremis vero pontibus aliae cistae, in quibus ferentes suffragium tabellas quisque suas deponebant: hinc natum, ut sexagenarii de ponte a junioribus deiicerentur: quia nullo jure illi ad munera publica cogebantur. Hinc depontani senes, hoc est e ponte de-

dejecti : totidem autem extruebantur pontes, quot essent in tributis cornitiis tribus, nempe XXXV. in centuriatis centuriae, nempe CXCI. Per eos igitur pontes transeuntes, acceptas in prima pontis parte tabellas in extrema reddebant : itaque suffragium ferebatur. (a) (a) *Rosin. lib. 2. cap. 2.* Igitur, ubi fors praerogativam indicasset centuriam, vocabat eam praeco ad suffragium. Illa vero movens concedebat in locum prope Tribunal in Campo Martio cancellis septum, quod ovile dicebatur : eoque suffragium laturo pergebant per pontes : in quorum capitibus dispositi erant diribitores, qui tabellas singulis traderent. Ad ovilis autem ostium stabant rogatores cum cistis, in quas populus coniceret tabellas, utram quisque vellet : quibus conjectis a singulis centuriis, tum suffragia numerabantur a custodibus, qui ea punctis notaverant : ut ea tribus, aut centuriae sententia renunciaretur, in quam plura suffragia convenirent : ea reticeretur, quae paribus esset distracta suffragiis : nisi de perduellionis crimine ageretur. (b) (b) *Dionys. l. 1.* Tum enim reorum causa, paria suffragia absolutionis sententiam praeferebant. Haec autem, dinumeratio tabularum, & punctorum notatio dicebatur quoque dirimtio suffragiorum, & dirimere suf-

fragia. Si lex ex diremptione suffragiorum a populo scita, vel accepta appareret: tum in aeneas incidebatur tabulas: deinde vel publice populo inspicienda proponebatur, vel deferebatur ad aerarium adservanda. Atque hac de potestate leges, & S. C. fluxerunt: istaque sunt ratione condita, & constituta, priusquam ad unius potestatem omnia devenissent.

XXXI.

De primis
Romano-
rum legi-
bus, & ju-
re Papyri-
ano.

Romanum igitur jus diversis e fontibus manavit, ac variante Reipublicae forma initia mutavit, & nomen. Etenim sub dominatu regio plures ad regendam multitudinem leges conditae sunt a Regibus, quae quia collectae fuerunt a P., seu quis malit a Sex. Papyrio, Juris Papyriani nomen acceperunt. Sublatis Regibus conditum est a decemviris jus xii. Tab. ex jure Papyriano, & Atheniensi coactum, quod decemvirale jus appellamus. Ulsu vero poscente Plebs, vel Senatus, vel uterque plura in utilitatem Reipublicae, atque civium constituerunt, quae plebiscita, & S. C., & generali nomine leges nuncupantur. Ex formulis autem, ritibusque solennibus judiciorum compositum est jus civile Flavianum, a Cn. Flavio scriba dictum: qui subtractum Pontificibus librum populo prodidit. Ex disputationibus, interpretationibus, responsisque Juriscon-

sul-

sultorum nata est jurisprudentia. Ex edictis magistratum processit jus honorarium. Ex Imperatorum constitutionibus, decretis, & rescriptis, Principum placita extiterunt. Ac sane jus Papyrianum fortuna potius quam consilio prodiit: quod plerumque accidit in primis hominum coitionibus, initiisque regnorum, ubi non tam virtus, quam cupiditas dominatur: quae parem aliquando utilitatem, pacemque procreat: ut mirum non sit, si effera multitudo, moribus ingeniisque discors, & fugitivis, exulibusque collecta, qualis prisca gens Romanorum fuit, sub unius Imperio, & legibus coaluerit. Quamvis enim suus singulorum amor sibi aliena trahendo, voluntates dirimat, & quilibet ad alios subigendos natura feratur; tamen studio quisque sui remittit saepe alteri, quod sine periculo, atque propria perniciē aufferre non potest. Hinc a mutuis injuriis abstinent, quia par utrinque metus impendet. Unde malunt sese homines continendo servare, quam rapiendo pessum ire. Propterea omni licet virtute destituti, tamen saepe numero parcunt aliis, ut sibi parcatur: communique consilio societatem ineunt, atque custodiunt, ut coactis plurimum viribus, injurias aemulorum validius

propulsent. Unde quae concitat animos cupiditas, eadem refraenat. Igitur ne coacta societas dissensionibus turbaretur, Urbis initio regis iussa pro legibus erant. Deinde certas firmasque leges tulit Romulus comitiis curiatis, hoc est suffragiis populi per triginta curias distributi, aliaeque ab regibus aliis leges deinceps latae fuerunt, quarum reliquias, si quas germanas esse constat, interjecimus legibus xii. Tab. in quas regias leges collatas fuisse a decemviris testimonio veterum accepimus (a); non quidem omnes (nam quae ad regium dominatum pertinebant simul cum regio nomine ceciderunt, & fortasse abrogatae fuisse lege Terentia) sed eas, quae aut ad religionem spectabant, aut ad jus privatorum: quae libro sequenti se offerent inter leges decemvirales: idque doctissimorum virorum est iudicium, Scaligeri praesertim (b). Profectae vero leges regiae potissimum sunt a Romulo, Numama, & Servio Tullio: quorum primus naturae jus extulit, & matrimonii, educationis liberorum, juraque parentum stabilivit. Alter jus gentium expressit, ac de homicidiis, de bonae fidei contractibus, de sepultura leges aliquot promulgavit, praeter caeremonias, & ritus, & Sacrorum religionem, quae Numam praec-

(a) *Dionys. lib.*
2. & 10.

(b) *Scaliger*
ad Festum in
v. nuptiar.
Cuiac. obs. 3.
cap. 40.

praecipuum agnoscebat auctorem, Postremus juri civili constituendo cavavit, & de contractibus, atque delictis quinquaginta rogavit leges, item de fœnore, de nexibus, aere alieno (a).

(a) Dionys. l. 4.

4. & 5.

Cum vero C. Terentius Arsa Trib. XXXII. pleb. ut Consulimmoderatam in plebem potestatem deprimeret, legem promulgarit de quinque viris, qui leges consulari imperio perscriberent, creandis, eaque deliberatio variis contentionibus per decennium extracta fuerit; & post impetratam duplicandorum Tribunorum plebis potestatem intermissa; revixit tandem Romilio, Veturioque, Coss. in plebem Rom. quae militiam detestabatur impotentius dominantibus, Hinc anno ab V.C. CCC. Spurio Tarpejo, & A. Terminio Coss. res ad Senatum delata est, & ex sententia P. Romilii factum S. C. (quod deinde fuit plebiscito confirmatum) ut tribus triremibus pro majestate Reip. Rom. magnifice instructis, legati per Italiam, & universam Graeciam petita leges mitterentur: creatique Sp. Postumius, Sext. Sulpicius, A. Manlius: qui utiliores Civitatum singularum, & Lacedaemoniorum, atque Atheniensium potissimum leges descripserunt. Quae Romam allatae redactae fuerunt simul cum legibus aliquot

De Jure
xii. Tab.

Regiis in duodecim tabulas a decem viris ad id collectis cum summo imperio, silentibus aliis magistratibus: easque leges partim integras perscripserunt, partim emendarunt, partim ad populi mores, & consuetudinem urbis inflexerunt, novasque aliquot ipsi pro temporum opportunitate, ut suspicari fas est, interseuerunt. Quarum summa capita, quae e fragmentis eruere licuit viris eruditis, breviter hic innuamus, easque ad suas tabulas ex ordine a Jacobo Gothofredo descripto revocabimus: nam in sequenti libro, ubi eas sigillatim evolvemus, rerum, ac materiarum docendi causa sequemur ordinem, non tabularum. Prima tabula rationem instituendi, agitandique iudicii tradebat. Secunda continebat causas iudicii prorogandi, testium excitandorum, & rationem persequendorum furum. Tertia complectebatur rem usurariam, & depositi actionem, & auctoritatem exequutionemque rei iudicatae. Quarta definebat jus parentum in liberos, & jus emancipationis, & legitima tempora quibus iusti liberi nascerentur. Quinta statuabat jura testamentorum, & successiones ab intestato, & haereditatis divisionem, & jura tutelarum. Sexta exhibebat venditiones, & usucapiones, & pos-

possessionem, atque tignorum in alieno inductorum, itemque repudiatorum jura. Septima de damno agebat, & injuria in agros, pecora, vel proprium corpus, aut famam illatis: indeque pergebat ad alia delicta, nempe ad falsos testes, homicidas, veneficos, sagas, patricidas, atque ad tutorum, & patronorum fraudes in pupillos, & clientes. Octava constituebat jura praediorum urbanorum, & rusticorum, definito ambitu parietis, & spatio inter confines fundos, itemque spatio viae; tradebatque sodalibus certorum collegiorum ferendae sibi legis facultatem. Nona fons erat juris publici, vetabatque privilegia, & coetus nocturnos prohibebat, puniebatque seditiosos: & redeuntes in fidem populi Romani, cum antea descivissent, tamen recipiendos jubebat. Judices pecunia corruptos capite mulctabat, & judicium de capite Civis Romani, nonnisi comitiis centuriatis fieri permittebat. Decima comprae-
hendebat jura Sacrorum, & sepulcrorum, & caeremoniarum, & jusjurandum. Undecima de jure connubiorum agebat, & de Sacris detestandis, itemque de vi postremarum legum. Duodecima, quae simul cum undecima supplementum erat, de pignore aliquid attin-

attingebat, de calumnioso, falsoque
 judicio, nemque de servo noxae dando.
 Quae omnia sigillatim explicabuntur li-
 bro sequenti. Nunc haec indicasse
 ad continuandum narrationis ordinem,
 satis fuerit.

XXXII. Ex harum autem legum sensu, &
 De acti- potestate deductus est usus, siue ratio
 bus,legiti- judicii exereendi, & negotiorum agi-
 mis,&ju- tandorum, certis adhibitis formulis, &
 re Flavia- solennitatibus veterum Jurisconsulto-
 no- rum artificio conditis, eductisque de
 Sacratio Pontificum: quas legis actio-
 nes, & actus legitimos appellarunt:
 quae altera fuit post xii. Tab. portio ju-
 ris civilis, libro secundo a nobis sigil-
 latim explicanda, dictumque fuit Jus
 civile Flavianum a Flavio scriba, qui
 librum earum populo vulgavit. Praeter
 legis actiones, qui sunt actus in lege
 civili solenniores, & quasi commercii
 forensis instrumenta, editae sunt a pru-
 dentibus, post editum jus civile Flavia-
 num, aliae formulae ad nova contra-
 ctuum genera, novaque negotia in diem
 emergentia ex moribus, adcommoda-
 tae, per Sex. Aelium compositae, a quo
 juris Aeliani nomen duxerunt. Atque
 haec juris civilis portio, nempe jus ci-
 vile Flavianum, & Aelianum, itemque
 interpretationes prudentum proditae &
 re

re nata, quas fori disputationem appellarunt, sub priscæ jurisprudentiæ nomine compræhenduntur. Verum senescente jam xii. Tab. jure, vel propter obscuritatem verborum, & antiquitatis oblivionem, ut mortalia omnia, sensim dilabente; itemque novis in dies negotiis oborientibus, quæ novam legem veterum sententia minime compræhensam postulabant: auctoritate populi, vel Senatus, vel utriusque variis temporibus novis legibus, Senatusconsultis, & plebiscitis, vel reddita fuit lux decemvirali juri; vel adjectum immutatumve aliquid, quod si solius plebis consensu Tribuno rogante fieret, plebiscitum appellabatur: si Senatus auctoritate, Senatusconsultum, quod deinde populi suffragio confirmatum legis vim, ac nomen obtinebat. Quarum legum illæ, quæ ad jus privatorum pertinent, explicabuntur libro tertio. Satis enim fuerit, nomina earum hic breviter indicare: tum ut hæc narratio suo filo deducatur; tum ut lector, antequam cognoscat singulas, procul adspiciat universas.

Omnes igitur leges partim personarum, partim negotia, partim judicia respiciunt. Exordiemur a personis, quæ vel liberi sunt, vel servi. Ad servorum

XXXIV.
De posterioribus legibus.

rum statum pertinet lex Caninia, & lex Aelia Sentia, quibus liberior manumittendi facultas coërcebatur. Illa enim certum servorum manumittendorum numerum praescribebat: haec manumissi, & manumissoris aetatem definiebat, certasque manumissionis causas postulabat. Lex Julia principem manumittentem eximebat obligatione servandarum solennitatum. Petronia ex discrepantibus judicum sententiis praeferebat illam, quae libertati studeret. Julia Norbana medium gradum inter servitutem, & plenam libertatem constituebat: isque libertatis gradus latina libertas appellabatur; cui cohaerens est S. C. Largianum, quo filii haeredes a Patre instituti praeferruntur ceteris in bonis Latini liberti decedentis. Visellia plenam libertatem Latinis libertis ob honorem tribuebat militiae, praeter quos, illos, qui jure aureorum annulorum carerent, ab ingenuorum honoribus arcebat. Dasumianum S. C. iis, quibus libertas relicta erat a testatore, absentibus etiam haeredibus, libertatem praestabat. S. C. Rubrianum iis, quos haeres a praetore evocatus manumittere negligeret, liberos esse jubebat. Articulejanum in causa relictae libertatis cognoscere jubebat praesidem provinciae,

clae, de qua erat testator, & servus: quamvis haeres ex altera esset provincia. Vitrasianum partes explebat infantis, ac liberum pronunciabat eum, cui testator libertatem reliquerat a pluribus haeredibus, inter quos esset infans, qui loquendi usu careret. Ninnianum libertatem adimebat ei, qui colludente domino per judicis sententiam liber pronunciatus fuisset. Erat & S. C. quo prohibebatur, ne post quinquennium quaestio de statu defuncti retractaretur. Claudianum servitutis poena mulieres ab alienorum servorum commercii absterrebat. Lex vectis Lybici servos publicos, qui publicis scripturis operam dabant, a Republica manumissos non amplius Latinos, sed Romanos cives fieri permisit. Et hae leges, atque S. C. fuerunt de conditione servorum: sequentia liberorum statum complectuntur. Ante omnes procedit lex Atilia, qua tutor ex lege a praetore datur iis, quibus nec ullus adgnatus adest, nec tutor datus a testatore. Legge vero Julia, & Titia in provinciis tutor eandem ob causam dandus erat a praesidibus. Lex Claudia, cujus est incerta sententia, vel mulieres exemit a perpetua tutela, sub qua jure antiquo erant; vel facultatem ejus tutelae geren-

rendae sustulit. Lex Laetoria adolescentiores minores viginti quinque annis a dolis alienis tutos praestabat. Succedunt leges ad conjunctionem personarum pertinentes, nempe nuptiales: quarum praecipua erat lex Papia, quae pluribus capitibus, poenis, proemiisque propositis, nuptiarum frequentiam excitabat, coelibatum, & viduitatem inhibebat, inopiam aerarii privatarum haereditatum vicesimis portionibus, & caducorum lucro levabat. Cui legi plura S. C. cohaeserunt, quae in ejus expositione a nobis afferentur. Fuit & S. C. quo nuptiae inter pupillas, & tutores, curatoresque prohibebantur. Nuptias consequitur partus, cujus agnoscendi post divortium ratio S. C. Planciano tradebatur. Post personas occurrunt leges, quae ad negotia pertinent, quarum primas innuemus eas, quae in viventium negotiis versantur. Primum locum dabimus legi Atiniae, quae rei furtivae usucapionem non aliter permittit, quam post reditum ipsius ad priorem, & verum dominum: a quo si res denuo recessisset, exuebat prioris furti vitium. Simileque constituerunt lex Plautia, & Julia in rebus vi possessis. Lex Scribonia sustulit usucapionem servitutum. Lex Claudia, & S. C. Macedo-

cedonianum adolescentium foenerationes resciderunt. Lex Julia vulgatum cessionis bonorum beneficium concessit debitoribus, qui solvendo non erant: ut propria corpora molestiae subtraherent, bona creditoribus cedendo. Veljejanum S. C. foeminis intercedentibus, & pro alio se obligantibus prodita exceptione subvenit. Lex Cincia immoderatas donationes, & munera coarctavit. Prodeamus nunc ad negotia, quae a morte aliorum emergunt, quibus regendis hae sunt leges constitutae. Offert se primo lex Cornelia, quae testamenta condita ante captivitatem ab iis, qui apud hostes decesserunt perinde confirmat, atque si diem suum in Urbe obiissent. Lex Furia certam summam definivit, supra quam non liceret legare, aut mortis causa donare, nisi certis personis. Lex Voconia legandi libertatem, & effusam erga mulieres testatorum liberalitatem compescuit. Lex Falcidia vetuit, ne plus dodrante legando absumeretur. S. C. Trebellianum actiones omnes, quae haeredi, & in haereditatem competere, jussit cum restituenda haereditate transire. S. C. Pegasianum concessit haeredi haereditatem restituere rogato, quartae detractionem. S. C. Sabinianum prospexit ad-

adoptato filio in adoptionem alteri dato a patre trium liberorum : cui filio quartam bonorum partem relinquentem jussit. Lex Velleja instituendorum posthumorum rationem tradidit. Lex praeterea Glicia fuit eruta per Cujacium , ex qua inofficiosi testamenti querela manavit. S. C. Julianum confuluit iis , quorum in fraudem haereditaria bona fuerunt alienata. S. C. Claudianum liberti haereditatem ei filio detulit , cui testamento fuit assignatus , relicto juris patronatu. S. C. Tertullianum , & Orphitianum filio , matrique mutuam successionem aperuerunt. E negotiorum legibus ad ea , quae ad crimina , & judicia pertinent , procedamus. Judicialium legum ante alias digna memoratu est lex Cornelia de majestate , quae complectebatur leges omnes antiquiores , in eos lata , qui aliquid contra Rempublicam molirentur : novaque capita condidit , quibus ejus criminis atrocitas coerceretur. Fuit & lex Julia de coercendis adulteriis , qua & stuprum , & foediora libidinum genera comprachenduntur. Reprimendae vero audaciorum hominum violentiae latae fuerunt lex Pompeja , Clodia , Pediana , itemque Julia , quae inscribitur *de vi*. Fuit etiam & lex Julia , quae rapaces

ces manus magistratuum a sociorum ;
& provincialium bonis arcebat , injusta-
que jurisdictionis lucra prohibebat ,
quae dicta est repetundarum : cum qua
conjugi potest Lex Glaucia eodem
pertinens , ejusdemque tituli Lex Cor-
nelia. Quivis legibus privatae pecu-
niae ab avaris magistratibus repeteban-
tur. At publicae, Sacraeque pecuniae
repetebantur aliis legibus, nempe Lege
Julia peculatus, & de sacrilegio, & de
residuis, qua tenebantur, qui vel non o-
mnem pecuniam publicam in rationes
retulissent ; vel relatum non integram
reddidissent. Hisque legibus reprimi-
tur avaritia. Sequuntur leges, quae
compescebant ambitionem, quod prae-
stitit Lex Petilia, Baebia, Maevia, Fa-
bia, Tullia, Aufidia, Calpurnia, Licinia,
Pompeja, & postremo Lex Julia de am-
bitu. Plura quoque de constituendis,
regendisque judiciis Legibus Juliis con-
tinebantur. Multa porro crimina ple-
tebantur Legibus Corneliis : quarum
prima offertur illa de falso, quae falsa
testamenta subiicientes, atque corrup-
pentes, & scripturas, sive privatas, sive
publicas vitiantes puniebat : itemque
omnes, qui veritatem fraude caelassent,
aut imagine veritatis falsum obtulissent.
Cui similis lex Cornelia nummaria,

H

quae

quae crimen coercuit falsatae, vel at-
 tonsae monetae. Fuit & lex Cornelia,
 quae puniebat injurias, sive verbis, sive
 re, sive scriptis illatas: & Lex etiam
 Cornelia de Sicariis, & Veneficiis, quae
 suppliciis afficiebat eos, qui ferro, vel
 veneno mortem alicui obtulissent.
 Quam legem plura comitabantur S. C.
 quorum nomina interciderunt. Ex qui-
 bus S. C. celebria sunt illa, quae castra-
 tionem puerorum prohibebant. Ea-
 demque lege Cornelia de Sicariis hor-
 ribile parricidii crimen continebatur.
 Quod crimen complexa est deinde Lex
 Pompeja, quae de parricidiis inscribe-
 batur. Denique lege Cornelia, quae
 de lusu erat, vetita fuit alea, qua ho-
 minum patrimonia fortis arbitrio subij-
 ciuntur. De furtis constituit Lex Ho-
 stilia, ut absentis nomine agere liceret.
 Plagium, sive liberi hominis, aut alieni
 servi suppressiohem, punivit Lex Fabia:
 in quam factum fuit S. C. ut servorum
 fugitivorum venditio legis sententia
 comprahenderetur. Fuit Lex Remmia
 de puniendis calumniatoribus: & de ter-
 giversationibus, sive iis, qui accusatio-
 nem destituunt poenam statuit S. C.
 Turpillianum, alio nomine lex Petro-
 nia nuncupatum. Eos vero, quibene-
 meritos vindicare neglexerint, ut sunt
 hae-

haeredes, qui testatore occiso supplicium fumere de servis omiserint, ple-
ctit S. C. Silanianum. A cujus criminis
accusatione quinquennio haeredes li-
berantur per S. C. Statilianum. S. C.
autem Siliani vis porrecta est etiam
ad servos, qui testamento manumissi co-
dem sub tecto mansissent. Eaque fuit
sententia S. C. Neroniani, vel Claudia-
ni, quam sententiam S. C. aliud Traja-
ni temporibus conditum protraxit ad
eos etiam servos, quos testator vivens
manumisisset. Supersunt duae, quae
sunt de damno sarciendo leges: qua-
rum altera, nempe Aquilia cavit de da-
mno sarciendo ab homine, vel per ho-
minem dato, Altera, nempe Rhodia,
e Rhodiis petita legibus: inter cujus
capita illud fuit praecipuum, quo contri-
butio mercium servatarum instituitur ad
reparandam jacturam illius, cujus mer-
ces, levandae navis causa, mercae fuerunt.

Et haec quidem brevis legum, &
S. C. ad jus Civile pertinentium summa
est, quam in hoc expositionis cursu ju-
vat habere praeceptam, quo lector ad
libros sequentes accedat instructior. Ve-
rum inertes essent leges, & otiosae, nisi
hominis ministerio verterentur ad usum,
atque ex Civium consensu gravem
prudentemque virum nanciscerentur,

XXXV.

De jure
honora-
rio, & de
Praetore
Urbano,
& Pere-
grino.

H 2

cu-

cujus voce, atque auctoritate vires suas explicarent, quod munus est Magistratus. Is enim legum quodammodo vita est, & manus: quae vel languentes extollit; vel obscuras, evolvit; vel dilatat angustas. Eadem potestas ex totius populi arbitrio, vel optimatum, aut principis jussu, certos ad homines ducta, atque continuata reddit brevi, & celeriter, quod praestari a singulis, vel ab universis usu poscente, sine summa & inexplicabili difficultate, non posset. Ideo cunctus populus certos cives potestate armat universorum, ut ea utantur ad flectendas, regendasque leges, & ad expedienda ex earum, vel aperto, vel abditio sensu, oblata negotia. Id praestitit apud Romanos magistratus ille, unde omnis jurisdictio causarum, & judiciorum ratio fluebat; nempe Praetura: cujus antea vis, atque potestas ipso Consulatu continebatur. Praetoris generale nomen erat summis omnibus magistratibus conveniens; praecipue vero Consulatu: propterea quod Consul judiciis, & exercitui praesset. (a) Hinc legimus apud Livium (b) vetustissimam fuisse legem, *Ut qui praetor maximus esset, clavum pangeret*: id est, Consul, aut Dictator, apud quos erat summum imperium. (c) Propterea & Ju-

(a) Varro lib. 4. de ling. lat.
(b) lib. 7.

(c) Novell. 25. de prae. Lycaeon.

Justinianus hujus initium verbi ante ipsum consulatum ponit, docetque nomen fuisse proprium Imperii, veteribusque Romanis Imperatores suos appellatos fuisse Praetores. Verum postquam plebei diuturnis contentionibus pervicerunt, ut alter Consul de plebe fieret: Patres, ut jus cum plebe communicatum, deminutumque patriciis, aliqua ratione repararent; praetextentes nimias Consulis occupationes, & causantes negotiorum urbanorum turbam, quae a Consulibus longa expeditione, assiduaque militia distractis evolveri minime poterant; impetrarunt, ut aliqua consularis potestatis portio, ea nempe, qua res forensis continebatur, conferretur in peculiarem magistratum creandum e numero patrum, quem communi hujus nominis significatione, ad singulare munus contracta, praetorem appellarunt, ann. ab V. C. CCCLXXXVI: (a)

Hujus consularia erant insignia, pro consulari potestate, quam exprimebant: cum praetor Consulis collega minor & diceretur, & esset: (b) quoniam iisdem, ut Messalla tradidit, cum Consule auspiciis creabatur, & absente Consule ipsius munus in urbe gerebat. Ideo sex lictoribus utebatur, cum securibus: quod intelligendum est de praetoribus provin-

(a) Livius l. 7.
Hotm. de Prae-
tur. Sigon. de
Judicis pag.
449.

(b) Hotman.
de praet. Urb.
Gell. lib. 12. c.
14. Plutare,
Polyb.

74 DE ORTU, ET PROGRESSU

cialibus; nam qui erant in urbe duobus tantum utebantur, Cic. de leg. Agr. contr. Rull. Utebatur etiam praetexta, sella curuli, hasta, ministris, scribis, ac-

(a) In epist. fam. lib. 12.

censis. (a) Hinc Cicero scribit: *Placuit nobis, ut statim ad Cornutum praetorem urbis has literas deferrem: qui, quod consules aberant, consulare munus sustinebat more majorum.* Sub Impera-

(b) Quintilian. lib. 6. c. 3. Varro. in vit. Pop. Rom. lib. 2. apud Nonium.

toribus Praetor centumviralibus quoque judiciis praesidebat. (b) Jus vero reddebat e sella curuli, ex ebore: dictaque fuit curulis, quia veteres magistratu jam perfuncti, curru consueverant in curiam vehi, honoris gratia, quo in

(c) Isidor. lib. 20. Et him. c. 1. Briffonius antiqu. lib. 3. c. 19.

curru sella erat. (c) At confluentibus ad Urbem exteris increbrescebant in diem peregrina negotia: quibus expediendis cum Praetor urbanus minime sufficeret, creatus fuit ann. V. C. DX. vel DVIII. ut Sigon. in Chronol. Livian. Praetor alter peregrinus appellatus, qui jus redderet inter cives, & peregrinos. Unde duplex erat in urbe jurisdictio praetoria, urbana altera, altera peregrina: quas praetores creati sortiebantur. Majorem autem & potestate, & dignitate urbanam peregrina fuisse multis ex antiquitatis vestigiis elucet. (d) Nihil vero statuo de triplici discrimine inter has ab Hotmanno notato: nobis enim non-

(d) Appian. de Bell. Civil. lib. 2. Dio. l. 42.

nondum liquet aliud, nisi quod inter peregrinos & Cives jurisdictionem exerceret.

(a) Incertum est autem, an solus urbanus edictum in albo proponeret; an apud eum tantum legis actio fuisset: nec facile est ex uno, aut altero

(a) Sigon. de
Judic. lib. 1. c.
7. p. 450.

vetustatis loco, rem adeo obscuram evolvere. Quin etiam si quid hac super re definire vellemus, cogeremur ab Hotmanno dissentire: siquidem Theophilus in institutionibus ait. *Datum est*

jus legis ferendae praecipue praetori urbano & peregrino, & aedilibus curulibus, idque jus honorarium dictum. (b)

(b) Sigon. de
Judic. p. 450.

Adjectis pluribus Imperio provinciis constat alios novorum negotiorum causa creatos fuisse praetores. Itaque postquam ad Romanum Imperium accessit Sicilia, & Sardinia, duo etiam praetores, qui eas regerent accessere: totidemque adjectis duabus Hispaniarum provinciis. Qui praetores annum provincias tenebant quisque suas. Ac si eis ultra annum prorogaretur Imperium, propaetores appellabantur; quod commune fuit omnium praetorum provincialium nomen, postquam ab anno A. V. C. DCIV. jussi sunt per annum in urbe manere, ac certo publicarum quaestionum generi singuli praesse, antequam in suas quisque provincias profici-

XXXVI.
De Praetoribus
provincialibus, &
quaestoribus

(a) *Reffn. L7.*
c. 43. Ant.
Rom.

scerentur. (a) Eadem ratione Consules, cum post exactum in urbe consulatum in provincias mitterentur, præconsules appellabantur. Enim vero initio crimina publica penes Regem; postea penes Consules agitabantur: sed quia lege Valeria jus provocationis populo delatum fuit; itemque vetitum ne in caput Civis Romani animadverteretur injussu populi: coepere singula crimina per populum mandari vel Consulibus, vel Dictatoribus, vel Praetoribus lege, aut Senatus consulto usque ad annum DCIV. sed exundante in dies numero criminum, cum incommodum esset, vel singulas causas ab universo populo mandari magistratibus, vel ad tempus creari quaesitores, qui de certis criminibus cognoscerent: satius esse duxerunt quaestiones instituere perpetuas cum annuo magistratu, qui eis praeesset: creatique hi a populo praetores dicebantur & quaesitores. Unde anno DCIV. institutae sunt quaestiones perpetuae, quae proprium praetorem, sive quaesitorem haberent. Quamobrem, praeter urbanum praetorem, & peregrinum, erant in urbe praetores provinciales, qui anno antequam in provincias proficiscerentur, judiciis capitalibus quaesitorum nomine praerant. His accesserunt postea, simul cum

no-

novis criminibus , novae quaestiones perpetuae, & simul cum iis alii praetores, sive quaesitores rerum capitalium. Quaestionum autem nomine significatur merum imperium, sive jus gladii, & capitalis animadversio. Idemque praetores appellabantur quaestores parricidii; propterea quod parricidii vocabulo criminum omnis contineretur atrocitas.

Ac prima quaestio perpetua instituta **XXXVII.** est de pecuniis repetundis L. Pisone Tribuno plebis legem ferente, ut Cicero testatur in Bruto. Hanc exceperere quaestio de peculatu, de maiestate, de ambitu: quae illae quaestiones erant, quas sortito. exercebant, antequam irent in provincias praetores provinciales. His L. Sylla quatuor alias publicas quaestiones adjecit, & praetores, sive quaesitores etiam quatuor: nempe de sicariis, de beneficiis, de falso, & de parricidio, sive homicidio. Cum autem essent decem jurisdictiones, raro singulis jurisdictionibus suis attribuebatur praetor: sed saepe jussu Senatus jurisdictiones geminabantur, ut singulis praetoribus binae jurisdictiones mandarentur. Unde habemus exempla praetorum urbanorum, qui quaestionem de beneficiis susceperant, qualis teste Cicerone Cajus fuit Verres. Et parricidii quaestio in

De publicis quaestionibus.

78 DE ORTU, ET PROGRESSU

Cajum Fannium Praetorem simul cum quaestione de sicariis collata fuit, ejusque Tullii testimonio in Rosciana. Ceterum si jurisdictiones non geminasset Senatus, decem ex earum numero erant praetores. Itaque tollitur meo judicio dissensio inter Pomponium, & vetustiores scriptores a Lipsio notata.

(a) *Antiq. Rom. cap. 10.*

(b) *lib. 42. 43.*

(c) *In August. cap. 36.*

(d) *l. 2. de orig. jur. §. cap. 2. 32.*

(e) *lib. 3. c. 6.*

(f) *Ulpianus tit. 25.*

(a) Siquidem Pomponius decem praetores constituit: alii octo. Sub Caesare vero decem praetores fuisse Dio (b) tradit, quorum unus urbanae, alius peregrinae jurisdictioni praecerant: ceteri vero octo quaestionibus publicis. Duos praeterea Caesar praetores creavit, qui frumento praessent, ob id Cereales appellatos. Auctus deinde fuit sub Augusto numerus, ut refert Suetonius, (c) praetoribus duobus, ut tradit Pomponius. (d) Duos praeterea Claudius adjecit, qui jus de fideicommissis dicerent: quod quidem intelligitur usque ad certam summam: nam majoris summae jurisdictionis erat Consul, (e) ut Quintilianus indicat ex Vallae interpretatione, contra quam frustra pugnat Budaeus. Etenim Vallae suffragatur Ulpianus, qui scribit: (f) *fideicommissa non per formulam petuntur, ut legata; sed cognitio Romae quidem est consulum, aut praetoris, qui fideicommissarius vocatur; in provinciis vero*

vero praesidium provinciarum. Praetorum autem fideicommissariorum alterum sustulit Titus (a) ejusque loco Nerva subjecit alium, qui Fiscum inter & privatos jus diceret, quem Fiscalem appellavit. Denique Marcus Antonius (b) Capitolino teste adjecit tutelarem, ut pupillis adesset, & tutores cogeret suscipere tutelam, atque satisfacere rem pupilli salvam fore; quo tutorum fraudibus occurreretur. Praetorum autem munus in reddenda jurisdictione, jureque civili custodiendo, explicando, leniendo, atque ad usum flectendo versabatur. Etenim non satis est optimas leges condere; nisi viva quaedam excitetur auctoritas, quae legem per se mutam reddat quodammodo vocalem, & aequitate duce ad oblatos casus prudenter eam deducat; quod Praetores edicto, atque auctoritate sua praestabant.

(a) Pompon.
l. 2. §. 32. de
origine juris.

(b) In Marco.

Quae Praetor edicta statim a magistratu inito proponebat: hoc est in albo scribebat, ut populo significaret, perpetuo. quo jure cum civibus eo anno esset usus. Atque initio sane licebat Praetori propositum edictum e re nata mutare, diversumque ab eo jus constituere, ubi usus posceret; quod multis fraudibus pandebat viam. Siquidem praetores, aut propriam cupiditatem explebant; aut alic-

XXXIIX.

De edicto

alienam colligebant ambitiose gratiam : dum ad beneficium, vel injuriam priora mutarent edicta, & conderent nova. (a)

(a) *Ascon. in
Cornelian.*

Ideo C. Cornelius Trib. pleb. legem tulit, ut praetores ex edictis suis perpetuis, sive fixis jus dicerent : neque eis toto magistratus anno recedere liceret ab eo jure, quo se ufuros initio magistratus civibus denunciaissent. Quamobrem eogebatur praetor initio magistratus expromere quidquid ad universam suam totius anni jurisdictionem pertineret : postea enim neque addere, neque detrachere ; & immutare de semel proposito edicto licebat. (b)

(b) *Dio. 36.*

Itaque edicta praetoris in certam juris reddendi normam transierunt. Id quod ab aliquibus adeo perplexe traditur, ut vix internoveris discrimen inter edictum perpetuum Cornelianorum temporum, & aliud edictum Adriani jussu digestum. Scilicet Adriani aevo ex pluribus superiorum praetorum edictis, annuis illis quidem, sed propter auctoritatem, & acquitatem eorum translatitiis, atque in assiduam jurisdictionem versis, proptereaue veterum Jurisconsultorum interpretatione ornatis, edictum unum compositum est, & in plura capita mirabili arte tributum, Adriani jussu, per Salvium Julianum Jurisconsultum, quod perpetuum quoque fuit

fuit appellatum, (a) alio sensu, omni scilicet postero tempore duraturum: ex quo jus a futuris praetoribus redderetur: quod in urbanum postea divisum est, & provinciale: cui forte inferebatur si quid potissimum singularum provinciarum conveniret moribus, aut legibus, quas provinciales ex foedere sibi retinissent. Urbanum tamen pro urbis auctoritate nomen edicti praetorii praecipuum tulit. Varie igitur accipitur vox *perpetuum*: significat enim fixum, & immutabile; ac praeterea futuri temporis progressionem. Quamobrem edictum Cornelianorum temporum perpetuum dicitur; quod toto magistratus anno adeo teneret, ut interea temporis mutari nefas esset: sequenti vero anno non nisi novi praetoris auctoritate revivisceret, more pontificiarum constitutionum, quas *Cancellariae* regulas vocant: quae quavis maneant semper eadem; tamen a novi Pontificis confirmatione recipiunt auctoritatem, proximi Pontificis morte jam amissam. Edictum autem Adriani perpetuum dicitur; quia ejus potestas sine novi praetoris approbatione, suo pro rore, in omnem tendebat posteritatem, singulisque praetoribus proponebatur observandum. (b) Porro praetoris album cum *Accursio* fuisse

(a) l. 2. Cod. de
vet. jur. enu-
cleand. l. 1. Cod.
de condic. in-
deb. Entrop.
lib. 9.

(b) l. 2. ff. de
stat. hom.

fuisse puto parietem dealbatum, edictique verbis inscriptum; ne si appensam tabulam confingamus, praetoris jus furibus obijciamus, atque raptoribus. Quamvis enim hanc loquendi formulam inveniamus in libris Juris, nempe *album sublatum*; figuram tamen elocutionis hanc licet existimare, idemque pollere, quod inductum, vel corruptum. Tollit enim album, sive sententiam edicti, quod album appellatur, quicumque album corrumpit. Praetor autem vel ipse cognoscebat si liberet, aut vacaret, aut appellaretur; vel alteri mandabat judicium; unde ipsius jurisdictio, vel in judicando, vel in judice dando, vel in possessionem immittendo versabatur: ejusque potestas teste Varrone his exprimebatur verbis: *De Dico Addico. Dicebant* cum aliquem V. G. liberum pronunciarent: *Addicebant* cum rem aliquam domino adjudicarent mancipatione, vel in jure cessione, vel adoptione, de quibus libro secundo. *Dabant* immittendo in possessionem, vel concedendo Judicem, vindicias, & actionem. (a) Cognoscebant autem de civilibus tantum causis, cum eis alia quaestio non mandabatur. Ex hujus igitur magistratus jurisdictione prodierunt edicta, quae oblata facultate singulas prope juris civilis partes, vel ex-

(a) *Sigon. de*
Jud. lib. 1. c. 7.
Gothofred. in
manual. pag.
 179.

explendo, vel addendo, vel leniendo at-
tigerunt, Quod jus honorarium fuit
appellatum a magistratu, ex quo proces-
sit; qui vir Honoratus nuncupabatur.
Cujus juris natura dissimilis est aliquan-
to a jure civili. Jus enim civile dire-
ctum est, severum, praecisum, atque to-
tum e subtili ratione, verborumque na-
tiva proprietate conceptum: Honora-
rium vero, utpote proditum e re nata,
& e plurium eventorum cognitione, im-
mo aliquando ex certarum commiseratione
personarum, & ex opportunitate
temporum excitatum, remissius est, &
humanius, plusque trahit ex aequitate,
ac ratione utilitatis communis; quam
ex religione verborum, & superstitione
vetustatis: nec tamen juri civili, &
prioribus legibus adversatur: ne suo
exemplo populi venerationem solvat,
cui se cives jurejurando obstrinxerunt:
sed id aliquando, si cogatur varietate
temporis, latenter facit, & verecunde:
plerumque vero legibus ita obsequitur,
ita obtemperat, ut mentem verbis re-
conditam consequatur. Unde quo legis
verba non perveniunt, eo magistratus
potestate perducuntur, si fuerint angu-
stiora: si vero severiora sint, per eun-
dem magistratum aequitatis lenocinio
mulcentur, & ad pleniorum populi uti-
lita-

litatem deflectuntur. Itaque jus honorarium lenimentum fuit, & benigna interpretatio Juris Civilis: quae ubi verba destituerent, occurrebat pleniori vocabulo, sensuque suaviori. Quod totum jus, quae lex annua, ut Ci-

(a) *In Verrem.*

(b) *Vide Cujacium in Julianum in princ.*

(c) *L. 1. §. si pater. ff. de ventr. in poss. sess. mit. l. penult. C. de condic. indeb. l. 2. §. si qui dicitur, C. de vet. jur. enunc. cleand.*

ceronis (a) verbis utar, ante Adrianum erat, & novi praetoris auctoritate suscitabatur: postea, ut diximus, Adriani jussu distinctum titulis digestumque fuit a Salvio Juliano, (b) ut in corpus juris civilis referretur, praetoresque jus dicerent, non amplius ex annuis, sed ex perpetuis, & immutabilibus edictis: quilibet dicti sunt digestorum edictorum. Julianus autem non modo contexit edicta vetera, sed iis interpretationes adiunxit simul cum edictis novis: quae in nostris legibus novae clausulae vocantur: isque edicti praetoriani ordinator appellatur a Justiniano, (c) & edicti perpetui subtilissimus conditor. Ad quod edictum sequentes Jurisconsulti veterum exemplo plures commentarios attulerunt, ut praeter ipsius Juliani scripta, testantur Pauli, & Ulpiani ad edictum libri. Tanta enim aequitate praetorum edicta commendabantur, ut cum antea studiosi juris civilis omnem prope operam ponerent in legibus XII. Tab. Ciceronis tempore studia juris auspicarentur
ab

ab edicto praetoris, super quo Ser. Sulpicius duos conscripsit libros. Ofilius autem ejus discipulus illud accurate composuit. Porro titulorum ordinem, quo edictorum seriem disposuit Julianus, (a) revocavit aeo nostro feliciter Jacobus Gotthofredus, qui edictorum fragmenta Gulielmi Ranchini diligentia jampridem collecta, in sedes quodammodo restituit suas. Nunc ad aedilitium edictum transeamus: ne quid ad compendariam antiquitatis cognitionem, & ad initia juris honorarii desideretur.

(a) *Vid. Gotthofred manud. pag. 10.*

Aediles dictos Varro tradit a sacrarum privatarumque rerum, atque aedium, procuratione. (b) Eodem enim tempore, quo plebs in montem sacrum secedens impetravit a Senatu anno A. V. C. CCLX. Tribunos, obtinuit duos Aediles e plebe creandos, qui Tribunis operam praeberent, & ministrarent, (c) eorumque jussu causas leviores, litesque privatas aliquot dijudicandas susciperent: & cum aedium Sacrarum, tum locorum publicorum, tum annonae curam gererent, matronarum mores, civium sumtus, dictaque, factaque immodesta observarent, coercerent. Sed cum contentio exorta inter Plebem, & Senatum de Consule creando quievisset, plebsque

XXXIX.

De Aedilibus.

(b) *De ling. lat. lib. 4. p. 22.*

(c) *Dionys. lib. 6.*

I

per-

pervicisset ut alter consulum e plebeis fieret, ob eamque causam in honorem Deorum Senatus ludos decrevisset; aediles plebis munus ludorum recusarunt: cui muneri se se obtulerunt Patricii juvenes: (a) quibus ab universis gratiae actae, prodiitque S. C. ut duo aediles ex patriciis, rogante Dictatore, a populo crearentur: atque ita in posterum additi sunt aediles duo, qui ab sella curuli, qua utebantur, curules sunt appellati, cun- que initio ex patriciis crearentur, pro- gredientibus temporibus, etiam his ma- gistratus cum plebe fuit promiscuus: ut non modo aediles plebis, sed etiam curu- les ex plebe saepe crearentur. Primique creati sunt aediles curules anno A. V. C. CCCLXXXVII. Cneus Quinctius Ca- pitolinus, & Pub. Cornelius Scipio, L. Sextio, & Lucio Aemilio Mamercō Coss. Hi plura munera cum aedilibus plebis habuere communia, veluti annonae cu- rationem, plurimumque rerum cognitio- nem; praecipue vero curam gerebant Sa- crarum aedium, publicorumque loco- rum, & tutelam urbis. Hi & curabant ludos, eosdemque proprio sumtu magi- stratum ineuntes populo dabant: quorum plerumque magnificentia (ut est ambitio in primis honorum gradibus praeceps) privatas opes exsuperabat; unde profuso pa-

(a) Liv. lib. 6.
& 7.

patrimonio, contractoque magno aere alieno, spoliis provincialium deinceps jacturam reparare cogeantur. Horum laborum, & sumtuum praemio, antiquiorem in Senatu dicendae sententiae locum impetrabant, & togam praetextam, & sellam curulem, item jus imaginis in posteritatem trans mittebant: maturaque hoc magistratu aetas erat annorum 37. praecipuam autem jurisdictionem exercebant in rebus venalibus, & rerum corruptarum vitium observabant, & fraudes, aut praecavebant, aut redhibitionibus emendabant. Propterea, praetorum instar his de rebus edictum proponebant, quo populus admonebatur, ac docebatur rationem, quam aediles tenere vellent anno sui magistratus in reddendo jure: unde Hegio apud Plautum ita loquitur de parasito festive legem ferente in latrones, & piscatores.

Euge edictiones aedilitias habet.

Quod edictum, non minus quam praetorium, Jurisconsultorum commentariis exornari meruit; ut partem juris honorarii constituerit, de quibus enim edicebat Aedilis, edicere poterat & praetor: & deficientibus aedilibus, judicium transferebatur ad Praetorem. (a) Ex edicto igitur aeditio actiones manabant

(a) Cujac. observ. lib. 8. cap. 38. ex Dion, lib. 53.

contra venditores rerum vitiatarum, & corruptarum: quarum altera actio rehibitoria; dicitur altera quantiminoris. Priori venditio tota rescindebatur, & rei vitiosae venditor cogebatur rem suam reddito precio ab emtore recipere. Posteriori actione contractus rescindebatur ex parte, repetita precii portione, quae deerat rei venditae: sive reddito a venditore eo quo minoris reperta fuit res quam fuerat indicata, quae actio aestimatoria dicebatur. Duos praeterea aediles Caesar addidit a mandata sibi re frumentaria cereales nuncupatos. (a) Nunc ad J. C. auctoritatem, & artem accedamus.

(2) *Dion. lib. 43. sub fin. Pompon. l. 2. de ori. jur.*

XL.
De Juris-
pruden-
tia.

Publica voluntas legibus concredata non modo ministrum postulat, cuius voce civibus expromatur, quod munus est magistratum: sed, praeter legem, ipsa magistratum auctoritas comitem, atque adjutricem flagitat sapientiam: quae pro re nata ei subveniat, indicetque quorsum, & quousque sententia legis ratione ducta procurrat; unde deflectat, quo diffundatur; denique quando extendenda sit, aut retrahenda: quod moralis philosophiae praeceptis, & dialecticorum regulis expeditur: praeterea leges aeo suo notis, atque perspicuis verbis expressae, conformatae.

mataeque ad sui morem seculi ,progre-
dientibus temporibus obscurantur : quia
longinquitas temporis , aut exuit homi-
nibus mores priscos , adductis novis ,
aut excutit e memoria , communique
loquendi consuetudine prisca vocabu-
la , sensu illorum immutato : atque ita
legum lux eripitur oculis civium , & nox
offunditur publicae voluntati : nisi prae-
sto sit aliquis morum , verborumque ve-
tustorum gnarus , atque peritus , qui se-
ptam priscis vocabulis , & moribus le-
gum sententiam diligenter evolvat.
Quamobrem e philosophia , rectaque
ratiocinandi norma , quae abstractas a
rebus singulis leges aptat adglutinatque
negotiis , & ex antiquitate , atque per-
specta proprietate vocabulorum , tan-
quam e germanis radicibus , jurispruden-
tia confurgit : quae cum sit moderatrix ,
& interpretes legum , boni & aequi ars a
suis cultoribus appellatur. Hoc apud
Graecos munus praesertim Athenis fe-
re praestabant oratores : qui dum causas
agebant leges obscuras , aut incertas , ex
usu suo explicabant , eoque vim inge-
nii , & rerum peritiam conferebant : quo
Judicum voluntatem , & populares ad-
fectiones ad clientis , vel causae suae
utilitatem traducerent : quorum inter-
pretationibus privati commodi studium ,

necessitasque defensionis, & suspicio
 mercedis acceptae fidem adimebat. Ve-
 rum Romae legum interpretandarum
 ars longe gravior fuit, & sanctior: non
 enim, ut apud Graecos, conducebantur
 interpretes; sed ii tantum accipiebantur,
 quibus eam auctoritatem summa
 scientiae, atque virtutis opinio tribuisset,
 quique hunc laborem nulla lucri cupiditate,
 sed civium juvandorum studio suscepissent:
 principio enim, ut diximus alibi, legum
 interpretationes tanquam oracula e collegio
 Pontificum proferebantur: posterioribus vero
 temporibus, qui fide, atque auctoritate ceteris
 anteiret, quique spectata virtute apud
 cives esset, is sese publicae ad respondendum
 dabat. Tantique apud Romanos id aestimabatur,
 ut nobiliores, & sapientiores hunc laborem
 non refugerent: immo & ad ea quoque descendebant,
 quae apud graecos nonnisi per pragmaticos,
 & legulejos subservientes oratoribus expediebantur.
 Itaque tanto in honore praeter ceteris gentibus
 jus civile apud Romanos erat, ut haec
 scientia eximia, & peculiaris Romanorum
 fuerit: cujus inventores ipsi, & habebantur,
 & erant. Unde Jurisconsultis aequae
 atque summis exercituum ducibus, maximisque
 Oratoribus, po-

potiores gradus in Republica patebant. Clarissimus enim quisque, atque ingeniosissimus, vel simul cum oratoria facultate jurisprudentiam conjungebat, vel, si a clamoribus fori sese studio quietis in juventute, aut in senectute, taedio negotiorum, avocaret, ad jus civile profutendum, tanquam in portum se recipiebat. Eo etenim studio duo, quae maxime in civitatibus pollent, ingenii laus, & existimatio prudentiae continebantur. (a) Hinc apud Romanos jus civile a recta ratione ductum praestantioribus artibus excolebatur: cum jus aliarum gentium rude prorsus esset, & inconditum. Quam autem auctoritatem in publicis negotiis magistratus; eandem in privatis prope afferebant. Jurisconsulti: qui singulis civium contractibus, testamentis, & litibus, suis consiliis praesto erant, vel cavendo; vel stipulationes, & testamenta dictando; vel dissensiones, atque discordias arbitrio suo componendo. Quam ob causam, aut domi sedentes excipiebant consultores; aut ambulantes transverso foro consilii sui copiam faciebant; aut amicis in judicio disceptantibus operam dabant. Pluribus autem scriptorum generibus Jurisconsultorum doctrina proferebatur. Nam initio Jurisprudentia in

(a) Cic. de orat. lib. 1.

Pontificum Sacratio latens sancta erat, & secreta disciplina, quae nullis adhuc mandata scriptis arcano tradebatur. Prompta sane erant, & pervulgata civibus jura, utpote brevi oratione conclusa, & publicis proscripta tabulis: usus tamen legum, & sententia illarum abstrusior, earumque interpretandarum, atque tractandarum ratio, quae non tam ex auctoritate publica, quam ex certorum hominum ingenio deducitur, quaeque jurisprudentia nuncupatur, erat in ipsorum interpretum potestate.

XLI.

De disputatione
fori.

Cum enim ambiguitas aliqua juris occurreret, prudentes viri convenientes, & inter se disputantes occultam legum vim contentionibus vexatam, & e profundo suae obscuritatis excussam exprimebant, tradebantque populo sensum a majori parte comprobatum. (a) Quae disputatio fori appellabatur. Eaque ratio tractandi juris civilis absque scripto, eaque prudentum auctoritas ad juris interpretationem instituta, peperit jus illud, quod sine scriptis venire dicitur. Quamvis postea sententiae a fori disputatione procedentes mandarentur scriptis. Hinc Ulpianus, Venulejus, Triphoninus, alique Jurisconsulti libros disputationum inscripserunt: quibus complectebantur jus a
pru-

(a) *Pomp. l. 2. §. de orig. jur. ubi Cujacius. Exemplum habemus Justiniani C. de vet. jur. abncl.*

prudenter illatum, atque, ut Gellii verbis utar, tacito & illiterato hominum consensu moribusque receptum: (a) quo continebatur usus, atque tritura fori, & auctoritas Jurisconsultorum: (b) quae aut communi Juris civilis appellatione, aut peculiari jurisprudentiae nomine appellabantur. Hinc responsa, quae privatim antea dabantur consulentibus, vel ab ipsis scripta Jurisconsultis, vel ex ore ipsorum excepta, (c) Judicique relata. Quibus responsis Judices plurimum tribuebant, non quidem ut postea, jussu publico legeve ulla; sed tacito populi consensu, & quadam auctoritate, atque commendatione sapientiae, longo, rectoque respondendi usu civibus comprobatae.

Initio enim jus civile professurus propriarum virium confidentia populo praebebat se. (d) Primus Augustus publicam Jurisconsultis tribuit auctoritatem; jussitque, ut respondendi facultas non amplius e privato consilio, (e) sed ex Principis beneficio prodiret. Quod & nostris temporibus tenet.

Tantum autem inde Jurisconsultorum auctoritas valuit, ut imperaret etiam sententiis Judicum: quibus minime recedere licuit ab opinione illa, quam aut nemo Jurisconsultus palam

(a) Cujac. ad leg. 2 §. 2. ff. de orig. jur.

(b) Cic. in Top. & 2. de Invent. Revard. de auctoritat. prud. cap. 14.

(c) Leg. 2. §. 47. vers. & obiter ff. de orig. jur. Brisson us de form. lib. 3. in fine.

XLII.

De respondendi jure.

(d) Cujac. ad l. 2. §. 47. vers. & ut obiter ff. de orig. jur. (e) Leg. 2. ff. de orig. jur. §. 47. leg. 2 Cod. de advoc. divers. judi. & l. 7. de profess. & med. C. l. 10. & l. 1. C. Theodos. de resp. prud.

XLIII.

De auctoritate prudentum.

oppugnasset, si unum tantum haberet auctorem; aut omnes unanimes approbassent: ita enim accipio, quod scribit

(a) *Tit. de jur. nat. gent. & civ.*

Justinianus in Institutionibus: (a) nam in contrariis Jurisconsultorum responsis, cur non licuerit Judicibus vertere sese utro vellent? qua de re in *Codice Theodosiano lib. 1. tit. 4.* traditur regula, & discrimen sententiarum veterum Jurisconsultorum, quos Principis approbavit auctoritas. Dabantur etiam responsa & per epistolam, quando per epistolam petebantur. Cujusmodi exempla invenimus in Digestis. Ceterum, quia tanta erat Jurisconsultorum in Judiciis auctoritas Principum imperio fundata; consueverunt responsa obsignata tradi Judicibus: ne si res patuisset, eventus causae ante sententiam Judicis palam fieret. (b) Coepit autem juris interpretatio mandari scriptis post illata,

(b) *Revard. de auctor. prae-*

dent cap. 14.

(c) *Cic. de orat.*

in Italiam studia Graecorum. (c) Id tamen incondite fiebat, ut illis temporibus, & sine arte. Quamobrem singula negotia, singularum personarum nominibus, ut proposita essent, atque agitata, describebantur: neque ad certum genus causarum, & infinitam quaestionem abstraherentur: nec generibus, definitionibusque constitutis, res postea tribuebantur in partes, ut jus civile cer-

ta

ta constantique ratione tradi posset: (a) *(a) Cic. de orat. lib. 1.*
 quod suo tempore & desiderabat Cras-
 sus, & se praestitutum sperabat. (b) *(b) Pompon. de orig. jur. l. 2. §. Jur civil. scient. 35.*
 Princeps autem Tiberius Coruncanus fertur se se publice ad respondendum dedisse, discipulosque habuisse, qui & doctrinam illius addicerent, & responsa magistri exciperent. (c) *(c) Cic. in orat. & in Brut.*
 A Coruncano autem ad Servium Sulpicium jus civile scriptis quidem, sed sine arte ulla committebatur. Servius Sulpicius primus dialecticis regulis disposuit jurisprudentiam, adhibuitque artem: qua & genera componi coeperunt, & distinguere partes, & definitiones concipi, colligere regulae: ut per hanc artem universa etiam philosophia, quae ad mores pertinebat, in jus civile manarit, & simul cum ea philosophorum rixandi cupido, in tranquillam antea scientiam penetrarit. Cum aliter sentirent Jurisconsulti, qui a Stoicis essent; aliter qui a Peripateticis, vel Epicureis: quodque sua quisque a familia imbiberat, in Jurisprudentiam refunderet. Ex interpretationibus igitur Jurisconsultorum in morem transeuntibus, & legum adspirationem verecunde, ac furtim lenientibus, ortae sunt regulae Juris aequitatis ratione temperatae: quae deinde influxerunt in edicta magistratuum, atque de-

(a) *Instit. de
Codicil. Cic. de
off. lib. 3.*

(b) *§ 1. Instit.
de exhaered.
libr. leg. ult.
Cod. de lib.
praeter.*

(c) *§. est au-
tem Instit.
quib. mod
collitur oblig.*

(d) *l. maxi-
mum utium.
Cod. de lib.
praeter.*

(e) *l. 2. ff. de
vulg. & pu-
pill.*

(f) *l. 1. ff. de
donat. inter
vir. & uxor.*

(g) *l. more ff.
de juris.
om. Jud.*

decreta Principum : itaque duritiem perdomuerunt vetusti, ac directi juris. (a) Hujusmodi sunt usus codicillorum, actio doli, & actiones illae fere omnes, quas utiles appellamus: quia non ex directo & scripto jure; sed ex utili, & aequa Jurisperitorum interpretatione processerunt: & exhaeredatio posthumi, ac differentia exhaeredationis filiorum, ab exhaeredatione filiarum; & nepotum; (b) & Aquilianae stipulationes, auctore Aquilio Jurisconsulto; & variae successionum differentiae. (c) Item regula Catoniana, & substitutio pupillaris; (d) & prohibitio donationis inter virum, & uxorem, & ut soli magistratus mandent jurisdictionem, (e) utpote sibi jure suo competentem, (f) non alieno beneficio; & ne pupilli sine tutore auctore obligentur. (g) Quibus addendae sunt omnes regulae juris, & bonae fidei judicia sub ea formula, *ut inter bonos bene agier oportet*, & actio rei uxoriae, & ex receptiori sententia, inofficiosi testamenti querela. Denique quidquid a Jurisconsultis morum, & consuetudinis, & recepti juris nomine fertur, omne ipsorum auctoritate prodiit, ac versum est in usum. Multa enim ex certis, ac privatis casibus in populum traducta sunt in universum, exceptaque a Juriscon-

consultis, civili ratione munita fuerunt; posteaque rerum judicatarum constantia firmitus haeserunt. (a) Cumque his ag-

(a) Cujac. ad l. 2. ff. de orig. jur. §. his legibus 5.

gregandae sunt formulae solennes, & cautiones, & actiones legis, quae omnia jam ostendimus deberi Jurisconsultis.

Et quoniam, ut diximus, ad prudentiam Romanorum fuit attributa philosophia Graecorum; plura dogmata versantur in jure civili, quae philosophorum scholam, ac Stoicam praecipue redolent. Haec enim maxime doctrina ideo in jure civili dominabatur, quia Zeno a rebus gerendis minime, (b) ut aliae sectae philosophorum, avocabat. Jubebat enim

XLIV.
De Jurisconsultorum philosophia.

(b) Laert. in Zenon.

Chrysippus nisi prohiberetur πολιτεύεσθαι τὸν σοφόν, & Tacitus: (c) assumpta etiam Stoicorum arrogantia, sectaque, quae turbidos, & negotiorum appetentes facit.

(c) Tacit. lib. 14. cap. 58. annal. Plutarch.

Unde Marcianus, & ipse Stoicus eorum sapientiam extollit. Hinc multa jurisconsulti traxerunt e consuetudine Stoicorum. Item enim atque Stoici vocabulorum

πρὸς τὰς καὶ ἐναντίας ματρων.

originem, atque proprietatem vestigabant, (d) brevibusque atque concisis numeris concludebant saepe sententias. (e) Multa etiam sunt in jure nostro

(d) Senec. epist. 88. Cic. de fin. 3.

tum dicendi genera, tum regulae, atque principia juris e Stoicorum ducta principiis. Ut enim Stoici virtutis; ita & jurisconsulti sese justitiae Sacerdotes appel-

(e) Laert. in Zenon. Arrian. lib. 1. cap. 20. Senec. 1. de benef. cap. 3.

labant:

Bayreuther
Stadtbibliothek
München

- (a) *Diog. La-
ert. in probem.
& in Zenon.
Ulp. lib. 1. ff
de just. & jur.* bant: (a) ut illi sapientiam; ita & hi juris-
prudentiam rerum divinarum, & huma-
narum scientiam definiēerunt. (b) Legis
(b) *Senec.
epist. 89.* definitionem nobis Marcianus tradit a
(c) *lib. 2. ff. de
legibus.* Stoicis. (c) Ab eorum doctrina commen-
datio est illa summa humanitatis, & mu-
tuae benevolentiae studium, ad mutuam
(d) *l. 3. de fi-
nibus.* opem. Nam Stoici, referente Tullio, (d)
dicebant communem esse hominum inter
homines, & naturalem commendatio-
(e) *Epist. 95.* nem: (e) nosque Seneca docet cognatos
esse natura. Eadem ratione jurisconsulti
cognitionem quandam inter nos natura
constitutam esse tradebant; ideoque ne-
gabant fas esse homini hominem insidiari.
(f) *l. 3. ff. de
just. & jur.* (f) Et Papinianus ait beneficio affici ho-
(g) *l. 7. ff. de
serv. ex post.* minem, hominis interesse. (g) Hominem
(h) *l. vetus 68.
ff. de usufr. &
quem. quis
ut. fruat.* porro in fructu esse jurisconsulti nega-
runt: (h) quam ratione ducti, nisi
quod natura omnes rerum fructus homi-
(i) *Cic. lib. 3.
de finib.* nis causa comparaverit? quod est a Stoi-
cis, qui cetera hominum causa nata esse
(k) *Senec. l. 7.
de benef. c. 10.* dicebant (i). De usuris eandem atque
(l) *Senec. lib. 7.
de benef. c. 1.* Stoicorum natio jurisconsulti sententiam
(m) *Censorin. de
die natal. c.
14. Artemi-
dor. lib. 2.
ovs. c. 75.* tulerunt: illi enim usuras vocarunt huma-
nae cupiditatis extra naturam quaesita
nomina: (k) jurisconsulti autem dixerunt
(n) *Varr. 5. de
ling. lat. Ma-
crob. lib. 1. in
sompn. Scip. c.
6. Isid. lib. 11.
orig. cap. 12.* usuras natura non provenire, sed percipi
jure. (l) Intervalla naturae septenis annis
jurisconsulti similiter atque Stoici di-
stinguebant. Hi enim septimo quoque
anno

anno aliquid novi existere in humana natura observabant; puer enim septennis dentes mutat; in alterum septennium pube vestitur; tertio septennio barbam induit; quod elegantissimis elegis antea Solon expresserat. Unde septimo anno pueritia, (a) quartodecimo vero pubertas definitur, exemplo Stoicorum, a compluribus juris auctoribus, quorum opinio praevaluit. De foetu etiam, qui est in utero matris, jurisconsulti nostri proxime atque Stoici existimarunt: non enim animal, sed portionem ventris materni plerique illum duxerunt: inter quos Ulpianus ait: (b) *Partus enim antequam edatur mulieris portio est, vel viscerum.* Quam sententiam Stoicis tributam scimus.

(a) Ulp. l. i. §. 2. ff. de adm. nif. & peric. tutel. l. si infantis Cod. de jur. delib.

(b) l. i. §. 1. ff. de vent. inspici. Papin. an. l. 9. ff. ad leg. falcid.

Quo autem in Jurisconsultis una cum doctrina etiam Philosophorum ingenium agnoscas: ecce tibi post intextam jurisprudentiae philosophiam, ex disputationibus, & jurgiis opinionum, & scholarum nata varietas. Scissa est enim jurisprudentia in duas familias: quarum altera Cassianorum erat; altera Proculianorum. Origo dissidii ab Attejo Capitone, & Antistio Labeone: quorum alter fuit ab Ofilio; alter a Trebatio institutus: utrique tamen oriundi a Tuberonis disciplina. Attejus Capito, quae a majoribus tra-

XLV.
De Jurisconsultorum sectis.

tradita fuerant, constantius tenebat, & verbis, atque institutis haerebat firmitus: Labeo vero mentis quodam ardore sublatu*s*, indulgebat ingenio, innixusque propriae sapientiae, sibi*que* amplius permit*tens*, provehebatur in altum, & novitate ducebatur. Itaque plura intulit vel ignota, vel intentata veteribus. Ingenium Praeceptorum sui cujusque discipuli expressere: atque Attejo quidem successit Masurius Sabinus, unde ex quorundam sententia Sabiniap*er*: Sabino Cassius, unde Cassiani: Labeoni vero successit Proculus, & Nerva Pater, & Pegasus: unde Proculiani, & Pegasiani. Atque in illos Attejus religionem vetustatis: in hos Labeo libertatem transmisit novitatis. Mansit autem hoc dissidium ortum sub Tiberio ad Antonini tempora: hosque utraque secta praecipuos habuit auctores: quorum seriem hoc ordine sub oculos ponendam duximus a Gotthofredo juniore sumtam.

Sabiniani	Proculiani
Cassiani	Pegasiani.

Sub Augusto

Attejus Capito	Antistius Labeo
Ofilii discipulus	Trebatii discipulus.

Sub Tiberio

Massurius Sabinius Nerva Pater.

Sub Cajo Claudio Nerone

Cajus Cassius Longi-	Proculus , unde
nus, a quo Cassiani.	Proculiani.

Sub Vespasianis

Caelius Sabinus, a	Nerva filius, & Pega-
quo Sabiniani	fus, a quo Pegasiani.

**Sub Trajano, Adriano,
Antonio Pio**

Priscus Javolenus	Celsus Pater
Alburnius Valens	Celsus filius
Tuscanus	Priscus Neratius.
Salv. Julianus	

Quorum contentiones, & dissidia,
inclinante jam jurisprudentia, &
remittente ingeniorum ardore,
K de-

deflagrarunt. Hujus discordiae plura vestigia supersunt in libris juris; multasque retinemus reliquias conflictantium inter se scriptorum: quas Tribonianus cavere non satis potuit: quamvis Justinianus miram locorum concordiam polliceatur. Quibus promissis misere torquet eorum ingenia, qui fide illius difficultates ex repugnantia sententiarum injectas propriae malunt ignorantiae, quam alienae negligentiae assignare. Quod saepe numero Cujacius monet. Itaque plurimum refert scire quam quisque sectam jurisconsultus amplectatur. Cumque hoc maxime differant, quod Sabinianae aequitatem; Proculiani summum jus potissimum spectent: variantes hae opiniones in re universa susceptae, varias etiam, atque diversas certis in juris articulis peperere sententias. Nec parum auxit haec dissidia Stoicum philosophandi genus: cui sese Proculiani magis obstrinxerant. Quamobrem illi multas juris controversias ejus scholae severitate definierunt: (a) cum Julianus, qui

(a) *L. ita si §. 1. ff. ad l. A. qu'il. l. si tibi pecuniam ff. de reb. cred. l. si ita 13. ff. de liber. et posth.*

(b) *Gell. lib. 13. cap. 10.*

ex altera familia erat, subtilitates illas juris, atque nimiam scrupulositatem indrepidè contemserit. Consuetudine igitur Stoicorum Proculiani maxime occupabantur in dialecticis: quarum Labeo peritissimus habebatur; (b) plurimum-

rimumque laborabat in regulis conjunctionum, & distinctionum pertexendis, ordinandisque verborum nexibus. (a) Igitur illi doctrina imbuti Stoicorum, ex eorundem sententia saepe pronunciabant. Quamobrem in ea quaestione artifex nesit speciei dominus, an qui materiae dominium habet: Proculiani pro artifice stabant: quia ex doctrina Stoicorum acceperant, res non tam materiae, quam formae, atque adeo ipsius conditori esse adjudicandas; cum id, quod sunt res a forma ducant, sine qua materia prorsus est iners? (b) Pubertatem a decimo quarto aetatis anno Proculiani auspicabantur, perinde atque Stoici: qui eam potissimum aptam nuptiis aetatem aestimabant. (c) Licebat per Stoicos angorem animi effugere voluntaria morte, quod & Seneca saepe numero praedicat, & Zeno ipse proprio sanxit exemplo: licuit etiam & per Proculianos: siquidem Neratius, qui ex ea familia erat, lugeri vetat eum, qui sceleris conscientia mortem sibi conscivit; non qui taedio vitae. (d) Idque Adrianus, & Antoninus Pius adprobarent. (e) Proportionem Stoici arithmetica sequebantur; cum omnia peccata putarent aequalia, aequales virtutes, neque de sapientibus alterum alteri sapien-

(a) L. con-
iunct. 29. l.
saepe 53. §. 1. ff.
de verb. si-
gnif. l. haec
verba ille 124.
ff. eod. Diog.
Laert. in Zen
non.

(b) Seneca
epist. 28.

(c) Plutarch.
lib. 5. de plac.
cap. 24. Ter-
tull. de anim.
cap. 38.

(d) L. libero-
rum 11. §. 3.
ff. de his, qui
notantur in-
fam.

(e) L. 3 §. 4. &
5. ff. de bonis
eorum, qui
ante sent. l. 6.
§. 7. ff. de in-
just. rupto. &
irr.

tia praestare arbitrarentur : (ut enim nec vero quid verius ; neque falso quid falsius ; ita nullus error , aut crimen aliud erat eorum sententia majus :) eandem proportionem amplexos esse Proculianos ostendit lex vigesima tertia C. de legatis. Nec mirum quia Trebatius Labeonis Doctor , a quo Proculiani , crimina omnia exaequabat. (a) Nam teste

(a) *l. vulgar.*
in princ. 21.
ff. de furt.

Ulpiano Trebatius putabat eum , qui aurem tangeret alicujus , torum attigisse corpus : & qui dolium aperiret , indeque parum vini auferret , non tantum ejus , quod abstulit furem esse ; verum etiam totius : quod Stoicam doctrinam sapit. Quid de Castratorum a Spadonibus dif-

(b) *Gell. l. 4.*

cap. 2. l. 6. ff.
de l. & poss.

(c) *Lucian. in*
Eunuch.

(d) *Gell. lib. 4.*
cap. 2.

ferentia ? (b) Castratos Proculiani morbosos existimarunt , auctoritate Stoicorum , & Cynicorum , quos Lucianus ait rejecisse Castratos inter imperfectos.

(c) Ideo , si emptor ignorasset Castra-

XLVI. tum hominem ab se emptum , Labeo Pro-

De variis culianorum princeps redhibendum censaetatibus fuit , quasi morbo affectum. (d) Sed jurisprudentiae , jam ad singulos , & celebriores jurisconsultos veniamus : ac prius certa jurisprudentiae genera percurramus.

Quatuor igitur sunt genera jurisprudentiae a variis ducta temporibus : quarum primum antiqua jurisprudentia nuncupatur , quae statim post latas leges duoduo-

duodecim Tab. prodiit: aspera quidem illa tenebricosa, & tristis, non tam in aequitate, quam in verborum superstitione fundata; eaque Ciceronis aetatem fere attigit, mansitque annos circiter CCCL. Quae hanc excepit, viguitque annos fere septuaginta novem, media dicitur; superiori longe humanior: quippe quae magis utilitate communi, quam potestate verborum negotia moderaretur: ductaque interpretum, ac magistratum auctoritate, leges veteres flecteret ad lenitatem. Huic successit jurisprudentia nova ab Augusti Imperio, anno scilicet ab V. C. DCCXXIX. ad Justinianum usque protracta. Editis deinde a Justiniano Novellis processit jurisprudentia, quae dicitur novissima, quaeque pervenit ad annum Christi DCCLI. a quo tempore jurisprudentia barbarorum colluvie merfa usque ad Lotharium latuit Italiae.

Sed jam praecipuos jurisprudentiae XLVII. auctores producamus. Ut autem prae- De Tiberiam Appium Claudium Decemvirio Corum conditorem legum XII. Tab. & runcano. ejus sive pronepotem, sive, ut alii volunt, abnepotem Appium Claudium Coecum, & Publium Sempronium, qui a civili prudentia dictus est Sophus, & Publium Cornelium Nasicam, patrem
K 3 illius,

illius, qui a publico Populi Romani amore appellatus est Corculum; quorum sane memoria maximis rebus gestis, & veterum historicorum monumentis satis est pervagata. (a) Exordium ducam a Coruncano e Tusculo, qui princeps publicam juris civilis professionem est ingressus: quique auditores habuit, & sententias plures, atque responsa reliquit ab eis excepta. Vixit is tempore primi belli punici: primusque de plebe Pontifex max. est creatus. Consul fuit cum Pub. Valerio Laevino anno ab V. C. CCCCLXXII. & censuram gessit cum Cajo Claudio anno ab V. C. CCCCLXXXV. & circa annum DVII. Dictator fuit comitiis habendis. De Vulsinienibus triumphavit: tantaque auctoritate erat, ut ad eum, teste

(a) Cic. orat. pro Planc. c. 8. Liv. lib. 18. Cic. pro Dom. & de leg. lib. 2.

(b) Lib. 2. de orat.

(b) Cicerone, de humanis, & divinis omnibus referretur.

XLVIII. Consecuti sunt hunc Sex. & Pub. De Sext. Aelii Fratres ambo Coss. ex pauperrima & P. Aeliorum gente: (c) de qua sexdecim liis. una domuncula claudebantur. (d) Por-

(c) Valer. l. 4. cap. 4. Plutarch. in vit. Aemil.

(d) Cic. de orat. lib. 1. l. 2. ff. de orig. jur. §. deinde.

ro Sex. Aelium Ennius a prudentia Catum appellavit. *Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus.* Consul fuit cum T. Q. Flaminio anno ab V. C. DLII. Publius autem Aelius Consul fuit cum Cn. Cornelio Lentulo anno V. C. DXLIX.

Lu-

Lucii Atilii tanta fuit opinio prudentiae civilis, ut primus a pop. Rom. latine *Sapiens* appellaretur; cum Sempronio *Sophi* nomen fuerit e graeca lingua petitum: ut existimem ab eruditis magis, quam a vulgo id ei contigisse.

Floruit etiam innumeris virtutibus immortalitati commendatis testimonio historicorum, & juris etiam civilis scientia, Marcus Cato e municipio Tusculano. Is cum hortatu L. Valerii Flacci Romam venisset, aetatisque suae anno decimo septimo in militiam profectus esset, brevi mira felicitate, atque incredibili favore populi ad summos honores pervenit. (a) Censorque creatus, tantam gravitatem, atque severitatem adhibuit; ut inde censorius fuerit appellatus: notandisque summa libertate pluribus ex nobilitate in multorum offensionem venerit: a quibus quoties in iudicium capitis vocatus esset, quod crebro evenit, toties non absolutus modo, verum etiam laudatus discessit. Hic ex sua prole insignes alios dedit Jurisconsultos, quales etiam fuere (b) M. Cato Praetor, & Marcus Cato Salonianus.

Non minoris estimationis in jure civili fuit (c) M. Junius Brutus, qui praeturae gessit, & de jure tres (Scaevolae testimonio) edidit libros: (d) quamvis alii

XLIX.

De Lucio Atilio.

L.

DeMarco Catone.

(a) Liv. l. 39. c. 40.

(b) Gell. l. 13. c. 19.

LI.

(c) Liv. lib. 5. dec. 4.

(d) l. 2. §. post hoc de orig. jur. Cic. de orat. lib. 3.

alii septem numerent. Hunc Pomponius tradit simul cum P. Mutio Scaevola, & Manillo jus civile fundasse anno ab V. C. DCXX.

LII. Publius Mutius Scaevola Pontifex
 De P. Mu- Max. fuit & Tribunus Plebis: in qua po-
 tio Scae- testate Lucium Tubulum, rogatione la-
 vola Pon- ta, in exilium abire coegit: quod cum
 tifice. Praetor esset, & quaestionem de Sica-
 riis exerceret, pecuniam accepisset. Praetor etiam, & Consul demum crea-
 tus est cum L. Calpurnio Pisone Frugi, Senatum vexante Tiberio Graccho; qui populari gratia Remp. evertebat. Unde Patres armis decertandum putabant. Et quia Scaevola negarat ad vim descen-
 surum; Nasicam sublata manu ducem se obtulit eorum, qui Remp. salvam vellent; coactaque multitudine Tiberium Gracchum interemit. Cujus facti Scaevola, qui socius esse recusaret, in judicio tamen laudatorem sese, ac vindicem prae-
 stitit. Nasicam enim accusatum, non defendit modo, sed etiam ornavit, adprobavitque ab eo gesta: ut laudem fortitudinis, quam amiserat re gerenda, ea postea tuenda recuperarit. Moriens vero P. Mutius in Asia Pub. Licinium Crassum Mutianum fratrem adoptivum in Pontificatu Max. successorem I. C. & Q. Mutium Scaev. filium Jurisconsul-
 torum

torum omnium principem reliquit: totque familia haec deinceps J. C. peperit, utin ea jurisprudentia domicilium contulisse, ac Scaevolarum vetustum esse, atque avitum patrimonium videretur.

Manlius, sive Manilius, cui tres de LIII.
jure civili libros Pomponius adscribit, De Man-
Consul fuit cum L. Marcio anno A. V. C. lio Tor-
DCI. tantae innocentiae, ac severitatis, quato.
ut cum Decius Syllanus filius a se in
adoptionem datus per legatos Provin-
ciae Macedoniae peculatus postulare-
tur: ipse haereditaria severitate, publi-
cam animadversionem domestico sup-
plicio antevertere voluerit. Nam su-
scepta privatim cognitione, antequam
publice ea de re consuleretur, Senatu
jubente, auditis biduum accusatoribus,
& testibus, tertio die adversus filium
sententiam tulit: qua juvenem, utpote
a majoribus suis degenerem, Republica,
& domo sua indignum pronuntiavit:
ablataque omni spe reditus, e conspectu
suo jussit abire. Hac injuria filius ex-
animatus voluntaria morte se infamiae
subtraxit. Quae calamitas minime ta-
men Patris ferociam fregit: nam exe-
quiis filii non solum corpore, sed animo
etiam abesse voluit: siquidem cum fu-
nus duceretur, ipse domi sedens, mente
K 5 solu-

110 DE ORTU, ET PROGRESSU

(a) Val. Max.
lib. 5. c. 1. n. 3.

soluta, & libera consultoribus audien-
dis, civiumque negotiis componendis
jucunde vacabat. (a)

LIV.
De Cajo
Martio
Figulo.

Cajus Martius Figulus, Caij Martii
Filius illius, qui cum Nasica consulatum
gesserat anno A. V. C. DXCI, etiam
in Jurisconsultos a pluribus refertur. Is
cum in petitione consulatus repulsam
tulisset, & a civibus de more consulere-
tur; injuriam indignatus *consulere*, in-
quit, *scitis; Consulem facere nescitis.* (b)

(b) Val. Max.

LV.
De Ca-
jo Livio
Druso.

Cajus Livius Drusus tanta scientia
juris, tantaque caritate fuit: ut conse-
cta jam aetate, luminibus etiam amissis;
assidue tamen consultoribus vacaret. (c)

(c) Valer.
Max.

LVI.
De media
jurispru-
dentia, e-
loco produc-
am Publium
Rutilium Ru-
jusque ju-
risconsul-
tis, & de
primis eru-
ditus P. Mu-
tii Scaevolae,
ac P. Rutilio
Panaetii Stoici
auditor fuit:
ejusque
disciplinae
alumnum, non
mentis, &
orationis tan-
tum; sed ope-
rum quoque
severitate to-
ta vita se praestitit.
Siqui-
dem neque in-
juria unquam,
nec gratia
victus, utram-
que adversam
pariter, ac
secundam con-
temnit fortunam:
& Civi-
tatem, quam
exul, & re-
petundarum
inju-

Atque hi antiquam jurisprudentiam
condiderunt. Mediae autem jurispru-
dentiae a Ciceronis aevo profectae hi
celebriores feruntur auctores. Primo
Publium Rutilium Ru-
jusque ju-
risconsul-
tis, & de
primis eru-
ditus P. Mu-
tii Scaevolae, ac
P. Rutilio
Panaetii Stoici
auditor fuit:
ejusque
disciplinae
alumnum, non
mentis, &
orationis tan-
tum; sed ope-
rum quoque
severitate to-
ta vita se praestitit. Siqui-
dem neque in-
juria unquam,
nec gratia
victus, utram-
que adversam
pariter, ac
secundam con-
temnit fortunam:
& Civi-
tatem, quam
exul, & re-
petundarum
inju-

injuste damnatus reliquerat, etiam oblatam a Sylla repudiavit: quasi opus non esset reddi sibi Civitatem, quam salva innocentia, retentaque animo romana virtute nunquam amiserat. Hinc in eo judicio, dum pro se diceret, neque summos Oratores L. Crassum, & M. Antonium sibi adesse voluit; neque supplices manus ad cujusquam genua circumtulit: sed majori sibi gloriae duxit innocentem damnari, quam superborum opem implorantem absolvi. Ac sicuti nullae hunc inimicitiae; ita nec amicitia deflexit a virtute. Cum enim cujusdam amici parum justae rogationi resisteret, & amicus diceret: *Quid mihi amicitia tua, si nihil abs te impetro, opus est?* Rutilius retulit; *Immo quid mihi tua, si propter te sum aliquid inhonesti facturus?* Itaque rectissime hunc togatum, & Consularem Socratem appellaveris. Disciplinae militari exquisitam etiam artem inseruit, evocatis e ludo Caj Aemilii Scauri magistris gladiatorum: usuque ad rationem expenso, militiam virtute jam florentem, etiam scientia munivit. Tribunus plebis fuit, & Consul cum Cajo Manilio anno A. V. C. DCXXXVIII. & Asiae Proconsul, teste Pomponio. Cessit in exilio, reliquitque libros de jure non paucos, & orationes aliquot judicio

dicio Ciceronis exiles: inter quas unam de modo aedificiorum: quam Senatui Augustus recitavit, edictoque promulgavit: ut proprium ea de re consilium, veterum auctoritate compro-

(a) De hoc Tull. in Brut. & de vita sua libros. (a)

LVII.

Quintus Aelius Tubero Panaetii etiam auditor a Stoicorum doctrina. De Q. Aetiam auditor a Stoicorum doctrina. morum, & orationis tristitiam suscepit, lio Tube- cum dialectica subtilitate. Avita deco- rone. ra, & honores, honorum ipse contemptu

longe superavit. Nam paupertatem generis ab suis majoribus fascibus, & triumphis ornata, ipse, praelata honoribus continentia, magis nobilitavit per acceptam repulsam. Epulum enim P. Africani nomine populo Rom. dante Fabio Max., ipse lectulos ligneos Punicanos pellibus textit haedinis, & fistilia veterum pro argenteis vasis exposuit. Quam obsoletam jam veterum frugalitatem populus mirari malebat, quam experiri: plusque apud eum, valuit tenuis illius apparatus indignatio, quam Lucii Pauli Tuberonis avi, ejusque avunculi Africani merita: quibus hic in comitiis praetoriis, justum suffragiorum numerum minime tulit. Doctrina juris praestitit omnes quotquot ante se floruerant. Scripsit historias, & librum

brum de officio Judicis ad Cajum Op-
pium. Hunc vero Consulem fuisse a
nullo veterum, praeter Pomponium
accepimus. Lucullum ob opulentiam,
& aedificiorum magnificentiam, quibus
in Campania non terras tantum, sed &
maria occupaverat, homo prisca seve-
ritate Xersem Togatum appellare so-
lebat: (a)

(a) De hoc
Gell. l. i. c. 22.
Cic. in Brut.
& in orat. pro
Muraena.

In Jurisconsultos etiam refertur
Sextus Pompejus Cn. Pompeij patruus:
quem Cic. in Bruto ait praestantissimum
ingenium contulisse ad summam juris ci-
vilis, & ad perfectam Geometriae, & re-
rum Stoicarum scientiam. Item Caelius
Antipater, quem historiae majorem so-
num addidisse Cicero tradit: (b) cum ipse
primus fuerit rerum exornator; (c)
alii vero ante illum narratores tan-
tum.

LVIII.
De Sex.
Pompejo,
& Caelio
Antipa-
tre.

(b) lib. 2. de O-
rat.
(c) Cic. in
Brut. & in l.
i. c. 6. de leg.

Quintus Mutius Scaevola Augur,
injuria praeteritus a Pomponio, multis
a Cicerone laudibus, & crebro attolli-
tur. In hujus enim disciplinam Cicero
adolescens fuerat a Patre traditus, ab
eoque plusquam Oratoribus mos esset, & Scae-
vus civile addidit; responsis ejus atque
disputationibus assidua consuetudine
audiendis. Oratoris munus pro se tan-
tum Scaevola exercuit, in eo praefer-
tim judicio, in quo repetundarum ab

LIX.
De Q.
Mutio
Scaevola
Augure,
& Scae-
vus Pon-
disputa-
tionibus
tifice.

Al-

Albutio postulatus, accusatore fracto, atque represso, non sine laude fuit absolutus. Lucilii mordacitatem, a quo pluribus versibus lacebatur, magnifice contempsit: longeque majori gloria sprevit Syllae minas: quibus adduci nunquam potuit, ut sententiam ferret adversus C. Marium, cum a Senatu hostis patriae, cogente Sylla, judicabatur. A respondendi munere, providendisque publicis, privatisque negotiis, neque valetudine, neque ingravescente avocabatur aetate. Atque ad summam senectutem, & morbum adductus: cum viribus deficeretur, voce tamen atque praesentia in Saturnini tumultu civibus praesto fuit. Uxorem habuit filiam Laelii natu majorem, ab eoque in Collegium Augurum est cooptatus. Filiam nuptui dedit L. Craffo Oratori Max. Tantaе vero modestiae fuit, ut ex aliena scientia nil sibi quidquam adfereret. Ideo cum de jure praedicatorio consulere, suos consultores amandabat ad Furium, & Cascellium praedictores: quamquam id ad jurisconsulti scientiam, cuius erat peritissimus, etiam pertineret. Praetor in Asiam est profectus. Consul fuit cum L. Caecilio Metello Dalmatico anno Ab. V. C. DCXXXVI. cum quo & ipse de Dalmaticis triumphavit. Ab hoc Mutio

Au-

Augure alio dignitatis vocabulo distinguitur (a) Q. Mutius Scaevola Pontifex, Publii Mutii Pontificis filius, qui tribunatum plebis gessit, & Consul fuit cum L. Crasso, (b) cum quo & alios obivit honores, praeter Censuram, qua Scaevola, vel forte caruit, vel voluntate. In consulatu legem tulit, ne non civis pro cive haberetur. Asiam Proconsul novem rexit menses: tanta innocentia, & integritate, ut dehinc, quasi virtus omnis unius viri esset imitatio, quisquis recte administrasset, Scaevola diceretur, illiusque administratio ex S. C. pro exemplo, atque forma ceteris magistratibus in provinciam proficiscentibus proponeretur. Itaque multa multi rectores provinciarum ex edicto Mutiano in suum transferebant. Ob eam integritatem, qua totius provinciae benevolentiam collegit, in offensionem venit publicanorum: (c) quorum rapacitas ejus exemplo, & auctoritate coerceretur. Quanto superavit omnes doctrina juris; tanto ceteros jurisconsultos praestitit eloquentia: ut eloquentium Jurisconsultissimus, & Jurisconsultorum eloquentissimus a Cicerone appelletur. (d) Apud Centumviros in judicio Marci Curii, & Marci Coponii acute, ac vehementer pro subtili ratione juris

(a) De confusione personarum apud Pompon. in variis Scaevolus, vide Co-var. §. 40. & 41. l. 2. ff. de rig. jur.
(b) Cic. in Brut.

(c) Cic. pro Planc. c. 13.

(d) Cic. lib. 1. de Orat.

juris pugnavit contra L. Crassum pro
 aequitate adversus juris severitatem
 summo plausu dimicantem. Quaestio
 erat illa : an substitutus posthumus, si is
 ante moreretur, quam ad suam tutelam
 venisset, eo non nato succederet. Scae-
 vola sese verbis continebat, neque fe-
 rebat ut sub uno duo casus involveren-
 tur, & nondum natus pro mortuo habe-
 retur : Crassus indiciis, atque vestigiis
 verborum ad reconditam voluntatem
 eruendam ducebatur, contendebatque
 substitutum mortuo filio vocatum, ea-
 dem voluntate vocari eo non nato :
 quae sententia obtinuit, cessitque seve-
 ritas aequitati. Ex hujus familiaritate,
 tanquam ex communi Jurisprudenciae
 schola insignes ejus aetatis Jurisconsulti
 prodire : nempe Gallus Aquilius, Luci-
 lius Balbus, Sex. Papyrius, Cajus Juven-
 tius. Libros reliquit decem & octo,
 quibus Pomponius jus civile constitu-
 tum esse scripsit. Forte quod artem, & or-
 dinem ad eam doctrinam primus adjun-
 xerit. Cum Syllanis partibus faveret, frau-
 deque obsessi Patres in Senatu trucidan-
 rentur, ipse fugiens, arasque Vestae com-
 plexus, eas sanguine suo resperxit : vul-
 neratus antea Caij Fimbriae jussu, a quo,
 cum non omnem adhuc spiritum vir

gra-

gravissimus exalasset, ludibrio habebatur: diem enim illi dicturum apud Populum minabatur, ob id nempe crimen, quod parcius, neque totum corpore suo telum excepisset. Quae haud inopinanti mors est oblata: cum enim suas partes extra urbem sequi posset; ille ut consilium suum in componendis discordiis populo praeberet, neve ad moenia patriae armatus obversaretur, mortem praecoptavit, de quo Lucanus.

*Te quoque neglectum violatae
Scaevola dextrae*

Ante ipsum penetrale Deae, semperque calentes

*Maciavere focos: parum sed fessa
senectus*

Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepercit.

Cajus Aquilius Gallus aequissimus una, & solertissimus cautionum artifex, De C. A. atque malitiarum, ut cum Cicerone loquillo quar, (a) everriculum, plures habuit in Gallo. jure civili auditores, & quidem nobiles, (a) lib. 3. de nat. Deor. cap. 74. & l. 3. de offic. & in Brut. & pro Caecin. quos inter Servium quoque Sulpicium: qui fragmenta aliqua suis libris e scriptis Aquilianis inseruit: quae Aquilii scripta ne quidem ad Pomponii aetatem integra pervenerunt. Ex aliorum igitur auctoritate, ac fide supersunt in Digestis aliquot summi viri monumenta tum cele-

L ber-

berimarum formularum, qualis est
 Aquiliana accepti latio, & ratio insti-
 tutorum posthumorum, itemque for-
 mula doli mali: tum utilissimae legis de
 damno faciendo. Hanc prudentiam,
 & aequitatem scriptis docuit, & exem-
 plo: cum Octaciliae Laterensis impudi-
 cae mulieris fraudem in iudicum con-
 silio resevit. Etenim Octacilia, qua
 Caius Visellius Varro obscaene utebatur,
 eo aegrotante, cum ex illius testamento
 per leges capere non posset, quantum
 ipsa optabat: pellexit hominem ad vo-
 luntariam debiti confessionem: qua Var-
 ro accepta tulit Octaciliae trecentum
 millia nummorum, quae, redintegrata
 Varronis valetudine, Octacilia, cui ab
 illius haeredibus petenda erant, ab ipso
 Varrone in iudicium vocato impuden-
 tissime petiit: Hic vero Aquilius, cui
 fraus extra iudicium oboluerat, iudi-
 cem agens, etsi detegi dolus in iudicio
 non posset; quo tamen exitum praeclu-
 deret fraudibus, principibus Civitatis
 viris adhibitis, conscientiam veritatis
 scripturae, ac testibus anteposuit; ab-
 solutoque Varrone Octaciliam cum suis
 turpissimis captionibus e suo conspectu
 abire iussit. Haec ejus aequitas cum so-
 lertia, & summa scientia juris conspi-
 rans regnum quodammodo illi tradidit
 judi-

judiciorum: ut quamvis consulatum non gesserit, consularis tamen ei non defuerit auctoritas. Tribunus plebis creatus legem tulit, quam habemus, Aquiliam. Domum habuit in viminali magnificentia, & pulchritudine memorabilem.

(a) Praetor fuit cum Cicerone.

(a) *Plin. l. 17.*

cap. 1.

LXI.

De L. Lucilio Balbo.

L. Lucilius Balbus Stoicae doctrinae principatum aetate sua tenuit: ut nemo huic ex graecis anteponeretur. Quapropter suum opus ei Antiochus philosophus misit, & a Cicerone in dialogis *de natura Deorum* Stoicarum partium defensor inducitur. Serv. Sulpicium habuit in jure civili discipulum: qui plures Lucilii sententias libris complexus est suis: cum Lucilii scripta non permanferint. Eundem Balbum Cic. in Bruto doctum, eruditumque, atque considerata tarditate hominem vocat. Henelius fratrem hunc facit illius, qui Stoicam doctrinam in Tullianis libris exponit.

Cn. Aufidius omiffus a Pomponio. LXII.
Ciceronis aetate in jurisperitorum numero fuit. Huic caecitas neque scientiarum lumen, neque rerum gerendarum facultatem ademit: nam vir praetorius fuit, & gravissimas in Senatu sententias dicebat, & graecam scripsit historiam, & suum officium amicis diligentissime praestitit.

L 2

Cajus

LXIII. *Cajus Juventius*, cui ab aliquibus
De C. Ju- Titi praenomen imponitur, is esse puta-
ventio. tur, quem Cic. scribit peritum fuisse ju-
 ris, & non tam acri eloquentia, quam
 versuta, ac magis ad irretiendum ani-
 mos, (a) quam ad confutandum idonea.
 Hic inter Mutii discipulos, & Servii
 Sulpicii praeceptores ponitur: cujus
 Servii libris Juventii scripta promove-
 bantur.

LXIV. Ejusdem auctoritatis, ac sortis fuit
De Sex. Sextus Papyrius: nam & Mutii auditor
Papyrio. fuit, & Servii praeceptor, ejusdemque
 libris posteris traditus.

LXV. Sed jam ad Servium Sulpicium in-
De Ser. tegrioris doctrinae fontem veniamus.
Sulpicio. Cujus prudentia cum privatim, tum pu-
 blice populo Romano profuit: privatos
 enim scientia juris; rem vero publicam
 animi virtute juvit, atque consilio. (b)
 Ciceroni fuit communione studiorum,
 & voluntate in Republica administran-
 da conjunctissimus: quem sibi Sulpicius
 eloquentia praestantem, superare juris-
 prudentia voluit: ad quam eum adpu-
 lit objurgatio Q. Mutii Scaevolae, qui a
 Sulpicio de cujusdam amici negotio in-
 terrøgatus, cum semel atque iterum re-
 spondisset, & Servius imperitia juris
 non adhuc perciperet; (c) indignatus
 parumper turpe dixit esse patricio, &

nobili, & causas oranti jus, in quo versaretur, ignorare. Itaque Servius pudore affectus ad jus civile se contulit, tantoque brevi profecit, ut omnibus ante se jurisconsultis antecelleret: ac superavit facilitate Gallum; consilii celeritate Lucilium; id quod erat in utroque praestantius ad se pertrahens. Hoc etiam omnes Jurisconsultos vicit, quod jurisprudentiae usu potius, & moribus enutritae, quam arte ipse addidit comitem, atque adjutricem dialecticam: qua res dissipatas coegit in propria genera; generibusque suas subtexit partes: inque suum ordinem scientiam eam descripsit universam: ut mens antea errabunda recta pergeret via, usuque definiendi, distinguendique fallacias, captionesque declinaret. Proprietatis verborum ad eruendam ex Jurisconsultorum instituto primaevam eorum significationem erat studiosissimus, ac si quid eum effugeret, Marcum Varronem consulebat. (a) (a) *Ge. lib. 2. cap. 10.*

In quaesturae, atque praeturae petitione L. Muraenam vicit, ab eodem in Consulatus petitione victus: quem Sulpicius ambitus accusavit, defendente Cicero: ne, qui, ne reus accusatoris dignitate obrueretur, jucundissima cavillatione jurisprudentiam prae militari peritia extenuavit. Antepositus deinde Sulpicius

(a) *Dio. l. 40.*

fuit in eodem honore Marco Catoni, recusanti sua in petitione prendere, aut compellare quemquam: collegamque habuit in consulatu M. Marcellum: (a) cujus a Magio Chilone interempti funus ipse curavit Athenis. Victore Caesare, nec dum in Italiam reduce, Sulpicius, qui Pompejo studuerat, sibi metuens in Graeciam concessit: pluresque ad solatium animi regiones oberravit. Tandem a Caesare Romam reverso, summa clementia, non modo restitutus, sed & Graeciae praefectus fuit. Mortuo Caesare S. C. conditum est in Servii sententiam, ut Octavio, quod egregiam Reipublicae operam navasset, ac Antonium urbem direpturum strenuo repulisset, ante tempus praefinitum legibus, magistratum petere liceret. Tandem legatus missus ad Antonium Mutinam obfidem, ut eum jussu Senatus ab ea obfide dehortaretur, atque ad saniora consilia revocaret: ingravescente valetudine in itinere occubuit, Hircio, &

(b) *Philipp. 9.*

Pansa (b) Coss. cui Senatus ex Ciceronis sententia sumtus amplissimos decrevit in funus, & sepulchrum, statuamque in rostris equestrem ex aere: uxorem habuit Posthumiam, quam rumor fuit a Cajo Caesare adulterio pollutam. Scripta reliquit sane permulta, & egregia:

gia: quæ Cicero pluris faciebat, quam superiorum omnium opera peritorum: numerumque centum prope, & octuaginta librorum ejus Pomponius prodidit.

Cajus Trebatius Testa insignem & ipse locum inter sui temporis Jurisconsultos tenuit. Ciceroni fuit familiarissimus: per quem Trebatio aditus paruit ad Caesaris amicitiam in Gallia: ubi

(a) Ciceronis gratia tam benigne fuit receptus a Caesare, ut ei Tribuni militum stipendia sine muneris labore detulerit. Caesar vero hunc adhibuit conciliatorem ad Ciceronem, & Servium Sulpicium, ut eos a Pompei partibus traduceret ad suas; nullo tamen successu. Rerum potitus Caesar Trebatium se admonentem, ut Senatui adurgeret, minaci vultu increpavit. Trebatii rogatu Cicero Topicorum libros, forensibus exemplis refertos, conscripsit, eisdemque misit. Apud Augustum eo in honore habebatur, ut de gravissimis quibuscunque negotiis consuleretur. Itaque Trebatio auctore, ac suatore codicillorum usum adprobavit. (b) Unde non mirum si tam honorifice ab Horatio in Satyris appellatur. Libros composuit de jure civili haud paucos, & de Religione novem: qui fortasse propter

LXVI.
De Cajō
Trebatio
Testa.

(a) Ex lib. 7.
epist. Cic. ad
fam. & lib. 4.
ep. 1.

(b) Inscr. de
codic. in
princ.

dicendi genus inconditum, rarius verfabantur in manibus: non enim admodum eloquentiae studuerat. Ingenio vero magis quam iudicio valuit, utpote in definiendo praeceptus: ut se ostendit in quaestione illa; posset ne de furto ante aditam haereditatem commisso haeres agere? in qua cum neminem id sensisse responderit, a Cicerone coarguitur: qui Brutum, Manlium, & Sext. Aelium auctores produxit.

LXVII.
De Offilio.

Trebatii fuit aequalis Offilius Servii auditor: cui Offilio Augusti familiaritas nullum honorem attulit: nam supra equestrem gradum non ascendit. Complexus est libris suis fundamenta juris civilis: nam princeps praetoris edictum diligenter concinnavit, & de iurisdictione scripsit, ac de vigesimis haereditatum. Juris partiti, & actionum libros edidit, & ad Atticum epistolas aliquot, forsan de quaestionibus juris. (a)

(a) *leg. 55. §. 1. ff. de legat. 3. l. 1. ff. de penult. legat. l. quod nos 234. in fin. ff. de verb. sign.*

LXVIII.
De A. Cascellio.

Vixit eodem tempore A. Cascellius: qui ut scientia juris par fuerit Offilio, & Trebatio: (b) utrumque tamen eloquentia praestitit. Vitam ad Augusti tempora produxit: neque tamen mores cum Republica mutavit, retinuitque sub novo Romanorum servitio veterem libertatem: cuius duo se habere praesidia contra tyrannorum potentiam

(b) *De hoc Gell. lib. 1. cap. 16. Ammian. Marcell. hist. lib. 31. Valer. Max. l. 6. c. 1.*

exi-

existimabat, senectutem scilicet, & orbitatem. Sunt enim filii obsides Principi paternae voluntatis. Quapropter consulatus honorem oblatum ab Augusto recusavit; ne accipiendis honoribus auctoritatem tribuentis assereret; aut injustis honoribus gerendis illi socium, ad opprimendam Rempublicam se praeberet. Ac ne proscriptionibus bonorum juris auctoritatem tribueret; noluit formulas componere, quibus Triumvirum largitiones exprimerentur. Ejus in scribendo studium antiquitatis Quintiliano commendatur. De scriptis tamen suis, ne ad Pomponii quidem aetatem superfuit: praeter librum benedictorum: quae interpretari licet, responsa ex tempore, cum consultorum plausu prolata. (a) Fuit enim ingenio celeri, & arguto. Honores nullos ges-
sit supra quaesturam. (b) De his autem tribus proximis Jurisconsultis hoc judicium aetas ea tulit: nempe Trebatium peritiorem fuisse Cascellio; Cascellium Trebatio eloquentiorem, utroque vero doctiorem Offiliū.

(a) *Macrob. l. 2. Satur. c. 6. Fischer. lib. 2. parerg. cap. 3.*
(b) *De libro benedictorum Menag. in amoenit. jur. civ.*

Q. Aelius Tubero L. filius patricia gente, cui Ligarium ab se Caesari accusatum, jamque omnium opinione, atque ipsius etiam Caesaris tacita cogitatione damnatum, eloquentia sua Cicero eripuit. LXIX. De Q. Aelio Tubero.

puit. Ex infelici hujus accusationis exitu, se ad jurisprudentiam adjunxit sub Offilio praeceptore, pluresque libros de jure publico, & privato doctissime scripsit: sed antiquis usus dicendi generibus minus gratiae libris suis a posteris conciliavit. Sulpitiam Servii filiam uxorem duxit.

LXX.

De Alfenio Varo.

(a) *Horat. l. 1. Saty. 3. ubi Acon. Gel. lib. 6. cap. 5.*

Alfenus Varus Cremonensis omnium, vel hoc uno praestantissimus, quod suam totam duxit a doctrina dignitatem. (a) Cum enim tutor esset, arte abiecta, mira magnitudine animi Romam concessit, inque Servii sese disciplinam tradidit; ex qua per insignes virtutes, ac juris scientiam evasit ad consulatum, ac mortuus honore, sumtuque publico fuit elatus. Libros reliquit Collectaneorum, & Digestorum, quos Julius Paulus in compendium contulit, quorumque fragmenta legimus in Digestis nostris. Consul fuisse creditur ab aliquibus cum P. Vinutio triennio post Christum natum.

LXXI.

De Cajo.

Inter hos Servii auditores adscriptum reperimus a Pomponio Cajum, de quo infra. Sed Cujacius id ex eo Pomponii loco censet expungendum, tum quia Cajus ille sub Antonino vixit: tum quod Pomponius ibi decem praefinit: quibus si aggregetur Cajus, non decem, sed undecim evenient.

Au-

Aufidii duo Tuccæ, & Namusæ me- LXXII.
gnam in libris nostris præferunt aucto- De Aufi-
ritatem. (a) Namusæ vero plures ju- dio Tuc-
risconsultorum libros digessit in centum ca, & Na-
quadraginta. musæ.

Ad hos usque, uno quodam alveo, ju- (a) l. s. §. 7.
risprudencia fluxit: post autem discescit ff. commod. l.
in rivos. Diducta est enim super pluri- 2. §. 6. ff.
bus juris articulis in oppositas senten- aqu. & ag.
tias a duobus contrariarum scholarum plur. arc. LXXIII.
auctoribus Antistio Labeone, & C. At- De Secta-
tejo Capitone. Antistius Labeo, nobi- toribus,
lissima familia, Labeonis illius fuit filius, & pri-
quem Brutus in Cæsaris caede socium mum de
habuit, ac mox in morte comitem. (b) La- Antistio
beo enim ille, cum exercitum ab Antonio Labeone.
fufum, ducesque Brutum, & Cassium vo- (b) App. l. 4.
luntaria morte interemtis accepisset, de Boll. civil.
audissetque suum ipsius nomen inter mo-
rientis Bruti suspiria sonuisse; turpe sibi
putavit vindicibus libertatis, & amico-
rum fato superesse. Itaque a servo, cui
gladium obtulit, quemque mortem roga-
verat, est interfectus: cum civibus ju-
risprudencia, & fortitudine in tuenda
patria libertate, atque amicis in conser-
vanda fide plurimum profuisset. In fi-
lium autem non modo transfudit inge-
nium, quo patri cum jurisprudencia,
tum in reliquis doctrinis excelluit; sed
amorem etiam ipsum libertatis: cujus
amo-

amoris laus, mutatis jam cum Republica moribus, in infamiam, apud vulgi volubilitatem, transferat. Ob hanc enim causam Labeo contumax habebatur, quod Augusto veteri libertate resisteret, neque adduci posset, ut servile illius aetatis ingenium susciperet. Hinc Horatius, ut assentaretur Augusto, temporibusque serviret, Labeonem in Satyris appellat (a) insanum. Itaque cum vir virum in Senatum legeret, veritus non est ipse legere M. Lepidum; quamvis Octavius inimicum tum exulantem; nec aliam hujus facti excusationem attulit; (b) nisi quod cuique homini suum sit iudicium. Et cum contra increparetur, ac tanquam puer illuderetur ab Augusto, nihil se mali promeritum respondit, si legeret in Senatum, quem Augustus Pontificem esse pateretur: nondum enim ausus fuerat Augustus Lepido ceteris ornamentis exuto Pontificatum eripere. Quo responso Principem Labeo delinivit. Cujus tamen ut contumaciam Augustus frangeret, Attejum Capitonem studiorum illius aemulum, atque laudis obtrectatorem in Consulatus petitione praetulit Labeoni. (c) Et si non desint qui scribant, Labeonem Consullem suffectum, honorem accipere ab Octavio recusasse. (d) Quamobrem intra

(a) Lib. 1. saty.
J. Gell. lib. 13.
c. 12.

(b) Suet. in
Aug. c. 54.

(c) Dio lib. 39.
Tacit. ann. l. 3.
cap. 75.

(d) Pomp. l.
2. ff. de orig.
jur.

intra praeturae se contulit, ac laude
virtutis consulatum intexit. Cum phi-
losophiam, ceterasque ingenuas artes, ac
praecipue dialecticam, & grammati-
cam impense didicisset, accepit a Tre-
batio jurisprudentiam: in qua meruit
cum Servio Sulpicio conferri a Petro-
nio Arbitro. Meruerat in originibus
latinarum vocum excelsandis: quarum
cognitione attentiores legum sensus
eruebat. Ac scientia, miroque acumine
sublatus ingeni longè sibi plus indulgit,
quam superiores jurisconsulti. Nam
extra veterum traditionum fines evaga-
tus, novis luminibus jus civile suffudit,
tentavitque plura nondum ausa priori-
bus. Ita ut ex ejus novitate doctrinae
peculiaris jurisprudentiae schola exi-
terit: quae ab eo, veluti a capite, longa
successione Proculo, Nervae filio, &
Pegaso, & Caelio tradita: Proculianos
peperit, & Pegasianos. Studia sua ita
dispertiebat, ut sex menses in solitudi-
nem se conscribendis libris conijceret;
sex vero alios publice se consulentibus
praeberet. Cum praeter humanum,
divini juris etiam esset peritissimus; duos
Deorum ordines distinxit, malorum alte-
rum, qui aerumnis hominum; alte-
rum bonorum, qui ludis, & voluptati-
bus placarentur: quod a Stoica, & Pla-
toni-

VIXXI

XXXI

XXXII

XXXIII

(a) *Aug. l. 2.
de Civit. Dei
c. 77, l. 1. c. 13.*

tonica doctrina retulerat. (a) Tantaè fuit auctoritatis in Urbe, ut cum acerrime utrinque certaretur de recipiendo codicillorum usu; illius exemplum omnes alios ad se traxerit. Nemo enim de codicillorum auctoritate dubitavit, postquam iis usum Labeonem apparuit. De numero librorum ejus ambigitur: nam apud Pomponium in aliquibus codicibus leguntur quadraginta volumina; in Cujaciano vero quadringenta. Qui autem libri post ejus mortem apparuerunt appellati sunt posteriores: quibus multa, & abstrusa de vocabulorum originibus, & eorum significatione continebantur.

LXXIV. Ejus Aemulus, ac discors moribus, & De Atte- doctrina fuit Attejus Capito: siquidem jo Capi- Labeo ingenii aestu praeter veterum tone. traditiones vehebatur; at Capito religione quadam, ac veneratione praceptorum antiquitati obstringebatur. Verum Labeo cum doctrinam sperneret veterum, priscam tamen libertatem retinebat. Capito vero novam lubens complectebatur servitutem, ita ut literas potius, quam animum arripuerit veterum Romanorum. Unde callidus assentandi artifex ab Augusto consulatum impetravit, tanta omnium invidia; ut popularem gratiam aemulo suo Labeoni haud

haud exiguum pepererit. Augusto mortuo adulationem vertit ad Tiberium: quo in adulando tectior, eo callidissimo Principi gratior. Admiscebat enim suis assentationibus imitationem quandam pristinae libertatis: qua Tiberium invidia populari levabat. (a) Cum enim Tiberius in reos majestatis recipi vetaret Lucium Ennium, qui effigiem Principis in communem argenti usum fuderat: ipse, quasi non Principis blanditor, sed vindex priscae libertatis: *non esse, inquit, Patribus auctoritatem eripiendam; neque jus illi esse remittendi eas injurias, quas Respublica laeso principe accepisset.* Ac non modo in rebus gravibus; verum etiam in levioribus quibusque gratiam Principis aucupabatur. Veluti cum Tiberius vellet verbum ab edicto suo expungere, aut ad Grammaticorum judicium referre, quod sibi parum latinum videretur: Attejus minime opus esse respondit; novo enim verbo usuros cives, postquam Principi excidisset. (b) Qua responsione stomachatus Pomponius Grammaticus ad Caesarem conversus: *immo, inquit, hominibus quidem Civitatem dare Caesar potes; verbis non potes.* Quae libertas homini fuit impune. Curationem aquarum ei Caesar mortuo Mecenate

(a) Tacit. ann.
lib. 3. in fin.
cap. 7^a.

(b) Dio. l. 57.

(a) Tacit. lib. 1. ann. cap 76. in fin. & c. 79. Haterio delegavit : (a) eundemque triennio, quam Tiberis inundarat coercendo flumini praefecit simul cum L. Aruntio. Quo in munere gratissimus fuit municipiis, & Colonis: quorum querelis auditis, abiecit consilium avertendum fluminum, & lacuum, quae in Tiberim influebant: quod prohibendum inundationum remedium ducebatur. Consulatum gessit cum Germanico. Sunt qui pro Attejo Fontejum scribant in eo consulatu, sed pro Attejo Tacitus pugnat. Obiit sub Tiberio, Cajo Sulpitio, & D. Haterio Coss. Libros plures edidit collectaneorum: quibus haud pauca Senatus, Tribunorumque decreta, edictaque Augusti, Tiberique inseruit. (b) Multa quoque de jure Pontificio scripsit, & de publicis judiciis commentarium, aliaque plura (c) Gellio, Festo, Macrobio, Nonjo, Frontino memorata.

LXXV. Nerva pater scholam suscepit Labeonis, eamque ingenio, & disputationibus patre, & dilatavit. Consul fuisse fertur sub Tiberio: (d) cui Nerva erat adeo familiaris, ut ab eo secum Capreas fuerit deductus: ubi flagitiosae libidinis spectator proximus erat, & invitus oppressaeque libertatis assiduus contemplator, tanta indignatione animi, ut quem orationis aucto-

auctoritate comprimere non audebat, propriae mortis exemplo admonere voluerit. - (a) Cumque angore animi, atque tristi desperatione haud obscure significaret grave aliquid in se ipsum consulere: Tiberius, quamvis causae noscendae cupidus, nec eam eruere ab eo potuit; neque animum illius abstertere a morte, quam obstinaverat. Maluit enim ille honestum exitum, quam turpem vitae cum Tyranno conjunctionem. Quoniam enim amicitiam illius declinare non poterat sine periculo: vitam sibi ademit, quae vel ignominiose traducenda erat, si Tyranno carus esse cupiebat; vel illius crudelitate deponenda, si placere studuisset bonis. Itaque abstinentia cibi semetipsum absumpsit: eoque facto corruptos mores Tiberio exprobrauit, anno a C. N. XXXIV. Reliquitque Nervam filium ea ingenii alacritate, ut anno aetatis decimo septimo sese publice consulentibus obtulerit. Quo in munere cum liberius aliquando indulgeret ingenio; videbatur aliquanto argutior. (b) Libros edidit de usucapionibus, & alios responsorum: quorum Papinianus, & Ulpianus haud raro meminere. (c) Ex hoc prognatum

(a) Tacit. annal. l. 6. c. 26.

(b) Paul. l. penult. ff. in quibus causis pign. vel hypoth.

(c) l. 47. ff. de acquir. poss. l. 2. ff. de his qui notant. infam. l. 3. ff. de usuf. & alibi.

LXXVI.

De Procu-

Nervae patris disciplinam excepit lo.

M

Li-

124 DE ORTU, ET PROGRESSU

Licinius Proculus : de quo cum nihil certi traditum reperiatur, aliqui, et silevi coniectura, eum esse putarunt, qui
 (a) *Tacit. l. 1. hist. cap. 46.* sub Othone praetorio praefuit. (A) Quicumque ille fuerit, certe magnam in jure civili auctoritatem est assecutus: ita ut extincto Labeonis nomine, schola illius, quae per Nervam ad Proculum pervenerat, Proculianorum appellaretur.

LXXVII. Suam hic sectam tradidit Pegaso: quem Juvenalis obscuro loco natum invenit, propriaque virtute summos honores adeptum. (b) Nam sub Vespasiano praefectus urbi fuit, deinde Consul cum Pufione. Quo in magistratu se auctore conditum est S. C. de retinenda per haeredem quarta ex singulis rebus per fideicommissum relictis, exemplo Falcidae: quod Pegasianum est appellatum.

LXXVIII. Ab hoc Proculiana disciplina transit De Celso in Juventium Celsum patrem, indeque patre. ad filium. Pater initae conjurationis auctor a Domitiano compertus, cum frustra negaret, astu, & simulatione poenam effugit. (c) Promisit enim clam inquisitum se, criminisque conscios delaturum, si sibi vita condonaretur. Annuente Tyranno, ipse aliud ex alio neccens, rem ad Domitiani mortem extraxit,

traxit, seque ac socios periculo exemit. Apud Trajanum in magna aestimatione fuit. Praetor creatus Licinium nepotem, (a) qui ambitus, & repetundarum (a) *Plin. l. 4. epist. 5.* reis facultatem testium Romam evocandorum fieri volebat, adeo acriter objurgavit; ut accensis utrinque animis ad contumelias excurrerint.

Hunc excepit Celsus filius: qui ad- LXXIX. lescentis nomine in libris juris a Patre De Celso distinguitur. Consul suffectus primo, filio. deinde ordinarius fuit sub Adriano: (b) *(b) Spart. in del. Adriano.* qui ejus consilio est usus inter jurisconsultos ceteros, quos adprobante Senatu sibi adjungere consueverat. In Romano marmore invenimus Celsum, qui Promagister Scrinii libellorum sub Antonio fuit. Praeter libros triginta novem digestorum, reliquit etiam aliquos de usucapionibus: quibus in libris crebra mentio est Patris.

Neratius Priscus Labeonis Scholam LXXX. per Celsum patrem postremus accepit. De Nera- Eum Trajanus tanta benevolentia, & tio Prisco. honore complectebatur, ut multorum judicio eidem traditurus imperium videretur. Cui & provincias commendare fuerat auditus, ubi fatale aliquid sibi contigisset. (c) Quam Neratio spem (c) *Spart. in del. Adriano.* abstulit Adrianus, forsan favore Plotinae: ut sat noster habuerit ab Adriano

M 2 in

136 DE ORTU, ET PROGRESSU
in consilium adhiberi. Consul fuit, ut
creditur, sub M. Aurelio.

LXXXI. Postquam totam jam Scholam La-
De Masu- beonis percurrimus : remeabimus ad
rio Sabin- Attejum Capitonem : cui successit Ma-
no. surius Sabinus obscuro loco , tenuibus-
que facultatibus , quem diu aluit audi-
torum pietas , & liberalitas. Ad eque-
strem ordinem sua tantum virtute , nul-
lis meritis majorum quinquagenarius
ascendit. Is cum parum lucri colligeret
e studiis , novum tamen honorem Juris-
prudentiae peperit. Primus enim ab
Augusto , deinde ab Tiberio publicam
accepit auctoritatem respondendi de
jure : cum antea non e Principum au-
ctoritate arcesseretur munus responden-
di ; sed e privatorum arbitrio , ac popu-
lari opinione susciperetur. Ab eo igitur
tempore , quo necesse fuit hoc a
Principe impetrari , responsa iudicibus
offerenda scriptis mandari , obsignari-
que consueverunt. Quod institutum
ex Principis auctoritate respondendi,
gratia deinde , atque ambitione corru-
ptum , neglexit Adrianus : qui non pe-
tendum id munus respondit , sed prae-
standum. Hoc est , non ex Principis
concessione , sed ex propriis doctrinae
meritis expromendum. Auctoritatem
enim respondendi Princeps , uti usuve-
nit ,

nit, tribuere potest vel indocto; respondere vero recte nemini, nisi docto licuerit. Ex hujus nomine totam Jurisprudentiam Persius notavit eo versu.

Excepto si quid Masuri rubrica notavit.

Is Coccejum Nervam alterius factionis principem habuit aemulum.

C. Cassius Longinus materna e stirpe jurisprudentiam; at a vindice liberta- De C. tis gente constantiam simul, & judican- Cassio di severitatem retulit. (a) Natus est Longino, enim Tuberonis filia Serv. Sulpicii ne- (a) De hoc Sueton. in Calig. c. 55. Dio lib. 59. in fin. Tacit. lib. 16. ann. c. 7. & 9. Sueton. in Nerone. c. 35. & Tacit. lib. 5. 30. & 14. annal. & lib. 12. pte: Majores vero paterni generis habuit inclitum illum Caesaris interfectorem Cajum Cassium, & L. Cassium praetorem, ad cujus Tribunal in criminum ultionem tanta severitas excubabat, ut reorum scopulus diceretur. Hos Cassius noster adeo expressit integros, ut jurisprudentiam generis materni, & paterni virtutem, praeclaris maximisque rebus gerundis, dicendisque gravissimis sententiis, haud impari laude, reddiderit. Consul fuit cum M. Vinutio Quartino XVII. anno Imperii Tiberii Caesaris. Sequenti anno de redigendis in fiscum Sejani bonis toto assentiente Senatu vehementissime differuit. Similitudine nominis in capitis discrimen fuit adductus, cum Caligula ad necem deposcente; quod responsum a Fortuna Anti- ac-

accepisset, ut caveret a Cassio : id autem pertinebat ad Chaeream Cassium, cujus manu occubuit. Syriae praefecturam a Claudio accepit, ac pontificiam Judaeorum stolam summis sumtibus, & magnificentia elaboratam, quae prius a Romanis adservabatur, & Judaeis poscentibus ad Sacrificiorum usum promebatur, quamque Tiberius in Judaeorum potestatem retulerat, Cassius, ne quid Romanis ex antiquo jure decederet, in Romanorum redegit custodiam. Quae causa Judaeis fuit legationis mittendae ad Claudium. Quamvis doctrinae magis, quam bellis vacaret; praeae tamen disciplinae studiosissimus fuit. Meherdatem deducere jussus, metuens ne cunctando languerent barbarorum animi, neve perfidia mutarentur ij, a quibus Meherdates in Regem postulabatur, praelii committendi, urgendaeque rei auctor erat. Sed id consilium fraude neglectum ab Rege Arabum Abbard. Quamobrem Meherdates ea mora nudatus auxiliis, postea infelicer, imparibusque copiis pugnans in hostium potestatem est reductus (a). Supplicationum frequentiam ob debellationem Parthorum auctoritate sua compescuit; auctorque fuit dividendorum dierum in Sacros, & negotiosos: ne annus totus supplicationibus traduceretur, si pro Romanorum feli-

(a) Tacit. 12.
ann.

felicitate tantae Diis agerentur gratiae, quantae deberentur. Compescendae Ruteolanae seditioni a Senatu datus in-
vitis propter nimiam severitatem ipse-
met postulavit, ut negotium alteri man-
daretur. Pedanio secundo praefecto
urbis servili manu obtruncato, multi-
tudo servorum, quorum tueri dominum
intererat, poenas dare cogebatur: sed
quia hinc plebs pro aliquorum innocen-
tia; illinc Senatus pro dominorum se-
curitate certabat: Cassius in medium
progressus demonstravit facinus tale, ac
tam difficile sine omnium, aut dolo, aut
culpa explicari nequisse: cunctisque
persuasi sunt singulorum servorum con-
scientiam fuisse criminisam. Neronis
crudelitate in exilium est actus: quod
majorum imaginibus interposuisset il-
lam Caj Cassii, qui in Caesarem coniu-
raverat, cum ea inscriptione: *Duci par-
tium*. Verum obiit tandem in urbe a
Vespasiano revocatus. Ingenii certa-
men exercuit cum Proculo: Cassius
enim tanta aestimatione ferebatur inter
discipulos Capitonis, sive inter Sabinia-
nos, ut schola illa tota deinceps Cassia-
norum appellaretur.

LXXXIII.

De Cajo

Fuit & Cajo alius ex equestri ordi-
ne sub Antonino: (a) cui ab aliquibus
adscribitur quidquid Caj nomine in li-

iterum.

(a) *Pancirof.*
de clar. in-
terpr. lib. 1.
cap. 22.

M 4

bris

bris juris occurrit. Hunc Menagius

(a) *In Amoenitat. jur. civil.*

(a) in dissertatione sua *de utroque Cajo* accipit pro T. Cajo, quem praenominis distinguit a Cajo Cassio Longino: id quem pertinere ait verba ista Cujacii,

(b) *Lib. 11. obs. cap. 38.*

(b) *Fuit hic auctor grammaticis familiaris, propter bonarum literarum, & Homeri potissimum tractandi, quae in eo fuit peritiam summam.* Scripsit autem recentior ille quisquis fuerit institutiones: unde suas magnam partem depromsit Justinianus, ut merito illum

(c) *Cujac. in prooem. instit.*

Cajum nostrum appellet: (c) non quod eum inter aetatis suae viventes Jurisconsultos ministrum haberet. De hoc

(d) *l. 8. & 9. ff. ad S.C. Orphit.*

doctissime Aleander in suis ad Cajum commentariis. (d)

LXXXIV.

De Coelio Sabino.

Coelius Sabinus e Cassii Longini disciplina profectus, magnae fuit apud Vespasianum auctoritatis. (e) Honoris causa in duos menses, nempe Quin-

(e) *Tacit. lib. 2. hist.*

tilem, ac Sextilem, consulatum acceperat ab Othone: quam dignitatem sub Vitellio quoque retinuit. Librum scripsisse fertur *ad edictum Aedilium Curvulium*, unde multae sententiae illius in rebus venalibus obtinuerunt. (f) Ab hoc Sabinianorum appellatio processit: quamvis eam Pancirolus deducat a Masurio Sabino.

(f) *Gal. l. 7. cap. 4.*

LXXXV.
De Prisco Javolenno.

Coelii schola migravit ad Priscum

Ja-

Javolenum : cui mentis levitas auctoritatem in jurisprudentia non imminuit. Habebatur enim parum sanus , quod Passenio Poëtae recitanti elegos ad verba hæc : *Prisce jubes ?* improvise responderit : *Priscus Javolenus non jubeo :*

(a) unde repente risus obortus. Non tamen de jure acute minus , recteque respondit : neque suis consiliis in legibus condendis minus profuit (b) Antonino Pio , sub quo vixit , ac Syriae prae-fuit , teste Juliano. (c) Scripsit libros ex Cassio quindecim , & libros decem ex posterioribus Labeonis , & epistolas ad Plautium , qui magnus & ipse fuit Jurisconsultus. Auditores habuit Javolenus plures , inter quos Tuscianum , & Valentem , & omnium præstantissimum Julianum : in quo sectarum dissidia quieverunt : (d) quamvis a Donello inter Proculianos adnumeretur.

Is non minus animi , quam corporis prole fuit insignis. Avus etenim fuisse ab Eutropio ; proavus a Spartiano traditur Juliani Imperatoris : qui & ipse jurisprudentiae laude floruit. Hinc in errorem inductus Aurelius Victor ipsum Imperatorem Julianum edicti perpetui compositorem appellat , ambigitque Salvium ne , an Didium Julianum Imperatorem nuncupet. Quem erro-

(a) *Plin. l. 6. epist. 15.*

(b) *Capitolin. in Antonin.*

Pio.

(c) *l. an apud se ff. de manumiss. vind.*

(d) *Comm. jur. civil. l. 5. cap. 25. l. 1. §. 1. quo haer. 14. ad leg. falcid.*

LXXXVI.

De Salvio

Juliano ,

& Tar-

runteno.

(a) *Ad l. 2. de
orig. jur.*

rem Victor etiam Grotio *in sparsis floribus* offudit. (a) Cognomen Salvius habuit Severus; patria Mediolanensis, illustri genere. Magnam vero sapientiae laudem acquisivit sub Adriano: cui familiarissimus fuit, cujusque jussu ex veteribus, novisque abs se commissis edictis, condidit, atque in concinnum titulorum ordinem digessit edictum perpetuum, scripsitque libros, quos digestorum appellavit: nempe, ut Cujacius interpretatur, *edictorum digestorum*. (b)

(b) *Ad Julian. in princ.*

Praetor fuit, & sub Antonino Pio Consul cum Torquato: ac (si tacentibus factis consularibus fas est credere Spartiano) Consul factus est iterum sub Marco Philosopho cum Pisone. Quibus in magistratibus, exemplo Javoleni praetoris sui, proprios servos vindicta liberabat, eandemque sententiam aliis praetoribus suadebat. (c) Hujus est praeclarum illud: *Nulla lex tam late patet, ut ad omnia pertingat*. In pluribus juris civilis locis a Principibus honorificentissime appellatur. Sunt qui hujus vitam ad Commodi usque imperium extendant: eumque arbitrantur eundem esse, qui cum Paterno etiam Jurisconsulto particeps conjurationis fuit; quique simul cum Paterno jussu Principis vitam amisit. (d) Paternus autem, qui

(c) *l. apud se
ff. de man.
vind.*

(d) *Lampri-
d. in Commodo.
Dio in Com-
mod. lib. 72.*

Tar-

Tarruntenus erat cognomine, libros reliquit militarium quatuor: quorum in digestis aliquot monumenta supersunt.

Floruit sub Adriano Domitius Labeo, qui dubium eruditis iniecit, sui ne; *(a)* an superioris Labeonis libri significentur in Digestis.

Titus Aristo non modo fons publici, privatique juris: verum etiam omnium doctrinarum, & omnis eruditionis *(b)* Plinio fuisse traditur: conceptamque animo sapientiam laudabilibus factis explicasse; ut nihil aut nos ad Plinii testimonium; aut Plinius ipse ad maiorem hominis laudem possit adjungere.

Arrianus initio Senator, deinde secessit in otium literarium: atque ad hunc missae creduntur epistolae a Plinio ad Arrianum scriptae. Librum edidit de interdictis, & de re militari.

Sextus Caecilius Africanus Juliani discipulus tantum praeceptori suo tribuit, ut Africani ore videatur Julianus, tanquam Apollo ex tripode, oraacula fudisse. Omnia enim fere de Juliani sententia summa fide pronunciat per verba: ait, existimavit, negavit, putavit, inquit, respondit, placet, notat. Adeo sapientiae gloriam doctori suo non invidebat vir alioqui divini, humanique

LXXXVII.

De Domi.

tio Labe-

one.

(a) l. 27. ff. qui res. fac. poss.

LXXXIIX.

D. T. Ari-

stone.

(b) Lib. 1. 2. epist. 22.

LXXXIX.

De Arria-

no.

XC.

De Sexto

Caecilio

Africano.

nique juris peritissimus. Siquidem Caecilii ille fuisse creditur, quem Gellius

(a) *Lib. 20. c. 1.* (a) adversus Favorinum philosophum decemvirale jus propugnantem inducit, vixitque sub Adriano, aut Antonino Pio. Extat de eo peculiaris Menagii dissertatio. Ego nihil certi statuo: & quoad aliud mihi illucescat, Cujacium sequor. (b)

(b) *In princip.
comment. ad
African.*

XCI.

De Sexto
Pomponio.

Sextus Pomponius, ut quidam putant, ex antiquissima Pomponii Attici familia, auctor fertur *legis 2. ff. de origine juris*: in qua non raro scriptoris diligentia ne dicam, an historiarum cognitio desideratur? ut non mirum si ab eruditis non paucis ea lex Pomponio abjudicetur. Cum Papinianum principem alioqui jurisprudentiae inter Jurisconsultos non descripserit: facile crediderim, aut ejus legis auctorem non esse Pomponium; aut ante Papinianum vixisse, Adriani puta aetate: quamvis a Lampridio scriptore non diligentissime sub Alexandro ponatur, si locus est integer: nam si Salmasii lectionem, & re-

XCII.

stitutionem amplectamur, Pomponius De Junio manebit extra numerum a Lampridio Mauricia-descriptum. Expungitur etiam inde a no. & Aescaubono auctoritate veterum codicilio Mar-

ciano.

Junius Mauricianus sub Antonino
Pio

Pio vixit, & Aelius Marcianus, qui Baeticam Proconsul administravit. (a) Praeter alios libros scripsit institutiones: unde multa Justinianus transtulit in suas.

(a) l. ff. aug.
57. ff. de la.
gat. 2.

Eadem aetate floruit Ulpius Marcellus, qui a consiliis fuit Antonino Pio, ut existimat Cujacius in *comment. ad Ulp. Marc.* Et Volusius Mecianus auctor (b) Volusiani S. C. qui summis laudibus extollitur a M. Antonino: & Claudius Saturninus, qui praetor fuit, (c) quique cum seorsum saepe sentiret ab aliis, causam praebuit nostratibus interpretibus, ut homines sui ingenii Saturninos appellent. (d)

XCIII.
De Ulpio Marcello, Meciano, Saturnino.

(b) l. an rep.
nult. ff. ad l.
Jul. de vi
priv. l. divi
17. ff. de jur.
patro.

(c) l. 1. ff. de
Senator.

Vixit autem sub Septimio Severo Tertullianus, qui an idem fuerit ac Sacer Scriptor; quamvis Cujacium (e) auctorem habeam, qui propter multa jurisprudentiae semina in Sacri scriptoris libris collucentia, eundem esse censet: nihil ego tamen certi affirmare ausim: dissentiente praesertim non levibus ex causis Hugone Grotio. (f) De hoc latius agit Menagius in amoenitatibus juris civilis.

(d) DD. in l.
1. de Senat.
Bald. in l. 1.
rub. 3. C. de
Sacros. Eccles.

XCIV.
De Tertulliano.

(e) Obs. 7. c. 2.

(f) In epist. ad
Tit. cap. 3.

Ad eandem aetatem refertur Papyrius Justus, & Messius Rusticus, & Callistratus, & Tryphoninus, qui ex Juliani schola profectus creditur, quique sub Caracalla Syriae praefuit; & Arius Me-

XCV.
De Papyrio Justo, & aliis.

Menander, qui tot Severi Principis erat
 (a) *l. verum*
 2. §. *ex facto*
f. de minor. negotiis implicatus, ut excusationem a
 tutela meruerit. (a)

XCVI. Fabius Sabinus, ad quem ex ali-
 De Fabio quorum opinione ab Ulpiano, Paulo,
 Sabino. Pomponio scripti sunt libri, qui ad Sa-
 binum nuncupantur, ab Aeliogabalo
 capite damnatus, vitam servavit per
 Centurionem; qui cum surdus esset, &
 aliter mandata excepisset, eum urbe
 pellendum censuit.

XCVII. Hujus filius Fabius Sabinus J. C.
 De Fabio quem Alexander in consilium adhibuit,
 Sabino F. ea constantia, & vitae integritate fuit, ut
 (b) *Lamprid.*
in Alex. aetatis suae Cato diceretur: (b) eo for-
 tasse admirabilior, quod priscam illius
 virtutem in corruptissima aetate reti-
 nuit. Sed his jam percursis, ad cele-
 brioribus ejusdem temporis Jurisconsul-
 tos, a nobis e turba honoris gratia sevo-
 catos, veniamus.

XCVIII. Eos aetate praecessit Corbidi-
 De Cerbi- Scaevola: cui laudem summam non pro-
 dio Scae- pria tantum, sed & discipulorum digni-
 vola. tas peperit: quorum in numero fuisse
 traditur Severus postea Imperator, &
 Papinianus, & Paullus, a quo ideo *Scae-*
 (c) *Vide Cu-*
jac. in recitat.
solenn. in re-
spons. Corbid.
Scaevol. *vola noster* appellatur; (c) ac propter
 magnam in jure civili auctoritatem le-
 gum Coryphaeus a Modestino dicitur,
 & ab Arcadio, atque Honorio pruden-
 tissi.

tissimus. (a) Ejus consilio in legibus, decretisque condendis M. Antoninus philosophus plurimum juvabatur. Nihil hujus responsis gravius; nihil priscæ sanctitati similis; nihil denique propius ad causæ veritatem: cum ex ipsius facti recessibus, quo ingenio penetrabat, responsorum suorum vim, & rationem extulerit: unde solenne illud apud Scaevolam, *secundum ea, quae proponerentur*. Peritis enim, illucescente facto, jus confessim occurrit. Huic tribuitur proverbium illud, *jura vigilantibus scripta sunt*. Ejus schola Senatum quodammodo jurisconsultorum aperuit, fuditque clariores jurisprudentiæ procercs. (b) Atque inter ceteros Paullum, Tryphoninum, & qui antiquitatem universam doctrina, & gloria superavit; posteritatem vero ejusdem spe gradus exiit Papinianum: cujus vix unquam nomen a Principibus absque laude profertur, quemque jurisconsulti ejus aequales Ulpianus, & Paullus, quamvis habuerint studiorum socium, tamen verebantur ut Magistrum. Nec enim prorsus erravit Lampridius, qui eos Papiniani discipulos facit: nam si non ætate, voluntate tamen fuerunt & cultu.

(a) l. scire
 oportet. §. ali-
 ud ff. de excu-
 sat. tutor. l. 3.
 Cod. Theod. de
 testam.

(b) Cujac. ad
 Papinian. in
 princip.

XCIX.

Papiniani clarior fuit vita, quam De Papi-
 felicior; exitum enim habuit qualem sub niano.

Ty-

(a) *Spartian.*
in Caracall. Dio
lib. 77. & 78.

Tyranno fortissimi quique nanciscuntur.
 (a) Hostilii Papiniani, atque Eugeniae
 Gracilis filius fuit. Aetate, ac gloria
 procedens munus subiit procuratoris
 Fisci. Praefecto praetorio adsedit. Se-
 ptimio Severo, non solum affinitate per
 secundam uxorem, sed societate quo-
 que studiorum, ac vitae gratus adeo fuit,
 ut ab illo statim post susceptum impe-
 rium praetorio praefectus fuerit: qui
 summus erat secundum Principem gra-
 dus: ab eodemque moriente curam filio-
 rum illius acceperit. Quam ei fidem Pa-
 pinianus capite suo persolvit. Etenim
 dissidentibus inter se mutuis odiis Ge-
 ta, & Caracalla, ille nullam curam prae-
 termisit, quo animos eorum compone-
 ret. Quia caritate offensus Caracalla:
 quia hostis loco habebatur ab eo qui-
 cumque fratri non esset infestus: Papi-
 nianum, vel Getae necem prohibentem;
 vel parricidium excusare detrectantem;
 vel nolentem Imperatori orationem
 componere ad facinus apud populum
 diluendum, suis militibus occidendum
 tradidit. Feruntur autem hae voces
 summae constantiae indices a morituro
 Papiniano editae: nam cum ab Impera-
 tore rogaretur; *non tam facile*, inquit,
parricidium excusari posse, quam fieri.
 Atque instante Imperatore, ut populo
 per-

persuaderet Getam propter sua scelera merito interemtum, respondit: *Aliud est parricidium accusare innocentem ac-cisum.* Atque supplicio proximus vates etiam fuit posterioris facinoris a Macri-no suscepti: qui, cum praefectus praeto-rio esset, Antoninum Papiniani occiso-rem imperio spoliavit, & vita. Stultis-simum enim fore Papinianus dixerat eum, qui sibi esset successurus; si procul-catam in se praefecturam relinqueret inultam. Cum autem audisset Caracal-la Papinianum bipenni fuisse obtrunca-tum, carnificem increpuit, quod suum jussu gladio non fuisset executus. Tra-dit Soccinus unam argenteam aetate sua Romae repertam a rustico cum hac inscriptione: *Aemilii Papiniani J. C. & Praefecti Praetorio requiescunt hic ossa, cui infelix Pater, & Mater sacrum fecerunt mortuo anno suae aetatis trige-simo sexto.* Extat & alia inscriptio: *Ae-milia Papiniano Praefecto Praet. J. C. qui vixit annos triginta sex M. quatuor, D. decem Papinianus Hostilius Eugenia Gracilis turbato ordine in senio heu pa-rentes fecerunt filio opt.* Lepidum vero est, quod latro comprehensus respondi-t, se fertur Papiniano eum interroganti, cur latrocinium fecisset: nam ad haec la-tro retulit: *& tu cur Praefectus es?* (a) (a) Dio. l. 76,

N

Tam

Tanta véro illius in jure civili fuit auctoritas, ut nunquam ab Imperatoribus, nisi honorificentissime appelletur: hinc variantibus J. C. sententiis ea praeferretur, a qua stetit Papinianus: cum quo semper ipsa veritas habitare censebatur: & cum alii Papiniani auctoritate nitantur, ipse ad nullius unquam auctoritatem excurrit: ut quot responsa, totidem reddidisse oracula videatur. Hinc illa de summo J. C. crebra, & piena honoris elogia: nimirum *Afilius juris, & legalis doctrinae Thesaurus*. (a) Hinc tertio anno auditores juris sese libris Papiniani tradebant, & Papinianistae dicebantur, eoque anno incunte Papiniano festum diem agebant. Hinc Hieronymus aliud inquit Paullus noster; aliud Papinianus praecipit. Eundemque locum Papiniano tribuit in humano jure, quem habet Paullus in Divino. Maximum sane jurisprudentiae incrementum, & vir priscis Reipublicae temporibus dignus: qui Romanam justitiam scriptis docuit, & sui ipsius capitis perniciem. Quod ingenium suis omnibus in responsis, totoque genere orationis elucet. Inest enim in eo praeter elegantiam, & candorem latinitatis omnibus Jurisconsultis familiarem, gravitas talis; ut non tam interpretem, quam latorem legum agere videatur. Hunc

(a) Cujac. in
Papin. in
princ.

Hunc sequitur Domitius Ulpianus C, Syrus, qui praetoribus primo; deinde De Domi-
 ipsi Papiniano praefecto praetorio ad- tio Ulpia-
 sedit. (a) Verum per Heliogabalum no.
 ob infamam propudiosae libidini probi- (a) l. 1. ff. de
 tatem a publicis muneribus jam ejectus, censib. Lam-
 postea redditus Reipublicae fuit, & Ma- prid. in Sever.
 gister scrinii assumptus ab Alexandro c. 26.
 Severo: cujus imperium regebatur Ul-
 piani consilio, quem repugnante pri-
 mum, deinde laudante Mammaea matre
 pro tutore adhibuit, (b) eumque dilexit (b) Lamprid.
 prae ceteris Jurisconsultis, quos advo- in Alex. c. 51.
 care in consilium consueverat, quosque
 veluti Pythiam consulebat, antequam
 grave aliquid aggrediretur. (c) Ho- (c) Lamprid.
 rum sapientiae tribuenda est moderatio in Alex. Se-
 illa Severi super fisci negotiis, condita- ver. cap. 15.
 rumque ab eo constitutionum lenitas,
 atque aequitas. Cum neminem ad se
 solum Alexander admitteret, tum ne cui
 nimiam apud populum potentiam pare-
 ret favore suo; tum ne invidiam fereret
 inter amicos: unum tamen excepit Ul-
 pianum, quem semotis arbitris ad se
 introduci permisit. Nam praeter pru-
 dentiam, erudito ejus colloquio maxi-
 me capiebatur. Praefectus praetorio
 creatus ab eodem Principe Ulpianus
 adeo adversas habuit militum volunta-
 tes, ut ab iis etiam ad necem peteretur:

N 2

a qua

a qua illum saepe Imperator, & aliquando obiecta etiam summa purpura coepuit. Quamvis vero tanta fuerit hominis doctrina, nescias tamen plus ne profuerit humano juri, quam obstiterit Divino. Siquidem auctoritatem omnem, & gratiam suam apud Principem direxit adversus Christianos: a quibus benevolum Imperatoris animum seminibus etiam nostrae religionis, imitatione Mammaeae matris, imbutum a Christo detorsit: mitissimumque Principem, collectis omnibus Imperatorum constitutionibus in Christianos conditis, in eos exemplo superiorum Principum incitabat. Scribendi genere usus est leni, temperato, & facili, ut nunquam tamen gravitas in eo desideretur. Mira est ejus proprietates verborum: quorum adeo erat religiosus, curiosusque investigator, ut Theodorus Cynulcus apud Athenaeum superstitionem hominis, & inutilem subtilitatem fastidierit. Unde spinarum collector appellabatur. Molestiam enim familiaribus obijciebat crebris quaestiunculis de singulis vocabulis rogitando, atque contendendo, nullique cedendo. Et cum inter epulas de cujusque cibi appellatione percontaretur extaret ne alicubi verbum, an non extaret (α) κεντακτος fuit appellatus:

(α) *Ani-*
madu. in Ath.
cap. 7.

latus : quamvis Casauboni sententia hic alius sit ab Ulpiano Jurisconsulto. Vicit tandem auctoritatem hominis , & gratiam Principis militare odium, quo demum Ulpianus interiit.

Cum Ulpiano conjungimus Julium Paullum Patavinum. (a) Is cum sese causis defendendis exercuisset, & cum eodem Ulpiano Papiniani fuisset assessor, scrinii memoriae magister creatus fuit, & postremo praefectus praetorio : (b) ita ut Ulpianum disciplina, aetate, honoribus, & Principis gratia aequaverit : styli tamen gravitate superarit, & numero librorum, quo vicit ceteros : cum nullam non juris particulam attigerit. Hoc etiam Ulpiano dissimilis, quod Ulpianus in juris definitionibus remissior est, & pronior ad aequitatem ; Paullus vero severior, & religiosior juris.

CI.
De Julio
Paullo.

(a) l. quaeſt.
§. cum vir ff.
de legat. tert.
l. lecta ff. de
reb. cred.

(b) Ael.
Spart. in Ni-
gro.

Herennius Modestinus Ulpianum. CII.
habuit magistrum, a quo studiosus suus De He-
appellatur. Eundemque Ulpianum. rennio
saepe consuluit etiam absens, cum Dal- Modesti-
matiam pro Consule administraret. (c) no.
Graecarum fuit, ac latinarum literarum (c) l. 58. §. si
cum primis doctus, pollensque in utra- quis ff. de
que scribendi facultate, librumque de furs.
excusationibus graece conscripsit. Vi-
xit ad Gordiani tempora, a quo non

contemnendae auctoritatis J. C. appellatur. Maximinus vero junior eum sibi juris peritum, & magistrum adhibuit: ut refert Capitolinus. (a)

(a) In *Maximin. junior.*

CIII.
De aliis
genera-
tim.

(b) *cap. 11.*

Atque hunc postremam jurisprudentiae vocem appellare licebit: quo sublato hujus doctrinae oracula conticere, ac superstitionibus rivis, juris exaruerent fontes. Hermogenianus enim, qui sub Constantino claruisse fertur, de quo Menagius quaerit in amoenitatibus juris civilis, (b) aliique obscurioris nominis, nihil prodidere novi: sed vetera tantum retractarunt, aut explicarunt, remissoque prisco illo, & gravissimo instituto respondendi, tantum docendo juri civili scholas aperuerunt. Fuerunt sane plurimi, aut Modestini, aut Ulpiani aequales, iidemque Papiniani discipuli; sed minus celebres: quorum cognitio repeti potest ex eorum libris, qui peculiare tractationes de Jurisconsultorum historia conscripserunt. Nos etenim, omissis iis, quae tantum curiositatem explere possint; ea suggerenda duximus, quae initia juris illustrare, atque utilitatem, opemque praebere possint laborantibus. Sane interruptam nunc narrationem opportune repetemus, & Jurisconsultorum historiam persequemur, postquam expedierimus Justinianeam
juris

juris civilis collectionem : ad quam ut accedamus , aperienda sunt fundamenta ejus potestatis , qua usi Principes jussiones suas partem fecerunt juris civilis. Quae ut a suis naturalibus initiis deducamus , plura evolvenda sunt de Principum Imperio , ejusque vires expendendae , progressioque vestiganda : ut nosse possimus , quibus ex initiis in libera Civitate orta fuerit , & quousque pervenerit. Docendi autem gratia , ut hanc juris portionem distinguamus a ceteris , constitutiones Principum jus regium appellamus : etsi non ignari , quam longe regium nomen a Civium Romanorum auribus exulaverit. Verum , cum nomine sublato res propter factiones , & civilia bella redierit eadem : quid refert , si quo res remigravit , nomen etiam revocemus ? Quoniam vero nihil certi exploratique comprehendere possumus , nisi quod hauriamus de fonte naturae ; ideo tantisper a matre veritatis philosophia facem illam arripiam , qua per tenebricosum iter , & opinionibus obsesum libere percurram ad ea primordia , unde veritas protrahatur in lucem. Qui enim adhuc scriptis suis imperii fundamenta jecerunt e Jurisconsultis recentioribus , non tam abstrusas naturae notiones ; quam auctoritates , & opiniones

156 DE ORTU, ET PROGRESSU
pro certis firmisque principiis tradiderunt: & quae consequentia esse debuissent, pro antecedentibus acceperunt: ut non aliam firmitatem ea, quae proponunt habeant, nisi studiosorum fidem, atque consensum: ne dicam inquirendi negligentiam.

CIV.
De Romano Imperatore.

Humanæ naturæ vitium, dum innascitur anima corpori e parentum culpa susceptum, ad omnem effunditur posteritatem. Eodem vitio elata cupiditas nostras omnes corripit facultates, e quarum regimine pellit excluditque rationem: qua depressa cupiditas impotenter dominatur, suumque jus viribus metitur: ut eousque imperium extendat, quo ad vires cujusque perveniunt. Cum enim cupiditate non ratione decernimus, tantum exultant jura corporis: quae illi dominium rerum addicunt, qui vim ad capiundum, & retinendum idoneam habet a natura tributam. Unde, seclusa ratione, quae rerum inaequalitatem inter homines pro imparibus meritis ad communem utilitatem inducit, exurgit appetitio naturae: quae constituit juris aequalitatem, eamque dirimit, atque distinguit potentia singulorum: ut cum omnia pateant omnibus, ea tamen cujusque sint propria, quae suae cuique vires attraxerunt. At quoniam aequalitas,

litas, dum omnes omnia sibi arripiunt, bellum excitat, & mutuas caedes; hinc metus intestinae discordiae, atque pericula externae potentiae, revocarunt velut ab exilio rationem: quae veram aperuit utilitatem, docuitque homines magis ad securitatem, quam ad magnitudinem virium expendere jura sua. Quamobrem proprias cupiditates, & vires communi voluntati, & publicae potentiae ad universorum tranquillitatem intentae summisserunt, foederaque percusserunt, injeruntque pacta: quorum in fidem, atque tutelam, instituta societate vitae, se suaeque omnia tradiderunt, eique societati regendae praefecerunt Imperium, sive vim summam undique contractam, animis omnium, atque corporibus dominantem. Itaque servitute securitatem emerunt, & parere legibus duriter, quam propriis cupiditatibus obsequi cum periculo maluerunt. Duabus igitur facultatibus hominum conditio regitur: naturali scilicet, & civili. Prior statum corruptum hominum liberum, & solitarium comitatur. Posterior vero eorundem societatem, vitaeque communionem consequitur: quam Civitatem appellamus. Etenim facultatibus naturalibus facultati civili subiectis, Civitas coalescit, Cum

vero istae diffiliunt, seque homo refert
ad naturalis potentiae statum, discordia
erumpit, civitasque dissolvitur. Quia
sublato statu inaequalitatis rerum, atque
pacis: homines redeunt ad juris aequa-
litem, cujus obtinendae causa bellum
inter eos exoritur. Civilis autem facul-
tas, quae nascitur a multitudine, mini-
me tamen potest seorsum a persona pu-
blica residere, neque in singulos dissi-
pari: hac enim ratione jus quisque repe-
teret suum: sed in personam aliquam
transfundenda est, quae multitudinem
ipsam referat, qualis est coetus plurium,
vel paucorum, vel communis ab uno
administrata voluntas, ex qua existit
Princeps, in quem pro cujusque civita-
tis legibus, vel potestas universa multi-
tudinis; vel portio transfertur illius. An
autem potestas omnis popularis; an-
tantum portio transierit in Romanum.
Imperatorem, e veteribus monumentis
explorabimus. Nam quae potestas alia-
de accessit, quam ex populi voluntate,
non e civili facultate, societatisque jure
manavit: sed a facultate naturali, & mi-
litari vi a Principe explicata: per quam
vim exsolvebat sese jure illo, cui tuen-
do fuerat assumtus, quoque alios in ci-
vili statu continebat. Quamvis autem
Princeps injuste fines civilis facultatis
exces-

excefferit, fidemque postposuerit publici foederis, privataque uteretur naturae facultate, quam in commune deposuisse oportebat: justum tamen erat cives obtemperare Principi: cum alia ratio tranquillitatis publicae nulla pateret. Nam si Principis vim majori vi coërcere voluissent, hortarique singulos ad repetendam e Principis manu suam cujusque facultatem: res redisset ad corruptum naturae statum, omnium pessimum; nempe ad internecionem, atque discordiam, quo revolvimur, quoties obstitimus facultati publice traditae: cui dissolvendae sine rerum perturbatione minime sufficimus. Sed jam ipsius Imperii Romani ortum, atque statum contemplemur, & explicemus. Libertatem inditam ferociae animorum, quam pulsas Regibus repetierant Romani, non negligentia, neque voluntate; sed nimio potius ejus retinendae, ac dilatandae studio amiserunt. Etenim plebei metuentes potentiam patriciorum, quos insidiari publicae libertati suspicabantur, variis contentionibus majorum omnium magistratuum communionem impetrarunt. Unde muneribus, & honoribus communicatis, Patres, quamvis consilio, & auctoritate anteirent; numero tamen, & viribus vincebantur: attritaque

taque potentia Senatus, victoque consilio meliorum publica res populari temeritate agitabatur. Multitudo vero caeca, & praeceps majora semper impetrando, adeo insolescebat, ut cum plus in dies libidini suae permitteret, ad infinitam tenderet libertatem. Quamobrem dissoluta prisca illa temperie civitatis, majorum instituta sensum dilabebantur, & plebs inconsulta in potestatem decidit callidiorum, & potentiorum: qui ejus cupiditati astu, audaciaque sua velificabantur. Et quoniam studia plebis pro varia utilitate, atque ingeniorum diversitate dividebantur: multitudo discessit in factiones: quarum singulae suos sibi Duces, & Principes constituentes, in certamen venerunt: & victrix factio semetipsam, cum partibus reliquis profligatis, atque devictis in potestatem deduxit illius, cujus consilio, atque imperio vicerat: qui deinceps plebem in fraudem jam inductam postea militari metu continuit. Itaque plebs contrariae factionis opprimendae studio ab eo fuit oppressa, per quem alios opprimere conabatur. Quia vero militiam Romanam Romani Spiritus permeabant, ac simul cum Romano nomine adhuc opinio veteris Reipublicae vivebat in animis: neque militia, neque po-

populus parere poterat uni, nisi falsa libertatis opinione duceretur. Unde mansit sub Principe mendax imago libertatis in exteriori Senatus majestate, ac priscis, splendidisque magistratuum nominibus impressa. Trifariam autem res Romana sub Imperatore dispertiebatur: in Senatum, militiam, & plebem. His praeerat Princeps, qui tum securus erat, & firmior, cum auctoritatem Senatus, militum vim, & plebis potestatem aequabiliter dirimeret, atque libraret. Porro quia Romani abominabantur extraordinaria imperia, iustaque rerum potestas magistratibus continebatur: Princeps, ut offensionem ferocis populi declinaret, & legitima imperia videretur exercere, praecipiebat sibi magistratus majores: quo auspicato ageret, & more majorum, iustaeque sua populo auctoritate legitima comprobaret. Unde imperia Principum, non certae personae iussa; sed plurium magistratuum auctoritates reputabantur.

Erat itaque Romanus Imperator CV.
 plurium, atque summorum complexio De variis
 magistratuum, cumulusque variarum, muni-
 potestatum in militiae Principem, in bus Im-
 cuius unius persona veteris Reipublicae peratoris.
 vis, atque majestas per cumulas ma-
 gistratuum potestates exprimebatur. E-
 tenim

tenim per speciem constituendae Reipublicae bellis quassatae, ac dissolutae civilibus Triumviri Octavius, Antonius, Lepidus potiti sunt rerum: atque initio Triumviratum ad quinquennium susceperunt, nullo invidioso nomine novae dignitatis assumpto. Deinde in aliud quinquennium imperium sibi prorogarunt. Tandem oppresso Lepido, Antonioque devicto summa Reipublicae ad Octavium devenit. Is autem ut invidiae pericula vitaret, sibi ad decennium suscipiebat imperium, denis annis tota vita prorogatum: ne aut abstulisse libertatem populo videretur; aut eidem spem unquam adimeret recipiendae pristinae potestatis: quam non abieciisse, sed ad tempus deposuisse in unius manu sibi videbantur, & quamvis Dictatorem egisset Octavius, nunquam tamen formidabile jam Dictatoris nomen admisit: ut appellatione sublata, odium removeret, contentus Imperatoris nomine longe mitiori: quo re bene gestae Duces a militibus non solum in libera Republica, sed etiam sub Principibus, ob honorificentiam appellabantur: unde ad victoriarum numerum legimus semel, bis, ter, quater, quinquies Imperatores appellatos. Quo effecit, ut militaris potius honoris, ac felicitatis nomen,

men, quam potestatis praeferre videretur. Praeterea, ut Octavius jam nationum omnium subacta patria victor scerneretur a ceteris mortalibus; quia Romuli nomen respuerat, ne Regiae memoriae subiret invidiam, Augustus appellari maluit, consecrato jam religione vocabulo, rebusque sacris, ac divinis usitato: ut se Deorum quodanmodo numine muniret. Caesaris autem nomine suscepto, haereditatem, ac successionem praetulit illius: quod postea nomen ad alios una cum Imperio transiit. Tribus igitur istis appellationibus, Imperatoris nempe, Augusti, & Caesaris: rei militaris arbitrium, splendor dignitatis, & successio significabatur.

Sequuntur aliae appellationes ea jura continentes, quibus retenta specie veteris Reipublicae, populi, ac Senatus potestatem, & Sacrorum arbitrium Princeps ad se trahebat. Igitur cum superstitionis vim, atque potentiam in subigendis animis intelligeret, suscepto Pontificatu Maximo, potestatem arripuit Sacrorum: ut omnis a Principe religio proficisceretur, ejusdemque Imperium a Diis arcesseretur. Ideo & in collegio Augurum esse voluit: quippe norat, quantopere aruspicum responsa multitudinis

CVI.

De Pontificatu Maximo Imperatoris.

164 DE ORTU, ET PROGRESSU
tudinis animos permoverent. Extat Vespasiani nummus hac inscriptione.

*Imp: Caes: Vesp: Aug: P. M.
Augur trib: pot.*

CVII.
De Tribu-
nicia po-
testate.

(a) *Sueton. in
Aug. cap. 27.
Falsi consula-
tor.*

CVIII.
De Cen-
sura Im-
peratoris.

(b) *Cic. lib. 9.
epist. 15. De
lib. 43. Sueton. in Jul.
cap. 76.*

Praeter potestatem Divinam, sepsit etiam se Princeps auctoritate plebis, adscita sibi potestate tribunitia; non vero tribuni munere: quo fungi non poterat, nisi plebejus: Princeps autem semper inter patricos censebatur: ideo relicta persona tribunorum, quae cohaerere patricio non poterat, retinuit potestatem: per quam non modo intercedendi eum ceteris tribunis jus obtinuit, sed & se praestitit Sacrosanctum. Ut quisquis eum attigisset, publicam violaret maiestatem: ideoque indicta causa posset occidi: quo facto ignarae plebis captavit gratiam: quasi suscepto munere plebejo, suam Princeps plebi dignitatem imperitiisset. Eam potestatem Augustus perpetuam accepit, adscito ad quinquennium semel, atque iterum sibi collega. (a) Cum Imperatores alii temporariam, deinceps habuerint, post exitum renovandam.

Inter magistratus Romanos maxime praecellebat censura: quippe quae moribus immineret, atque in facta civium, & vitam animadverteret. (b) Hanc Ju-

Julius Caesar sibi delatam praefecturam morum appellare maluit; sive ut vetustum nominis odium effugeret; sive quia Censoris nomen Pompejus detrectaverat. Eandem morum praefecturam sibi adjunxit Augustus: ut sicuti tribunatum plebis gerebat, nec tribunus plebis dicebatur; ita sublata formidine censorii nominis, censuram exerceret. Quamobrem sexto consulatu praefecturam morum accepit, (a) egitque censum ter, sine honore censurae. (b) Antiquum Censoris munus non est veritus palam assumere. (c) Claudius, & Domitianus, qui Censor appellatur in Fastis Capitolinis. (d)

(a) Fasti consulares.

(b) Sueton. in Aug. cap. 27.

(c) Sueton. in Claud. cap. 18.

(d) Sueton. in Domit. c. 14.

CIX.

Extollebant vero maxime potentiam suam Imperatores frequentia Consulatum, quos vel cum aliquo ex familiaribus Caesarum; vel cum praeclarae nobilitatis, aut summae auctoritatis viro gerebant. Consulatus enim etiam devicta Republica, quamvis fractis ejus magistratus viribus, vertex dignitatum fuit, & honorum fastigium. Unde Principes, qui gloriae avidiores erant, honoremque tantum subjectis suis invidebant, consulatum gerebant soli, & aliquando etiam perpetuum: uti de Vitellio vetus inscriptio testatur. (e)

(e) Apud Gruterum.

O

A. VI.

A. Vitellius L. F. Imperator Cos: Perp.

CX.
De Pro-
consulari
Imperio

Proconsulare vero Imperium, quod frenum erat provinciarum, semel arreptum nunquam dimiserunt Imperatores. Quamquam enim in provincias Proconsules mittebantur, & Proprætores, & Præfides: Princeps tamen Proconsulare imperium obtinebat in provincias universas, quod illi administrabant in singulis earum. Eaque imago erat potestatis illius militaris, quæ consulibus ad bellum proficiscentibus lege curiata tribuebatur; (a) quam longe pleniorē impetravit Cn. Pompejus, cujus imperio circum oras maritimas Romanæ omnes provinciae olim suberant. Imperatores igitur statim extra pomoerium exeuntes proconsulare imperium explicabant: quo velut in perpetuo consulatu provinciarum omnium administratio, & rei militaris arbitrium, & vitæ necisque potestas comprehendebatur.

CXI.
De refe-
rendi ju-
re.

Quoniam vero libera Republica Senatum habere, ad eumque referre, si-ve illum consulere non licebat, nisi magistratibus majoribus: jus hoc, tanquam uni ex illis magistratibus, concessum etiam fuit Imperatoribus. Atque initio quidem admodum parce: Augusto enim tan

(a) Cic. in
Bullum.

tantum licuit una de re interrogare Senatum: quod relationem facere dicebatur. Extensum deinde fuit hoc jus, ut de pluribus rebus relationem facere liceret: nempe uti binae, ternae, vel quaternae, atque etiam quinae, relationes fieri possent: quod jus dicebatur secundae, tertiae, quartae, quintae relationis. (a)

(a) Dio lib. 53. Vopis. in Prob. in Aurelian. Capitolin. in Pertinac. & in Marc. Ant.

Cum hisce muneribus dignitatem senatoriam iis adjunctam Princeps induebat: (b) & quamvis esset e plebe, inter patricios recipiebatur.

CXII.
De Senatoria Imperatoris dignitate.

Summorum munerum istorum invidiam Principes gratiose apud plebem Patris Patriae nomine levabant. Qui honos M. Tullio primum ob oppressam Catilinae conjurationem delatus, deinde transiit ad Augustum, & posteriores Imperatores: qui ejus appellationis honore, (c) jus etiam nanciscebantur in populum, quale parentes habent in liberos. Haec autem non omnia simul Principi, sed intervallis aliquot proferebantur. Etenim de Pertinace, atque Severo id memorabile ducitur: quod uno die hasce dignitates acceperint: cum Adrianus Patris Patriae nomen semel atque iterum oblatum distulerit, & Tiberius prorsus recusarit: quod nominis dignitas ab eo majora posceret, quam

(b) l. 8. Cod. de Dignitat. Capit. in Macrine.

CXIII.
De Patris Patriae appellatione.

(c) Dio lib. 53.

se confideret praestitutum.

CXIV.
De lege
Regia.

Haec autem ex pluribus magistratibus collecta potestas Principi tradita. Senatus, populiue decreto, ut meafert opinio, confirmabatur. Cujus decreti fragmentum esse arbitror lapidem illum Capitolinum, qui legis Regiae nomine producit. Ea enim, ni fallor, erat recensio, & enumeratio singularum facultatum, ex susceptis magistratibus in Principem immigrantium: quae publico populi monumento consecrabantur. Quod Augusto primum tributum, translatitium deinde fuisse arbitror: atque ad sequentes Principes descendisse. Ideo legimus in hoc lapide Vespasiano eadem tributa fuisse, quae D. Augusto Tiberio, & Claudio. Quamobrem nec falsi damnaverim fragmentum hoc, quod non satis prudenter aliqui fecerunt: cum dictione, scriptura, & notarum lineamentis convincantur erroris sui; ut duonostorum temporum clarissima Romanae antiquitatis lumina observarunt Blanchinus, & Fabrettus, quorum testimonium ad hujus libri extremum adjiciemus: Neque hoc decreto exutum perpetuo fuisse potestate sua populum, atque Senatum existimaverim; ut assentandi studio Ulpianus, aut Tribonianus, uter eorum fuerit, interpretatur, contra omnium

omnium temporum, atque rerum gestarum testimonia: quibus populo, atque Senatui jus magistratuum, & comitiorum asseritur. Ipse namque ordo dignitatum, atque munerum, quibus Princeps muniebatur, docet nulla fixa, certaue, ac perpetua lege; sed suscipiendorum auctoritate magistratum Principi summam potestatem esse patefactam, eamque futuri testimonii gratia in lapidem hunc, qui legis Regiae nomen ab adulatoribus tulit, cum suis gradibus fuisse descriptam. Cur enim nominatim, ac seorsum singula munera Imperatori deferebantur, si vis earum ipsa Imperatoris persona ex legis potestate continebatur? Quorsum in populo, vel in Senatu comitia diu permansissent, si, extincta prorsus imagine veteris Reipublicae, Principis voce omnia populi suffragia, & Patrum consulta comprehendebantur? Si inquam e Principis tantum voluntate leges exhibant, quid opus erat vocare Senatum ad legem ei suadendam, & ad Senatusconsultum a Senatoribus, post orationem a Principe habitam, exprimendum? Atinquiunt: Princeps fertur esse solutus legibus. Quasi vero qui solutus est ipse legibus jure suo retexere possit veteres, & imperare novas: Aut per universa-

rum legum veniam, continuo populus infinitam potestatem concesserit. Quid si angustius accipiendum est, quod dicitur *Principem esse solutam legibus* ex integerrimorum interpretum sententia?

(a) In l. *Principis ff. de legibus.*

Quod enim Ulpianus (a) ait abscissum est ex ejus libris ad legem Juliam, & Papiam, quae ob earum praestantiam *leges* absque adiectione alia dicebantur. Ex quo colligitur ex legibus tantum conjugalibus; non autem ex aliis legibus, Ulpiani sententia, Principem esse solutum. Sed fac id significare latius; fines certe legum civilium non egredietur: neque Principem naturalis justitiae vinculis exsolvet: nec parum ei tribuetur, si solennitatibus legum, & juris civilis ritibus eximatur: quod a gravioribus traditur interpretibus: quorum nemo fert, ut Princeps, quia solutus est legibus, eas possit voluntati suae subjicere, ac publicam exagitare pacem, cui tuendae fuit assumptus. Atque ita ex Dionysio Halicarnassaeo explicatur a Cujacio

(a) Cujac. enarr. in l. 3. Cod. de rebus ff. de quemad.

(b) *lex imperii*, quae in libris Codicis memoratur. Etenim Imperatores imperium accipientes minime jurabant in leges; (c) ideo cum novam personam induerent, eamque legibus non obligarent, soluti legibus dicebantur. Ita igitur Principes legibus exsolvebantur;

(c) Plin. in Paneg. Cujac. in lib. 6. C. enarr. ad l. 3. C. de testam. & quemad.

tur; ut ne tamen legibus antecellerent. Ideo vox illa maxime celebratur. (a) *Majus imperio est summittere legibus Principatum.* Hinc ea, quae inter Principem, & privatum gererentur, nisi legibus congruerent irrita ducebantur. Unde nihil in Principem ex imperfecto testamento transibat: (b) legum enim venia Principum personam haud egrediebatur: neque porrigebatur ad privatum, ex cujus testamento Princeps institueretur, nihilque a privato transferri poterat in Principem, neglectis solennitatibus juris, quia libertas Principis alteri prodesse non poterat: non enim extenditur, quod contra juris regulam recipitur. Tandem quantumcumque illo veteri fragmento in Principem transierit supra susceptorum magistratuum potestatem; jura tamen populi extincta fuisse nunquam apparet, ut ambitiose magis Jurisconsultus, (c) quisquis ille fuerit, interpretatur, quam vere. Quis vero credat regium nomen adeo exosum populo Romano a populo potius quam ab Aulicorum recentioris aetatis Jurisconsultorum assentatione huic legi fuisse tributum? Sed jam rationes explicemus, quibus acceptam rite potestatem Principes ad communem usum adducebant: ut eodem tempore ostendamus,

(a) l. digna
vox Cod. de legib.

(b) l. ex im-
perf. 23. ff. de
legat. 3.

(c) l. 1. ff. de
constit. Prin-
cip.

quid constitutiones Principum fuerint, & pragmaticae sanctiones, quid rescripta, quidve decreta, quae nomina crebro in libris juris occurrunt.

CXV.

De orationibus
Principum.

Igitur Principes potestatem suam praecipue orationibus in Senatu habitis evolvebant: quibus aut hortabantur, aut admonebant, aut increpabant Senatulum, aut suam sententiam in suscepta deliberatione proponebant ad S. C. condendum: quod nunquam a sententia Principis discrepabat: hinc promiscue Senatusconsulta, & orationes Principis

(a) *Antiquit. lib. 1. cap. 16.*

accipiuntur, ut notat Brisslonius. (a) Has autem orationes eruditiores Principes, quales fere usque ad Vitellium fuere, per

(b) *Aurel. Victor. in Vitell.*

se se recitabant: (b) rudiores vero per quaestores.

CXVI.

De Quaestoribus.

Quaestores dicti a quaerenda, vel conquirenda pecunia publica, & in rationes redigenda: quod munus fuit Quaestorum aerarii, ad quos aerarii custodia pertinebat: dictique sunt quaestores urbani, origine antiquissima: quam vel ab ipso Romulo, & Numa; vel certe a Tullo Hostilio deducere licet. Sub Imperatoribus autem fuerunt quaestores, quos candidatos appellabant, quod is primus esset aditus ad honores, indeque ad praeturam ascenderetur. Hique loco Principis, cujus in intima consilia voca-

vocabantur, in Senatu aderant, (a) si ^{(a) l. 1. ff. de offic. quaest.} Princeps, vel refugeret laborem; (b) vel ^{(b) l. ult. c. de divers. rescript.} adesse nequiret. (c) Jidemque libellos, ^{(c) Briss. Antiquit. lib. 1. c. 17.} epistolas, & orationes Principis in Senatu legebant, & rescripta dictabant.

Huic aderat comes Magister officiorum, cui concredita erat morum disciplina, qua palatium Principis regebatur: unde non mandabatur, nisi philosopho, vel Jurisconsulto. (d)

Curam autem Quaestor gerebat minoris laterculi, sive codicis: in quo minora officia describebantur, nempe tribunatus, & praefecturae omnes, quas Quaestor auctoritate Principis distribuebat. (e) Majus autem laterculum ^{(e) l. 1. C. de offic. quaest.} nori ^{(f) l. 2. C. eodem. Tac. lib. 16. ann.} La- ^{(g) Guith. de offic. dom. Aug. l. 2. c. 18.} ticulo.

joresque dignitates continebat, Nero ^{(e) l. 1. C. de offic. quaest.} autem non modo quaestoribus, verum ^{(f) l. 2. C. eodem. Tac. lib. 16. ann.} etiam consulibus orationes suas recitandas mandabat: (g) cujusmodi orationes libelli quoque dicebantur. Exemplum earum habemus in aes incisum: qualis est illa Claudii oratio de supple-
do Senatu ex nationibus exteris pagina 502. inscriptionum. Eaedem orationes ad S. C. condendum directae condito S. C. vim legis habebant: ut inde, tamquam ex mente S. C. ubi esset obscurum explicaretur: quod faciunt frequenter Jurisperiti. Ex hoc genere illa est Au-

gusti oratio, qua suavitatem legem Rapiam, aliaque Divi Marci de prohibendis nuptiis inter Senatoris filium, & libertinam, in quam Paullus librum scripsit singularem.

(a) *L. oratione ff. de rit. nupt.*

(b) *L. i. ff. de feriis.*

(c) *L. cum. ii ff. de transact.*

(d) *L. i. ff. de reb. eorum.*

(e) *Brissou. an- sig. L. i. c. 10.*

(f) *Enarrator ad Cujacium ff. de Constit. Princip. in paratitl.*

(a) Item alia ejusdem de feriis, & quibus de rebus Praetor adiri possit diebus feriatis, vel non (b) : & illa de transactione alimentorum, ne aliter, quam Praetoris auctoritate (c) rata esset. Itemque illa Severi de praediis rusticis, & suburbanis minime distrahendis a tutoribus, aut curatoribus, nisi ex praecepto parentum in testamento, (d) vel codicillis : aliaque Antonini de donationibus inter virum, & uxorem.

(e) His orationibus Princeps viam potestati suae adeo patefecit, ut ejus voluntas prope transierit in legem, ejusque jussus ita expositus necessitatem attulerit parendi, tanquam ex S. C. Quae Principis jussa sunt constitutiones appellatae, quae ad haec tria summa genera referuntur : (f) Edicta nempe, decreta, rescripta : quae alii subtilius distinguunt in pragmaticas jussiones, edicta, mandata, decreta, epistolas, rescripta, interpretationes, subscriptiones, interlocutiones, beneficia, &, quae generali etiam constitutionum nomine veniunt, orationes.

CXIX.
De Pragmaticis
jussionibus.

Pragmaticae jussiones erant imperia

ria Principis, quae petente aliquo collegio, vel societate, vel urbe, vel provincia, de consilii sententia manabant: (a) (a) l. 2. Bassilic. 10. 5. c. 27. quae si quid juberent jussiones dicebantur, si quid vetarent sanctiones.

Edictum erat Principis voluntas. **CXX.** nullo rogante, vel impellente, sed sponte sua publicae, vel certae rei gratia. **De Edictis Principum.** promulgata. (b) Si quid enim consilii sui Principes aperire populo volebant, id edicto mandabant, more majorum. (c) Etenim vigente Republica idem a Marco Antonio, & aliis, qui populum vellent admonere, factum novimus. Si quid vero Principes edicto comprehenderent, quod ad omnes pertineret, vertebatur in legem: quae lex vocabatur edictalis, qua omnes populi, & provinciae tenebantur. (b) Theophil. tit. instit. de jur. nat. gent. & civ. (c) Saepe Cic. in Philipp.

Mandata Principum sunt monita, & praecepta, quae Rectoribus provinciarum, aliisque magistratibus Reipublicae, vel provinciae recte administrandae, civilique disciplinae regendae palam, vel arcano literis dabantur: (d) Quae si publice darentur, commonitoria; si clam secreta vocabantur. (e) Mandatorum vero nullae vires erant sine scripto, nisi de mandatis privatorum ageretur: (f) quae sine scripto etiam valuisse docet Cujacius. **CXXI.** **De Mandatis Principum.** (d) l. 1. Cod. de mand. Princ. (e) l. 1. 2. Cod. de mand. Princ. (f) observ. 27. & 33.

De-

CXXII.

Decreta Principum erant sententiae, quas Imperator in causarum cognitionibus cum suo consilio, & sibi adfidentibus jurisperitis proferebat. Horum sex libros Paullus reliquit, in quos Antonini, & Severi sententias contulit: quae pronunciatae sunt Paulo, Papiniano, Messio, & Triphonino adfidentibus: (a) dissentiente plerumque Paulo.

(a) *Cujac. ob-
serv. 2. c. 26.*

CXXIII.

De Epistolis
Principum.

Epistolae Principum si quid contineant, quod in publicam rem, civilemque disciplinam tenderet, in leges etiam referebantur: qualis illa est Antonini, qua mandata de repudiandis provincialium donis explicantur, ne xeniola comprehendant. (b)

(b) *l. solent §.
non vero ff. de
offic. praefecti.*

CXXIV.

De rescriptis
Principum, &
libellis.

Rescripta sunt responsa Principum ad ea, de quibus, vel a praesentibus quibusque supplici libello rogabantur, vel per literas consulebantur ab absentibus magistratibus: quibus responsis Princeps ostendebat, quid sibi ea de re fieri placeret. His pleraque pars contexta est librorum Codicis Justinianaei. Ex iisdem exempla, & regulae ducebantur ad similia definienda. Etenim ad Principem privati vix patebat aditus, nisi per libellos desideria singulorum, & negotia continentes. Majestas enim Principis, gravissimaeque occupationes eum privatis denegabant: quamobrem non modo sub Tiberio, & Augusto; (c) sed etiam sub ipso

(c) *Facit. l. 4.
ann. Sueton.
in Aug. c. 54.*

Julio

Julio Caesare consuetum fuit Principem alloqui per libellos: quibus legendis Julius Caesar inter spectacula occupabatur. Qui mos eo visus est commodior, quod spatium Principibus daret ad cogitandum: (a) ne plus minusve loqueretur ex tempore. Porro ex sententia, & responsis Jurisconsultorum saepe Principes ad oblatos libellos de negotiis forensibus respondebant: (b) unde illud Alexandri Severi, *secundum responsum Domitii Ulpiani amici mei*. Si qua vero ambiguitas in veteribus legibus, aut constitutionibus inveniretur, eam dissolvebat; dubiamque legem, & constitutionem declarabat, aut Imperator ipse; aut ex illius auctoritate Jurisconsultus. (c) Unde pro legibus accipiuntur Principum interpretationes, ac definitiones.

(a) Tacit. l. 8. annal

(b) l. 4. Cod. de contrah. & committ. stip.

(c) l. 11. ff. de legib. l. ult. Cod. eodem.

Paucis hisce satis explicatam arbitror Imperatorum Romanorum potestatem in legibus interpretandis, condensque: nunc Praefecti praetorio vim, imperiumque prodemus. Qui magistratus extra ordinem, veteremque numerum ab Imperatoribus institutus, adeo anteivit ceteros; ut proximus esset a Principe gradus, & apex omnium magistratuum: complectebatur enim omnes Imperii Romani Provincias, jussuque suo Principem referebat, summum imperium exercendo, edictaque generalia pro-

CXXV.
De Praefectis
Praetorio.

proponendo, quae ἐπαρχικά dicuntur a nomine ipsius magistratus, qui graece appellatur ἐπαρχός. Is quamvis dignitate Consuli cederet, potestate tamen

(a) *Vide Cujac. in parat. ff. de c. de offic. praefecti praet.*

longe praeccellebat. (a) Siquidem Consul merum imperium gladio tantum, non relegatione poterat exercere: Praefectus

vero praetorio genus omne animadversionis habebat, cunctisque praecerat generibus judiciorum. Etenim ad exem-

plum Tribuni celerum, qui prisco Regum aevo custodes erant regii corporis, eumque Tribunum habebant ducem;

itemque ad similitudinem magistri equitum, qui vicariam Dictatoris potestatem gerebat; Augustus ex Mecaenatis consi-

lio, ut maximam auctoritatem magistratum, non ex populi voluntate, sed e propria facultate traheret: hanc extulit

Praefecti praetorio potestatem: quam contulit in ducem cohortium praetorianarum ex equestri ordine, quas Prin-

ceps ad sui corporis custodiam adhibebat: (b) & praetoriae dicebantur, quod

in praetorio, sive aula Principum versarentur. (c) Duos igitur creavit, qui summo imperio praetorianis militibus

(c) *Faber. semest. c. 1. lib. 1. Dio lib. 55.*

praeesse, quos praefectos praetorio appellavit: ut quorum fidei mandata erat vita Principis, iis etiam potestas ejusdem tutius concederetur. Quamobrem

Praefectus praetorio publicae disciplinae fuit

fuit emendator. Ideo secundus dicebatur a Principe, & imperium secundum, itemque imperium sine purpura vocabatur, nominibusque aliis haud dissimilibus.

(a) Cui sane praevalidae potestati ex-primendae gladius ei solenniter tradebatur: ut omnium vitae necisque potestas ei tradita intelligeretur. (b) Nota est vox illa Trajani, cum Praefectum suum cingulo donaret: *Accipe, inquit, hunc ensen: & siquidem recte, & pro Republica impera vero pro me, sin secus in me utere.*

(c) Unde simul cum iis commune aliquando tribunal Imperatores habebant, eosque parentes carissimos, & amantissimos salutabant; propriam in illis potestatem, ad documentum populorum honorantes. (d) Eorum igitur erat post Principem summa Imperii administratio, ab iisque mandata, jussaque Principis ceteris magistratibus, sive urbanis, sive provincialibus distribuebantur. Eorum erat deligere Judices, & remove; delicta provincialium Judicum punire; (e) atque in Senatores Constantinopoli ex Constantini lege jurisdictionem exercere; (f) causas a praesidibus, & rectoribus provinciarum ad se se per appellationem adductas supremo loco cognoscere. Nam progredientibus temporibus potestas haec eo adscendit; ut a Praefecti praetorio sententia non licuerit ap-

(a) Eunap. lib. de vit. philos. Aurel. Vict. in Vespas. So- crat. secundo hist. c. 12.

(b) Plin. in panegyr.

(c) Surius tom. quart. in vit. S. Laurent.

(d) Novel. 6. & 7. Theodos. & Valent. in script. 439. Casiodor. 3. var. 20.

(e) Cujac. paratit. Cod. de off. praefecti praet. orient. (i) l. 2. §. 2. Cod. de his qui veniam aetat.

pel-

(a) *l. 1. §. hic cunab. ff. de off. praef. praet. l. 19. c. de appell.* pellare. (a) Indecorum enim visum fuit tantae potestatis judicia, cujus in fide Princeps omnem Imperii sui majestatem deposuerat, ad alterius examen adducere. Quamobrem, appellatione interdicta, Princeps tantum permisit, ut cum ille magistratu abiret, per libellum postulari posset a Principe intra biennium sententiae retractatio. (b) At ex Justiniani Novella 119. cap. 5. libellus pro retractatione offertur ipsi Praefecto praetorio intra decem dies a prolata sententia: dandis a victore fidejussoribus pro restitutione, si sententia revocetur. Sin decem dies, absque supplicatione praetulerint, sine fidejussoribus executio procedet: supereritque parti alterae Imperatoris auxilium intra biennium implorandum. (c) Cum ad hoc munus olim nemo, nisi ex equestri ordine (d) vocari posset, ita ut haec potestas pugnaret cum dignitate Senatoria, quam Princeps conferebat ei, quem Praefectura spoliare cupiebat: primus e Senatoribus eam suscepit Titus Vespasiani filius: qui ut eam acciperet ante ad equestrem ordinem transisse dicitur: (e) deinde Arretinus Clemens Senatorii & ipse ordinis: postremo nonnisi e Senatu assumi oportuit, cum in Senatores animadverteret. (f) Ante Constantinum uni tantum, aut alteri ea potestas ferme tribue-

batur

(c) *Auth. quas supplicatio C. de precibus Imp. offer.*

(d) *Dio lib. 55. histor.*

(e) *Plin. in praefat. hist. ad Tit. ipsum*

(f) *Lamprid. in Alex.*

batur exercenda in comitatu, sive in Aula Principis. Constantinus eam, utpote ipsis Principibus formidabilem, ut extenuaret, distinxit in quatuor Praefectos: (a) Unum Orientis; alterum Illyrici; tertium Italiae; quartum Galliarum: quibus Justinianus adiecit quintum, nempe Africae.

(a) *Guth. de off. Dom. Aug. pag. 337. Resin. l. 2.*

Adfidebant autem Praefecto praetorio, sicut & aliis magistratibus, jurisperiti: quorum ex consilio ille judicabat: quod munus tanto erat in pretio, ut & ipsi Principes magistratibus adsederint aliquando. (b) Adsefforesque hi consiliarii erant, negotiorumque participes, comitesque magistratuum: quibus salaria constituit Alexander Severus. (c)

(b) *Sueton. in Tib. & in Claud. cap. 12.*
(c) *Cujac. parat. C. de annonis, & capit. administr. &c.*

Inter alia munera, quae Jurisconsultis mandari solerent, praecipua erant munera Magistri scriniorum, sive capsarum: in quibus acta Principis ad jus pertinentia condebantur. (d) Quorum quatuor erant genera, nempe scrinia memoriae; scrinia epistolarum; scrinia libellorum; scrinia dispositionum. (e) Scriniis memoriae qui praeerat magister memoriae dicebatur, isque dictabat Principi adnotationes, sive rescripta subnotata Principis manu, quibus delicta condonabantur. (f) Scrinia epistolarum, sive rescriptorum continebant responsa Prin-

CXXXVII.
De Magistris Scriniorum.

(d) *l. omnium 19. & ult. Cod. de rest. l. 3. Cod. de agent. in reb.*
(e) *Guth. de off. Dom. Aug. c. 3. 4. 5. 6. 7. lib. 3.*
(f) *l. 5. Cod. ad l. Corn. de Sicariis. l. ult. Cod. de divers. rescript.*

P

cipum

cipum ad epistolas magistratuum ordinum, aut Senatorum quaestionem aliquam juris proponentium. Quas epistolas Principis nomine scribebat magister epistolarum, qui & orationes Principum componebat; isque sub se habebat scribas ab epistolis cum Graecis, tum Latinis. Praeterea legationes Civitatum, aliorumque postulata, & preces audiebat, ut referret ad Principem. Scrinia libellorum complectebantur libellos supplices Principi oblatos, quos magister libellorum eidem recitandos accipiebat, ut quod ille jussisset, postea rescriberet, dicebaturque libellos agere. (a) Qui suberant magistro libellorum in hoc munere libellantes appellabantur. Scrinia dispositionum comprehendebant dispositiones Principum, sive constitutiones, pragmaticas sanctiones, edicta, promotiones ad honores, mandata, consuetudines, privilegia, beneficia ex liberalitate Principis, & quidquid denique ex illius voluntate, nulla juris necessitate cogente manaret. Quibus qui praeerat magister dispositionum, sive potius comes dispositionum vocabatur. Negat enim Cujacius (b) inveniri magistri nomen in dispositionibus, dissentiente Guthero. (c) Qui vero similia negotia pro his quatuor magistris, aut absentibus, aut

vale-

(a) l. rescriptum in princ. ff. de distract. pignori. l. praecipimus §. nostri Cod. de appell. l. ult. Cod. ubi Senator. Guth. de offic. Dom. Aug. lib. 1. c. 26.

(b) ad l. 1. c. de prox. sacri. serin.

(c) De offic. Dom. Aug. l. 3. c. 7.

valetudine impeditis susciperent, ac tractarent apud Principem, proximi Sacerdotum Scriniarum dicebantur: propterea quod haec munera prope attingerent, proximumque a magistris scriniarum locum tenerent. (a)

Erant & Fisci Advocati, qui etiam ex Jurisconsultorum ordine sumebantur, vestituque insigniori distinguebantur a ceteris: iisque defensio, & rerum fiscalium cura mandabatur.

Ex his patet, qui fuerit civilis doctrinae status sub Principibus usque ad Justinianum, & quae munera professoribus patuissent illius. Verum faciem jurisprudentia sub Justiniano mutavit. Nam cum antea veteres leges, & edicta Praetorum, & Jurisconsultorum libri omnes versarentur in manibus: Justiniani tempore, ne juvenus tanta librorum strue, ac lectionis varietate opprimeretur; abscissa, rejectaque sunt obsoleta jura; totumque jus civile compositum, selectis ex Jurisconsultorum libris quae tum essent in usu, quo in posterum jus brevius esset, & expeditius. Cujus emendationis opus, ac ratio ex sequentibus palam fiet.

Justinianus propter contraria scriptorum studia, & imperium cum Theodora muliere Scaenica, quam uxorem

(a) Tit. Cod. de prox. sacr. scrin.

CXXVIII.

De Fisci Advocatis.

CXXIX.

De digestionis juris civilis sub Justiniano.

CXXX.

De Justiniano.

duxerat, communicatum Princeps fuit ancipitis famæ. Utrobique tamen cum in erroribus, tum in virtutibus maximè nominis. In extollenda pariter veritate Religionis, & in promovendis erroribus ad extremum vitæ susceptis acerrimus. Ad reparandas item, & simul ad everendas precio leges paratissimus: ut intelligas praeclara illius facinora non e virtutis studio, sed e popularis gloriae cupiditate processisse, quam saepe superabat alia cupiditas, nempe avaritia; eaque simulatas virtutes retegebat. Eventus ad imperium fuit a Justino Trace avunculo quatuor quam mortem appeteret mensibus, anno DXXVII. cum triennio ante ab eodem Caesar fuisset appellatus. Imperio suscepto curas vertit ad bellum adversus Persas, Vandalos, Gothos, oblatis sibi ducibus maxime strenuis, Belisario scilicet, atque Narsete: quorum virtute cuncta sibi prospere cesserunt. Siquidem Persas coërcuit; Vandalos ex Africa eiecit; Hunnos Traciam vastantes extrema clade affecit; subegit Gothos; Italiamque a Totila varia, & improba laceratam dominatione recepit.

CXXXI.
De Codi-
ce Justini-
aneo.

Principem si non optimum, at certe vigilantissimum tot bellorum curae a pacis artibus minime avocabant, Siquidem

dem dum imperium ab hostibus libera-
ret, leges etiam ab obscuritate studuit
eripere, ipso initio Imperii sui, scilicet
anno secundo, a Christo nato DXXVIII.
atque ad eas componendas, inque faci-
liorem, & breviorē ordinem digerē-
das miro ardore se contulit. Prima cu-
ra fuit superiorum Imperatorum collige-
re constitutiones, quas antea vagas, at-
que confusas privato studio, nullaque
auctoritate publica in peculiarem Codi-
cem coniecerat Gregorius anno Christi
CCLXXII. initio ducto ab Adriano
usque ad Valerianum, & Gallienum. Un-
de Gregorianus Codex fuit appellatus.
Hunc excepit Hermogenianus Codex,
cujus auctor Hermogenianus, qui se-
quentium Imperatorum, usque ad Con-
stantinum constitutiones collegit. Po-
stremus procedit Codex Theodosianus :
in quem Theodosii junioris jussu consti-
tutiones Imperatorum, usque ad Impe-
rium ipsius Theodosii congestae fue-
runt. Cui magnam auctoritatem tribue-
rat Alaricus Gothorum Rex, & Carolus
Magnus. (a) Nunc autem qualiscum-
que temporis injuria superest, non tam
ad jubendum, quam ad Justinianaeum
Codicem explicandum habet auctori-
tem. (b) Ex his tribus Codicibus, aliis-
que constitutionibus postea exortis Ju-

(a) In ejus ca-
pitular, Prod.
Justinian, pag.
337.

(b) l. i. Cod.
de Just. Cod.
conform.

Justinianus Codicem confecit suum, ediditque anno Imperii sui tertio, quae prima Codicis editio praecessit omnes alios juris libros, quos nobis reliquit.

CXXXII.

De Digestis.

(2) l. 2. §.
omnia igitur
l. 3. §. 1.
C. de vet. jur.
enocl.

Cum autem veterum Jurisconsultorum volumina eum ad numerum, & molem adscendissent, ut adolescentium studium, & industriam exsuperarent, jamque duo millia librorum juventuti pervolvenda traderentur, & trecenties decem millia versuum, (a) sive sententiarum, ut Gothofredus junior exponit; quorum lectio propter summam dictorum auctoritatem negligenda non erat: Justinianus, ut juventuti hoc onus allevaret, studiaque a rebus aliquando supervacuis, & obsoletis in iis libris occurrentibus ad sola necessaria traduceret, anno Imperii sui quarto, Triboniano, qui doctrina, & gratia Imperatori erat eximius, mandavit, ut simul cum aliis insignioribus jurisperitis, quos ipsemet in Codice recenset, ex veterum Jurisconsultorum libris caperet ea tantum, quae usum haberent, & ex variorum sententiis, atque particulis pertexeret seriem, ex variis quidem deductam auctoribus; at ordine tamen, atque sensu cohaerentem sibi, maximeque convenientem, quasi una mens, unaque vox, idemque sonus. Huic autem labori Justinianus de-

decennium praefinivit: Tribonianus vero sibi potius ex celeritate gloriam, quam posteris utilitatem ex operis maturitate pariturus; decennium ad quadriennium contraxit: volumenque extulit, quod ex varietate rerum in eo comprehensarum pandectas; & propter ordinem perductum ad exemplum edictorum a Juliano Jurisconsulto digestorum, digesta nuncupavit. In quae, plerisque operibus vetustiorum Jurisconsultorum exclusis, ea contulit, quae proximiora erant aetati, moribusque suis: satis posteritati consultum autumans, si veteris, ac mediae jurisprudentiae notitiam colligere posset e seminibus inter opera sparsis Jurisconsultorum recentium, qui omnes sub Imperatoribus floruerunt. Unde subductis primaevae jurisprudentiae capitibus, extinctaque originum luce, eam juri civili nubem offudit, ut vix veterum Historicorum, Poetarum, & Oratorum lectione, atque eruditorum interpretum industria, & acumine diluatur.

Antequam autem Digesta Justinianus emitteret, libros institutionum quae De Institutionibus componendos curavit, magnam partem ex veteribus Caj, & Ulpiani, Marcianique institutionibus; ut juven-
tus ab his, veluti a simplicioribus ele-

mentis jurisprudentiam auspicaretur. Quibus libris vix aliquid superfuit elegantius, aut selectius; si quis e contextu veterum, mixturam discusserit recentioris aetatis. Has autem institutiones Justinianus edidit, & confirmavit anno Imperii sui septimo, uno mense ante editionem, atque confirmationem Digestorum: quibus una cum institutionibus publicam tribuit auctoritatem, ut quidquid ibi continetur, pro voce Principis habeatur. Igitur Digesta fuerunt ante institutiones absoluta, sed confirmata, & edita posterius.

CXXXIV.
De 50.
Decisio-
nibus.

Verum quia de quinquaginta juris controversiis variae veterum Jurisconsultorum, discrepantesque sententiae prodierant; ne super his mentes Judicum incerto jure jactarentur, eas dissensiones composuit Justinianus quinquaginta constitutionibus singularum controversiarum definitiones continentibus, quas Codici suo insertas per titulos distribuit: eodemque tempore priorem Codicis editionem emendavit, novamque protulit auctiorem, & emendatiorem, quam solam publica auctoritate munivit, abrogata priori. (a) Quam posteriorem editionem, ut a priori distingueret, Codicem repetitae praelectionis appellavit: quorum librorum, ac temporum ordo ita de-

a) Cod. de
vet. jur. enucl.
l. 1. & 2.

describitur a Gothofredo juniore in manuali juris.

A. D. DXXVIII. Justiniano A. II. Coss.

DXXIX Decio V. C. Cos.

DXXX. Lampadio, & Oreste Coss.

Codicem fieri mandavit Justinianus

Idib. Feb.

Codex editus idib. April.

Decisionum 50. initium ab hoc anno.

Digesta componi mandat Decembri mense.

DXXXI. Post Cos. Lamp. Or. I.

DXXXII. Post Cos. Lamp. Or. II.

DXXXIII. Justiniano III. Cos.

Institutiones eduntur mense Novembri.

Digesta eduntur mense Decembri.

DXXXIV. Justiniano, & Paullo Coss.

Codex repetitae praelectionis editur mense Novembri abrogato priori.

Secundas autem editiones veteres vocabant repetitas praelectiones: quo nomine Ulpianus retractatos suos libros

ad Sabinum appellavit: praelectiones (a) Cujac. paratit. C. de vet. jur. enucl. vero dicebantur lectiones, quibus praeceptores praeibant discipulis. (a) Tribu- CXXXV.
tus est autem Codex in libros duodecim De No-
imitatione XII. Tab. vellis

Post editum Codicem reliquo Imperii tempore varias constitutiones editionibus, dit novum jus afferentes, quas vel ob id, five Au-
vel thenticis.

vel quod post absolutum corpus juris processerant, novellas appellarunt. Eaeque sparsae prius, utpote oblata occasione conditae, in unum volumen cojerunt anno Christi DLXVI. & Imperii Justiniani XXXIX. qui vitae suae fuit extremus: quarum quae apud nos juris habent auctoritatem sunt nonaginta octo expositae ab Accursio, & aliis interpretibus, eorumque auctoritate receptae: cum Julianus vetus Jurisconsultus, qui eas post Justiniani mortem in compendium contulit, ediderit centum viginti quinque: Haloander vero centum sexaginta quinque: quibus accesserunt tres

(a) *In comment. ad novell. 166. Duc. de auctor. Jur. civil. lib. 1. cap. 4. nu. 15.*

repertae a Cujacio. (a) Hae novellae primo graece prodierunt: deinde versae fuerunt latinae ab Anonymo, & divulgatae imperante Justino secundo. Hujus enim versionis mentio est apud

(b) *Canon. de person. 11. qm. 1. & c. 2. de testibus. Vid. Anton. Con- rium in novell. praef.*

Gregorium Pontificem. (b) Prodi- runt & aliae versiones, nempe Haloan- dri, Agilaei, & Scringeri: quibus, ut elegantia major accesserit, legis tamen, defuit auctoritas: quae tributa tantum, fuit Anonymo illi, qui praeceptum Justi- niani (c) secutus eas vertit $\kappa\tau\iota\ \pi\acute{o}\sigma\acute{\alpha}\varsigma$, hoc est, verbum verbo eodem ordine serva- to reddidit. (d) Proptereaue voca- tum hoc volumen fuit Authenticum: quia id unum cum sua versione legis auctori-

(c) *l. 1. & 2. Cod. de vet. jur. enucl.*
(d) *Alciat. parerg. lib. 2. c. 46.*

ta-

tem haberet; vel quod esset integrum: cum versio Juliani, de qua mox, brevior fuerit, & contractior. Quamobrem & nos una cum Graeco textu hanc Anonymi versionem retinemus in foro: quamvis, ut liberius loquar, absonam, & confragosam, quae Graecae linguae, verbis respondit, non loquendi generibus. Cujus tamen operis eruditionem, & antiquitatem haud parvi fecit Cujacius. (d)

(a) *Lib. obser.*
4. cap. 38. b.
2. cap. ult.

CXXXVI.

Hanc autem versionem, adpersa etiam aliqua elegantia, in epitomen coegit Julianus antecessor, sive publicus legum interpretes Constantinopolitanus, qui De Novellis Ju-

liani.

sub Justino secundo, Tiberio secundo, & Mauritio floruit. Verum, quia versio non esset *κατὰ πρόδα*s, publicaue auctoritate careret, grave nomen Authenticorum priori illi, ac locupletiori cessit: ista vero versio nomen retinuit auctoris sui, appellanturque Juliani novellae. Porro Anonymi versio illa diu in barbariae tenebris latuit: unde ad nos Lotharii II. temporibus perturbata pervenit, plurimisque lacunis hians, diminuto etiam numero novellarum. Hinc Irnerius Jurisconsultorum Lotharii tempore maximus, aut quisquis fuerit alius Graecae linguae minime peritissimus, lacunas illas explevit. Burguntio vero, sive in-

ter-

terpres alius, neglecto prorsus veteri novellarum numero, ex antiqua serie jam perturbata anno Christi MCXL. novam pertexuit in novem collationes tributam: in quas, suppresso priori ordine, superstites novellas digessit. Dictae sunt autem collationes quasi collatae ad alias, atque propositae ad declarandas, vel abrogandas superiores leges Codicis: & propterea extremo Codici adjectae. Quod volumen in usu positum, spretis aliis editionibus, authenticum fuit appellatum: publicam enim ab Imperatoribus auctoritatem accepit. Aliae vero Justiniani Novellae, quae opera eruditorum postea emerferunt, item novellae Leonis, aut aliorum Imperatorum, non corpus juris auxerunt; sed tantum eruditionem, & recepti juris intelligentiam.

CXXXVII. Commodum nunc de composito-
De Triboniano, & re juris Triboniano differemus: ne in
Sociis. variis judiciis, quae de hoc apud auctores inveniuntur, studiosus aut haereat, aut labatur. Hic si talis fuisset, qualis traditur a Suida; minime dignus erat, cui Justinianus tantae fidei opus concrederet, qualis emendatio fuit, atque digestio juris civilis. Nam praeter avaritiam, & mercimonium quodammodo legum, nullum est crimen, cujus ab Suida
non

non postuletur. Homini enim in tanta dignitate constituto religionem detrahit, & pietatem omnem, atque honestatem. Eum propterea facit assentatorem improbum, & fallaciarum artificem callidissimum, cujus astu scribit Justinianum sibi persuasisse numquam interiturum, sed simul cum corpore, atque animo in Coelum advolaturum. Testimonium sane non tam Triboniano pudendum; quam ipsi Suidae: qui auctoritate redarguitur Procopii se longe majoris fidei. Etenim Procopius, etsi ab hac foeda Tribonianum assentatione non excusat in arcana historia: in ceteris tamen libris haud levia de illo virtutis argumenta reliquit. Refert enim Tribonianum ingenio fuisse miti, atque humano, & lucri quidem cupidum, sed honesti, atque ad leges figendas, refrigerandasque, non tam precio, quam inconstantia rerum humanarum adductum, fuisse. Ego sane illum, perinde ac vulgo solent homines, neque vitiorum crediderim, neque virtutum summam attigisse: etsi non semper, at aliquando certe in mutatione juris veteris, & novi creatione precio, aut potentiae fidem addixisse. Neque tamen concesserim Hotmanno, qui hominem totis libellis concidit, Tribonianum quidquid antiqui

qui juris attigerit, veluti veneno, aut tabe aliqua corrupisse. Quam multa enim eorum, quae nova protulit Justinianus, utpote commodiora temporibus, expeditiora sunt veteribus legibus, atque simpliciora? Quis vero tulerit inclementiam eorum, qui quodcumque in libris juris, vel in historia, vel in verbis fuerit erratum, uni Triboniano adscribunt: quasi scriptores omnes, omnesque Jurisconsulti, ab omni errore, praeter humanam conditionem, fuerint immunes: totam vero humanitatis labem exhausserit Tribonianus? Erravit nimirum ille quid ni? immo & saepiuscule: quippe implicitus tantis commentariorum involucris: e quibus nescio quisnam accusatorum melius tam brevi tempore se felicius explicasset. Erravit ille fateor: sed neque omnia; neque unus. At fuit posteris noxius, propter intercepta veterum Jurisconsultorum scripta. Quasi tot alia Graecae, ac Latinae sapientiae volumina supersint; aut receptos et tanto naufragio libros, ulli praeter quam sorti debeamus. Immo si jus temporibus illis barbaris petendum fuisset e toto illo commentariorum pelago, socordia hominum potius in tenebris jacuisset. Quis scit igitur an Jurisprudentiae vestigium ullum retineremus: nisi has

no-

nobis Tribonianus particulas excerptisset? Unius Maximi Cujacii testimonio contra omnes hostes Tribonianus intrepide dimicaverit. *Et omnes* (ait ille) (a) *constitutiones Justiniani sunt* (2) *In c. eruditissimae: utpote conditae a maximo* comm. de legat. *Jurisconsulto Triboniano, qui fuit alter Papinianus, studiosissimus juris: sine quo periissent omnes libri veterum Jurisconsultorum, quorum ille copia solus abundabat aetate Justiniani. Et in Ep. praefixa Paratitlis Cod. ait: Qui earum vim tenet (nempe Constitutionum Imperialium) hunc ego facile sim habiturus pro doctissimo J. C. ac pene pari Triboniano ipsi. Quo ego tandem cognita pondere earum Constitutionum, quas suo Imperatorieum persuasisse certo certius est, mihi gaudeo, quod cognoverim eam aetatem non tulisse excellentiorem in jure civili, quod utique & sine illius ope curaque intercidisset. Neque tamen illum omnibus in locis absque nota dimittit: nam cum saepe alibi, tum praesertim in observationibus illius incuriam reprehendit: unde lib. obs. 5. c. 33. Tribonianus (ait) ut erat in eo opere non tam diligens, & accuratus, quam se imprudenter profitetur, quod uno in loco mutabat non mutabat in alio. Unde non inficior multa in Triboniani collectione vitia*

tia irrepsisse; neque prorsus fidem habuerim Justiniano, aut potius Triboniano ipsi audacter praedicanti, nullam jam esse in tanta scribentium varietate dictorum repugnantiam, nullam superfluitatem: cum ejus assertio ipsa Digestorum, & Codicis lectione coarguatur. Eam enim saepe discordiam animadvertimus; ut qui fateri nolit, cogatur se se diu, & frustra torquere; aliaque vitia qui negaverit, nae ille palam ostendet oscitantiam in legendo suam. Ea tamen talia non sunt, ut homini de posteritate optime merito, tam praeclari, magnique operis laudem eripiant. Quamobrem sicuti Cujacii aequitatem admiramur: ita insolentiam stomachamur illorum, qui nunquam tantopere sibi plaudunt, quam si quid Triboniano exprobrandum invenerint. Quorum auctoritas, quae certe, & magna est, & esse debet; ne juvenes in fraudem inducat, eos hoc loco monere volumus: ut aequi sint rerum aestimatores, atque in doctis viris virtutem potius, & ingenium; quam reprehendendi vitia aemulentur. Sed jam de Triboniano reliqua persequamur. Is e Pamphylia fuit, Macedoniae filius, ab Justiniano Magister officiorum, Assessor, & Quaestor creatus, atque etiam ad Consulatum evectus. Apud
fedi-

seditiosos, quorum factio Veneti, Prasil-
 nique vocabantur, ea invidia flagrabat,
 ut concitato tumultu ipse, ac Joannes
 Praefecti utrique praetorio ad necem
 deposcerentur. Quorum furorem ut
 compesceret Justinianus, utrosque ma-
 gistratu movit: postea vero Tribonia-
 num restituit, deferbescente jam ira fa-
 ctionum, invidiaque restincta. Hinc il-
 lius apud Justinianum auctoritas quanta
 fuerit elucescit. Cum autem quaestura,
 & consulatu perfunctus fuisset; ideo
Ex-quaestor appellatur, & *Ex-Consul*.
 Socios in componendo corpore juris
 habuit viros doctissimos, (a) & illu-
 stres ejus aetatis Theophilum, Doro-
 theum, Constantinum, Anatolium, Cra-
 tinum, Stephanum, Mennam, Prosdo-
 cium, Eutholmium, Timotheum, Leoni-
 dem, Leontium, Platonem, Jacobum,
 Joannem.

(a) l. 2. Cod. de
 ver. jur. enucl.

Hoc ordine, hisque auctoribus con- CXXXIIX.
 stitutum fuit jus civile Justinianeum; sed De Basili-
 infelici successu. Lucem enim, quam vix corum li-
 adspexerat, statim amisit: eodemque fe- bris,
 re cum Justiniano auctore suo funere
 fuit elatum. Erant sane jam ante Justinia-
 num, ex toto terrarum Orbe, tres am-
 plissimae Civitates delectae, ubi jurispru-
 dentiae Scholae patebant, Berytus (b) (b) l. 1. Cod. de
 nempe Phaeniciae Metropolis, Constan- Metrop. Bery-
 ti.

Q

tino-

tinopolis, & Roma: interdictis ubique locorum scholis aliis: quoddam miramur in tanta nostrorum temporum copia docentium, & sterilitate doctrinae: binos tantum quaeque Civitas habebat praecceptores. (a) Cum igitur Justinianum jus tribus hisce celeberrimis in gymnasiis confederit: recedente paulatim usu linguae latinae, (b) Pandectae in Graecam linguam translatae fuerunt per Thalesum, unum e compositoribus pandectarum, qui ob scientiae praestantiam dictus fuit legum ocellus νομικῆς ὀφθαλμός. Conversus fuit & Codex: institutiones vero translatae per Theophilum, alium ut arbitror, ab eo, qui condendo juri operam navavit, ex quibus, & ex posterioribus Imperatorum constitutionibus post Justinianum, jus in Oriente reddebatur, usque ad annum Christi DCCCLXVII. nempe usque ad Basilium Macedonem Imperatorem; qui ut Justiniani nomine depressio, suum attolleret, exclusa prorsus latina, & Justinianea juris editione, novum corpus e graecis digestorum, codicis, & novellarum versionibus, idemque brevius, atque contractius extulit; perduxitque usque ad quadraginta libros; absolutum postea libris sexaginta a Leone filio: qui eos libros a Patre Basilio βασιλικῶν, nempe

(a) C. de stud.
liberal. Urb.
Rom. & Con-
stant.

(b) Suar. in
notis. Basilic.
Cujac. observ.
c. 31. lib. 17 &
cap. 10. lib. 6.
& cap. 33. lib.
13.

pe Basilicorum appellavit. Eosdemque in aliam formam Constantinus Porphyrogeneta mutavit. Is enim & historicos universos in unum corpus trium locorum communium collegerat : ideoque noluit diligentiam suam deesse jurisprudentiae, quae sociam habet historiam, & adjutricem. Suppressis autem Justiniani libris, Basilicorum auctoritas in Oriente usque ad finem Graeci permansit Imperii, nempe ad annum MCCCCLII. interitque illius usus cum Constantino Palaeologo, qui per Turcas fuit Imperio spoliatus. Interea vero dum Basilicorum vigeat auctoritas, omnis in iis Graecorum Jurisconsultorum cura versabatur, nempe Balsamonis, Stephani, Nicaei, Thalelaei, Eustachii, atque aliorum, quorum reliquias conservamus: qui vel paratilis conficiendis, colligendisque argumentis titulorum, & legum uberiorum, iisque pro sua serie distinguendis; vel concinnanda epitome rerum omnium, vel sententiis dilatandis; vel similibus, ac dissimilibus colligendis; vel interponendis in contextu brevibus interpretatiunculis, aut iisdem ad marginem attexendis vacarunt. Quamobrem plures juris collectiones, & epitomae partim ipsorum Imperatorum jussu; partim privato labore, consilioque pro-

(a) *Prodrom.*
Justin. p. 3. §.
5. sect. 2. & 3.
cum auctori-
bus addu-
ctis.

dierunt : quas paucis indicabimus : ac cum varios titulos praeferant, studiosis errorem obijciant. (a) Ac primo distinguendus est Codex ipse Basilicus, si- ve Prochiron magnum a parvis, quod *πρόχειρον νομικόν*, si- ve promptuarium juris, & *ἐκλογὴ τῶν νόμων*, hoc est, legum selectio appellatur; utpote compositus ex usitatioribus Justinianeorum libro- rum legibus: quem codicem diximus au- ctorem habuisse Basilium; augmentum accepisse a Leone; formam vero emen- datiore, atque novam a Constantino. Idemque dictus fuit *τὸ πλάττω τῶν νόμων* & *τὸ πλατός*. Post hunc iidem Impe- ratores institutionum instar edidere *πρόχειρον μικρόν*, si- ve promptuarium parvum ex magno contractum: quod etiam ecloga, & Synopsis conjunctim, si- ve selectio compendiaria dicitur: item & *ἐκλογὴ καὶ ὑποδιόρθωσις*, si- ve selectio correcta: quae primo ipsum Basilium; deinde Constantinum, & Alexandrum auctores agnoscit suos. Tertium Pro- cheirum appellatur index *νομικῶν κατὰ τὸ στοιχεῖον*, si- ve jus per elementa litera- rum, aut jus alphabeticum. Est enim se- lectio major per alphabeti seriem dige- sta, quae continet majorum Basilicorum leges, & titulos ad literarum ordinem re- latus. Qui Codex repertus Tarenti fuit

a Joan-

a Joanne Sambuco viro Pannonio : ea enim Civitas diutius Graeco Imperio paruit, retinuitque graecos mores, & instituta. Quartum Procheiron, Tarenti quoque repertum, dicitur *μικρὸν κατὰ σοιχείον*, sive Alphabeticum parvum, quod distinguitur a Procheiro Alphabetico magno, de quo supra diximus. Quintum Procheiron opus est Michaëlis Attaliatae judicis, & proconsulis, editum tempore Michaëlis Ducae titulis XCV. anno MLXXVII. quod *πραγματικὴν*, vel *πόνημα*, sive opus juris appellavit. Sextum Procheiron condidit Michaël Psellus, qui compendiarium jus versibus clausit. Septimum Procheiron est Constantini Harmenopuli contractum ex Basilicorum Codice, nuncupatum *Ἐξάβιβλον*. Ex quibus, atque ex Graecorum Jurisconsultorum superstitionibus notis, & interpretatiunculis, Cujacius multos juris civilis locos restituit, explicavit, & illustravit: itaut illius eruditio Graecorum luminibus adpersa germanam Romanorum jurisprudentiam, caligine temporum intermortuam, suscitavit.

CXXXIX.

De fato

Atque is in Graecia, & in Oriente jurisprudentiae Justiniani progressus fuit & ex-
tensus. In Italiam vero, & in Occidentem Justiniani multis post saeculis pervenit: latebatque neac in

Q₃

in Italia,

interea in Ravennae ditione, atque in Illyricis finibus: ubi, quod Graeco Imperatori parerent, jus ex Justinianeis libris reddebatur. A regionibus vero ceteris, quas statim ab expulsis Gothis, Longobardorum colluvies occupaverat, Romanum jus diu exulavit: tandemque ab ipsa Ravenna excessit: postquam ab Imperio Romano per Aistulphum Longobardorum Regem fuit avulsa, circa annum DCCLII. Itaque Italia majestate simul, & legibus exuta suis, jugum Imperii, legumque subiit barbararum, dominaque rerum humanarum sensu pristinae libertatis, veterisque magnitudinis per longum, ac vile servitium privata, pro Romani splendore, atque humanitate juris, belluinas, atque ferinas, immanesque Longobardorum leges accepit. Et quas regiones jus Atticum in Romanos mores traductum, & ex prisca omnium saeculorum sapientia conflatum diu rexerat: postea usque ad Lotharii tempora occuparunt Visigothicae, Longobardicae, Francicae, ac Burgundionum pudendae leges, sive potius Barbarici ingenii libidines: quae continentur in Codice inscripto *Corpus legum antiquarum*, appellatum vero a Lothario Rege, qui primus eas collegerat, *edictum*: ex quo jus Longobardicae dominationis tempore red-

reddebatur. Cum ex Romano jure non aliud superfuerit, quam id quod moribus adhaeserat Italorum, quodque ipsum civile commercium, usitataque contrahendi ratio retinuerat. Ex libris autem juris superabant ad usum etiam judiciorum tantum fragmenta quaedam, non e Justinianeis decerpta codicibus, quorum lucem, praeter Ravennam, ut diximus, Italia publice nunquam adspexerat; verum e Codice Theodosiano: cui Anianus Alarici Gothorum Regis, qui Codicem illum confirmaverat, jussu suas breves interpretationes adjunxit; & e Gregoriano, Hermogeniano, ac regulis Ulpiani, Cajque institutionibus, Paullique sententiis. Tantaque in Italiam, ac tam diuturna barbaries inundavit, ut jus Romanorum, etsi magno studio, deletis Longobardis, a Carolo Magno quaesitum: tamen exemplariorum inopia, longaque oblivione populorum, usque ad saeculum duodecimum, nempe ad Lotharii tempora in tenebris delituerit. Igitur, ut fatum omne Justinianeorum librorum oculis legentium subijciamus, vixere illi quidem in Graecia a Justiniano usque ad Leonem, nempe ab anno Christi DXXXVI. ad CMX. per annos scilicet CCCLXXIV. In Italia vero (si Ravennam excipias) resistente ab ini-

qui juris attigerit, veluti veneno, aut tabe aliqua corrupisse. Quam multa enim eorum, quae nova protulit Justinianus, utpote commodiora temporibus, expeditiora sunt veteribus legibus, atque simpliciora? Quis vero tulerit inclementiam eorum, qui quodcunque in libris juris, vel in historia, vel in verbis fuerit erratum, uni Triboniano adscribunt: quasi scriptores omnes, omnesque Jurisconsulti, ab omni errore, praeter humanam conditionem, fuerint immunes: totam vero humanitatis labem exhausserit Tribonianus? Erravit nimirum ille quid ni? immo & saepiuscule: quippe implicitus tantis commentariorum involucris: e quibus nescio quisnam accusatorum melius tam brevi tempore se felicius explicasset. Erravit ille fateor: sed neque omnia; neque unus. At fuit posteris noxius, propter intercepta veterum Jurisconsultorum scripta. Quasi tot alia Graecae, ac Latinae sapientiae volumina supersint; aut receptos et tanto naufragio libros, ulli praeter quam sorti debeamus. Immo si jus temporibus illis barbaris petendum fuisset e toto illo commentariorum pelago, socordia hominum potius in tenebris jacuisset. Quis scit igitur an Jurisprudentiae vestigium ullum retineremus: nisi has

no-

nobis Tribonianus particulas excerptisset? Unius Maximi Cujacii testimonio contra omnes hostes Tribonianus intrepide dimicaverit. *Et omnes* (ait ille) (a) *constitutiones Justiniani sunt* (2) *In c. eruditissimae: utpote conditae a maximo* comm. de legat. *Jurisconsulto Triboniano, qui fuit alter Papinianus, studiosissimus juris: sine quo periissent omnes libri veterum Jurisconsultorum, quorum ille copia solus abundabat aetate Justiniani. Et in Ep. praefixa Paratitlis Cod. ait: Qui earum vim tenet (nempe Constitutionum Imperialium) hunc ego facile sim habiturus pro doctissimo J. C. ac pene pari Triboniano ipsi. Quo ego tandem cognita pondere earum Constitutionum, quas suo Imperatorieum persuasisse certo certius est, mihi gaudeo, quod cognoverim eam aetatem non tulisse excellentiorem in jure civili, quod utique & sine illius ope curaue intercidisset. Neque tamen illum omnibus in locis absque nota dimittit: nam cum saepe alibi, tum praesertim in observationibus illius incuriam reprehendit: unde lib. obs. 5. c. 33. Tribonianus (ait) ut erat in eo opere non tam diligens, & accuratus, quam se imprudenter profitetur, quod uno in loco mutabat non mutabat in alio. Unde non inficior multa in Triboniani collectione vitia*

tia irrepsisse; neque prorsus fidem habuerim Justiniano, aut potius Triboniano ipsi audacter praedicanti, nullam jam esse in tanta scribentium varietate dictorum repugnantiam, nullam superfluitatem: cum ejus assertio ipsa Digestorum, & Codicis lectione coarguatur. Eam enim saepe discordiam animadvertimus; ut qui fateri nolit, cogatur se se diu, & frustra torquere; aliaque vitia qui negaverit, nae ille palam ostendet oscitantiam in legendo suam. Ea tamen talia non sunt, ut homini de posteritate optime merito, tam praeclari, magnique operis laudem eripiant. Quamobrem sicuti Cujacii aequitatem admiramur: ita insolentiam stomachamur illorum, qui nunquam tantopere sibi plaudunt, quam si quid Triboniano exprobrandum invenerint. Quorum auctoritas, quae certe, & magna est, & esse debet; ne juvenes in fraudem inducat, eos hoc loco monere voluimus: ut aequi sint rerum aestimatores, atque in doctis viris virtutem potius, & ingenium; quam reprehendendi vitia aemulentur. Sed jam de Triboniano reliqua persequamur. Is e Pamphylia fuit, Macedoniae filius, ab Justiniano Magister officiorum, Assessor, & Quaestor creatus, atque etiam ad Consulatum evectus. Apud
fedi-

seditiosos, quorum factio Veneti, Prassinique vocabantur, ea invidia flagrabat, ut concitato tumultu ipse, ac Joannes Praefecti utrique praetorio ad necem deposcerentur. Quorum furorem ut compesceret Justinianus, utrosque magistratu movit: postea vero Tribonianum restituit, deferbescente jam ira factionum, invidiaque restincta. Hinc illius apud Justinianum auctoritas quanta fuerit elucescit. Cum autem quaestura, & consulatu perfunctus fuisset; ideo *Ex-quaestor* appellatur, & *Ex-Consul*. Socios in componendo corpore juris habuit viros doctissimos, (a) & illustres ejus aetatis Theophilum, Dorotheum, Constantinum, Anatolium, Cratinum, Stephanum, Mennam, Prosdocium, Eutholmium, Timotheum, Leonidem, Leontium, Platonem, Jacobum, Joannem.

(a) l. 2. Cod. de
ver. jur. enucl.

Hoc ordine, hisque auctoribus constitutum fuit jus civile Justinianum; sed infelici successu. Lucem enim, quam vix adspexerat, statim amisit: eodemque fere cum Justiniano auctore suo funere fuit elatum. Erant sane jam ante Justinianum, ex toto terrarum Orbe, tres amplissimae Civitates delectae, ubi jurisprudentiae scholae patebant, Berytus (b) nempe Phaeniciae Metropolis, Constantino-

CXXXIIX.
De Basilicorum libris,

(b) l. 1. Cod. de
Metrop. Beryti.

Q

tino-

tinopolis, & Roma: interdictis ubique locorum scholis aliis: quodque miramur in tanta nostrorum temporum copia doctentium, & sterilitate doctrinae: binos tantum quaeque Civitas habebat praeceptores.

(a) *C. de stud. liberal. Urb. Rom. & Constant.*

(b) *Suar. in notis. Basilic. Cujac. observ. c. 31. lib. 17 & cap. 10. lib. 6. & cap. 33. lib. 13.*

(a) Cum igitur Justinianum jus tribus hinc celeberrimis in gymnasiis confederit: recedente paulatim usu linguae latinae, (b) Pandectae in Graecam linguam translatae fuerunt per Thalelaeum, unum e compositoribus pandectarum, qui ob scientiae praestantiam dictus fuit legum ocellus νομικῆς ὀφθαλμός.

Conversus fuit & Codex: institutiones vero translatae per Theophilum, alium ut arbitror, ab eo, qui condendo juri operam navavit, ex quibus, & ex posterioribus Imperatorum constitutionibus post Justinianum, jus in Oriente reddebatur, usque ad annum Christi DCCCLXVII. nempe usque ad Basilium Macedonem Imperatorem; qui ut Justiniani nomine depresso, suum attolleret, exclusa prorsus latina, & Justiniana juris editione, novum corpus e graecis digestorum, codicis, & novellarum versionibus, idemque brevius, atque contractius extulit; perduxitque usque ad quadraginta libros; absolutum postea libris sexaginta a Leone filio: qui eos libros a Patre Basilio βασιλικῶν, nempe

pe

pe Basilicorum appellavit. Eosdemque in aliam formam Constantinus Porphyrogeneta mutavit. Is enim & historicos universos in unum corpus trium locorum communium collegerat : ideoque noluit diligentiam suam deesse jurisprudentiae, quae sociam habet historiam, & adjutricem. Suppressis autem Justiniani libris, Basilicorum auctoritas in Oriente usque ad finem Graeci permansit Imperii, nempe ad annum MCCCCLII. interijtque illius usus cum Constantino Palaeologo, qui per Turcas fuit Imperio spoliatus. Interea vero dum Basilicorum vigeat auctoritas, omnis in iis Graecorum Jurisconsultorum cura versabatur, nempe Balsamonis, Stephani, Nicaei, Thalelaei, Eustachii, atque aliorum, quorum reliquias conservamus: qui vel paratilis conficiendis, colligendisque argumentis titulorum; & legum uberiorum, iisque pro sua serie distinguendis; vel concinnanda epitome rerum omnium, vel sententiis dilatandis; vel similibus, ac dissimilibus colligendis; vel interponendis in contextu brevibus interpretatiunculis, aut iisdem ad marginem attexendis vacarunt. Quamobrem plures juris collectiones, & epitomae partim ipsorum Imperatorum jussu; partim privato labore, consilioque pro-

(a) *Prodrum.*
Justin. p. 3. §.
5. sect. 2. & 3.
cum auctori-
bus addu-
ctis.

dierunt : quas paucis indicabimus : ne cum varios titulos praeferant, studiosis errorem obijciant. (a) Ac primo distinguendus est Codex ipse Basilicus, si-
 ve Prochiron magnum a parvis, quod *πρόχειρον νομικόν*, si-
 ve promptuarium juris, & *ἐκλογή τῶν νόμων*, hoc est, legum selectio appellatur; utpote compositus ex usitatioribus Justinianeorum libro-
 rum legibus: quem codicem diximus au-
 ctorem habuisse Basilium; augmentum accepisse a Leone; formam vero emen-
 datiore, atque novam a Constantino. Idemque dictus fuit *τὸ πλάττω τῶν νόμων*
 & *τὸ πλατός*. Post hunc iidem Impe-
 ratores institutionum instar edidere *πρόχειρον μικρόν*, si-
 ve promptuarium parvum ex magno contractum: quod
 etiam ecloga, & Synopsis conjunctim, si-
 ve selectio compendiaria dicitur: item
 & *ἐκλογή καὶ ὑποδιόρθωσις*, si-
 ve selectio correcta: quae primo ipsum Basilium;
 deinde Constantinum, & Alexandrum
 auctores agnoscit suos. Tertium Pro-
 cheirum appellatur index *νομικῶν κατὰ*
τὸ στοιχεῖον, si-
 ve jus per elementa litera-
 rum, aut jus alphabeticum. Est enim se-
 lectio major per alphabeti seriem dige-
 sta, quae continet majorum Basilicorum
 leges, & titulos ad literarum ordinem re-
 latis. Qui Codex repertus Tarenti fuit

a Joan-

a Joanne Sambuco viro Pannonio : ea enim Civitas diutius Graeco Imperio paruit, retinuitque graecos mores, & instituta. Quartum Procheiron, Tarenti quoque repertum, dicitur *μικρὸν κατὰ στοιχεῖον*, sive Alphabeticum parvum, quod distinguitur a Procheiro Alphabeticum magno, de quo supra diximus. Quintum Procheiron opus est Michaëlis Attaliatae judicis, & proconsulis, editum tempore Michaëlis Ducae titulis XCV. anno MLXXVII. quod *πραγματικὴν*, vel *πόνημα*, sive opus juris appellavit. Sextum Procheiron condidit Michaël Psellus, qui compendiarium jus versibus clausit. Septimum Procheiron est Constantini Harmenopuli contractum ex Basilicorum Codice, nuncupatum *Ἐξάβιβλον*. Ex quibus, atque ex Graecorum Jurisconsultorum superstitionibus notis, & interpretatiunculis, Cujacius multos juris civilis locos restituit, explicavit, & illustravit: ita ut illius eruditio Graecorum luminibus adspersa germanam Romanorum jurisprudentiam, caligine temporum intermortuam, suscitavit. CXXXIX.

De fato

Atque is in Graecia, & in Oriente jurisprudentiae Justiniani progressus fuit & existentiae. In Italiam vero, & in Occidentem Justinianum multis post saeculis pervenit: latebatque neae in

Q3

in- Italia,

interea in Ravennae ditione , atque in Illyricis finibus : ubi, quod Graeco Imperatori parerent , jus ex Justinianeis libris reddebatur. A regionibus vero ceteris, quas statim ab expulsis Gothis, Longobardorum colluvies occupaverat, Romanum jus diu exulavit : tandemque ab ipsa Ravenna excessit : postquam ab Imperio Romano per Aistulphum Longobardorum Regem fuit avulsa , circa annum DCCLII. Itaque Italia majestate simul, & legibus exuta suis, jugum Imperii, legumque subiit barbararum, dominaque rerum humanarum sensu pristinae libertatis, veterisque magnitudinis per longum, ac vile servitium privata, pro Romani splendore, atque humanitate juris, belluinas, atque ferinas, immanesque Longobardorum leges accepit. Et quas regiones jus Atticum in Romanos mores traductum, & ex prisca omnium saeculorum sapientia conflatum diu rexerat : postea usque ad Lotharii tempora occuparunt Visigothicae, Longobardicae, Francicae, ac Burgundionum pudendae leges, sive potius Barbarici ingenii libidines : quae continentur in Codice inscripto *Corpus legum antiquarum*, appellatum vero a Lothario Rege, qui primus eas collegerat, *edictum* : ex quo jus Longobardicae dominationis tempore red-

reddebatur. Cum ex Romano jure non aliud superfuerit, quam id quod moribus adhaeserat Italorum, quodque ipsum civile commercium, usitataque contrahendi ratio retinuerat. Ex libris autem juris superabant ad usum etiam judiciorum tantum fragmenta quaedam, non e Justinianeis decerpta codicibus, quorum lucem, praeter Ravennam, ut diximus, Italia publice nunquam adspexerat; verum e Codice Theodosiano: cui Anianus Alarici Gothorum Regis, qui Codicem illum confirmaverat, jussu suas breves interpretationes adjunxit; & e Gregoriano, Hermogeniano, ac regulis Ulpiani, Cajque institutionibus, Paullique sententiis. Tantaque in Italiam, ac tam diuturna barbaries inundavit, ut jus Romanorum, etsi magno studio, deletis Longobardis, a Carolo Magno quaesitum: tamen exemplariorum inopia, longaque oblivione populorum, usque ad saeculum duodecimum, nempe ad Lotharii tempora in tenebris delituerit. Igitur, ut fatum omne Justinianeorum librorum oculis legentium subijciamus, vixere illi quidem in Graecia a Justiniano usque ad Leonem, nempe ab anno Christi DXXXVI. ad CMX. per annos scilicet CCCLXXIV. In Italia vero (si Ravennam excipias) resistente ab ini-

tio barbarie Gothorum, nunquam flourerunt; vixque tandem emerferunt anno MCXXX.

CXXXX.
De In-
ftauratio-
ne juris
Iuftinia-
nei fub
Lotha-
rio.

Eo tempore in iuftis perturbatisque comitiis lacerarat Ecclefiam falſus Pontifex Petrus Leonis, Anacletus ſecundus nuncupatus ab ſua factione: cujus Dux erat Rogerius Apuliae, ac Siciliae comes, Regis nomine a falſo Pontifice donatus. Adverſus Anacletum creatus rite, ac ſolenniter fuerat Innocentius Secundus: cui favebat Imperator Lotharius Saxo, ſumma virtute, atque prudentia Princeps. (a) Quo bellum gerente adverſus Rogerium Amalphi, Urbe Salerno proxima (quam perperam aliqui locant in Apulia, Melphiam cum Amalphi confundentes) inopinato reperti fuerunt Digeftorum libri: quos Piſani, qui claſſe Rogerium adjuverant, praemio bene navatae operae ſibi exorarunt. Piſis vero poſt longam obſidionem anno MCCCCVI. a Caponio militiae Duce ſtrenuo expugnatis translati fuere Florentiam: (b) ubi pro Auguſta Mediceae domus magnificentia, in Muſaeo magni Ducis conſervantur. Hinc promiſcua Piſanarum, & Florentinarum apud ſcriptores Pandectarum appellatio. Iſdem temporibus repertus Ravennae fuit conſtitutionum Imperialium volumen, qui

Co-

(a) *Sigon. de
Regn. Ital. l. 4,*

(b) *Polit. lib.
10. ep. 40.*

Codex appellatur : indeque ceteros libros juris, immo & Digestorum aliud exemplar in lucem aliqui rediisse putant : nec mirum, cum ea Urbs longo tempore Romanis legibus vixerit, & Orientali Romanorum Imperio diu obtemperarit. Novellae vero constitutiones etiam antea per Italiam vagabantur : utque meafert opinio, multi juris civilis libri, postquam incessit homines cupido recipiendi Romani juris, agniti potius fuere, quam reperti : nam & aliquot ante Lotharium annis, jus civile Justiniani commemoravit Ivo Carnotensis, (a) & libros Pandectarum : cum antea si occurrerent, forsân socordia, & oblivione praeterirentur.

(a) *Ediſſ. 134.*
et 99.

Legum autem Romanarum oraculis post diturnum silentium suscitatis, De Pan-Italia jam pridem oblita sui, respexit dectis Flo-
 tandem ipsa se se, inque suis legibus ve-
 rentinis. tutam Imperii majestatem recognovit :
 recepitque per eas in toto subjecto sibi
 olim terrarum Orbe, si non Imperium,
 at saltem nominis auctoritatem, quaeque
 vires dominationis amiserat, ratione in
 postertum imperavit. Nostris enim le-
 gibus omnes populi summisere fasces;
 quique ab Imperio desciverant Roma-
 norum, eorundem sapientiae perpetuo
 paruerunt. Porro Codicem hunc Flo-

Q 5 ren-

(a) *l. 10. ep. 4.* rentiam translatum (a) Politianus censuit ipsius Triboniani aetate prodiisse: ita ut omnium exemplariorum auctoritatem ipsius iudicio vincat; a quo dis-

(b) *Dispunct.* 3. cap. 12. sensit Alciatus, (b) propter mendas, quae hoc etiam in Codice insunt. Antiquissimum tamen fuisse non ambigitur; (c) & ad ejus fidem in re ancipiti omnes interpretes nostri recurrerunt: omniaque alia exempla ex hoc uno fluxisse creduntur.

CXLII. Itaque recepto Romanorum jure De in- universo, & post longum exilium in pa-
stauratio- triam restituto: studia Italorum ad inter-
ne studio- pretationem, atque usum illius conti-
rum juris, nuo exarsere, ob eamque causam publi-
ca Imperatoris auctoritas expetebatur, qua sublatis Longobardorum legibus, deletisque vestigiis pristinae servitutis, Italia per usum Romani juris majestatem pristinam recuperaret. Hoc jurispru-
dentiae officium praestitit idem Lotharius, quo imperante revixerat. Is enim publico edicto in omnes Imperii regiones emissio jussit, ut Romanorum jus in scholas publicas, inque omnia tribuna-
lia reciperetur; ex eoque in posterum causae judicarentur, deletis barbaris legibus, profligatisque cruentis moribus, Italico nomine prorsus indignis. Itaque hoc edicto Romano juri fasces reddidit

ab

ab hostibus ereptos; eique publicam auctoritatem, lucemque restituit.

Primam autem, atque celebriorem CXLI. scholam juris civilis Imperator aperuit De Bononiae: ubi sedes bonarum artium, & ^(a) *Panfr. de clar leg. interpret. lib. 2. cap. 31. in fin.* ^(b) *In Chronico. lib. 11. de Reg. Ital. in fin.* ^(c) *Abbas. Uspersg. fol. 291. Decian. in A-polog. advers. Alciat.* ^(d) *Anno 1074.* ^(e) *Abbas. Uspersg. fol. 291. Decian. in A-polog. advers. Alciat.*

publicum cujusque doctrinae docendae schola, & munus, vel a Theodosio minore, (a) de Irnerio ut Bononienses contendunt; vel, ut alii putant, ab ipso Lothario fuerat constitutum. Hujus tam egregii facinoris Imperatori optimo auctor fuit, atque suus Jurisconsultorum ea tempestate maximus Irnerius, vel ut alii scribunt Vernerius: qui Mediolanensis ne, an Germanus fuerit ambigitur. Is non suis modo, sed & Mathildae precibus eximium auctoritate mulieris id impetravit, teste Abbate Uspersensi: (b) quem & si erroris arguat Sigonius, (c) quod eo tempore Mathilda jam e vivis excesserat; tamen alia potuit esse Mathilda e tribus, quas ejusdem nominis circiter ea tempora floruisse Baronius (d) e veteribus monumentis comprobavit. Patebant adhuc iis temporibus Constantinopolim ceterarum artium scholae, tum juris praecipue civilis, quod suppressis latinis Justiniani, e graecis Basilicorum, codicibus promebatur. (e) Inde Irnerius cum graecam linguam addidicisset, juris quoque scientiam secum in Italiam adve-

(a) *Ciron. lib.* advexisse creditur : (a) cum neque ex
s. observ. jur. se edere in tantis doctrinarum tenebris ;
canon. neque aliunde arripere tantum jurispru-
 dentiae lumen potuerit , quantum ille
 in componendo , & redintegrando , illu-
 strandoque dissoluto illo , & caliginoso
 legum corpore profudit : ut merito lu-
 cerna juris appellaretur. Qui enim an-
 te ipsum etiam in Bononiensi schola in-
 terpretationem fuerat aggressus Pepo,
 probatu dignum extulit nihil. Quamo-
 brem uni Irnerio Justinianeum jus in-
 tegritatem suam ; & jurisprudentia vi-
 tam acceptam refert. Is enim e variis
 codicibus , ut credere est undique coa-
 ctis , & simul collatis , atque pluribus ex
 fragmentis judicio , & acumine suo com-
 missis , sparsa juris membra collegit :
 quemque nunc habemus voluminum or-
 dinem in regiones , aetatesque omnes ,
 additis obscuriorum locorum interpre-
 tationibus , implorataque Imperatoris
 auctoritate transmisit. Studiosorum au-
 tem laborem levavit laudabili sane ope-
 ra , redactis nempe in epitomen salebro-
 sis , atque garrulis Justiniani Novellis :
 quarum summas perspicuas simul , atque
 breves per Codicis titulos dispertivit ,
 attexitque legibus iis , quae novellis ,
 aut abrogabantur , aut detractioe , vel
 adiectione mutabantur : quas Authentica-

cas

cas vulgus appellat. Unde per Irnerium una serie, eademque lectione, Codicis, & novellarum sensum licet arripere. Cavendum tamen ab erroribus, quos in iis deprehenderunt eruditi: qui non paucas earum authenticarum, aut male novellis respondentes, aut non ad suos titulos relatas observarunt. Quorum errorum seriem pertexuit Jacobus Vissembachius: eamque adsuit dissertationi suae de mutuo. Sunt qui sero novellas Irnerio innotuisse tradant: adduntque illum, dum causas oraret novellarum auctoritate confutatum, negasse germanum eas esse Imperatoris partum, sed nebulonis alicujus commentum, quod vim sibi legis adrogaret. Ipse vero Irnerius, cum Ravennae artes liberales doceret, Bononiam vocatus jus civile suscepit explicandum publice: ac privatum domi mercede ab auditoribus accepta, paucis ante annis, quam jus civile Imperatoris edicto publicaretur: ut suspicantur Bononienses Cives in epistola ad Nehusium scripta: quam mecum inter alia selectiora, & rariora opuscula, quorum bibliothecam suam habet reuerentissimam, humanissime communicavit Jurisconsultus Antonini Aula dignissimus, *Marcellus Severolus*. Eo pacto Irnerius lucem, quam interpretationibus suis attu-

attulit jurisprudentiae, per discipulos ad omnem transmisit posteritatem.

CXLIV. Ejus e schola celebriores interpre-
 De variis tes profluxerunt, usque ad Accursium :
 Irneria- a quo plenior juris coepit explicatio, us-
 nae scho- que ad Bartolum : a quo latiora com-
 lae Sectis. mentaria inundarunt, non modo in le-
 ges, sed etiam in ipsas Accursii, & vete-
 rum explicationes longe verecundiores
 textui circumdatas, quas graeco voca-
 bulo Glossas vocamus: quod per eas ve-
 luti per linguas legum sententiae alio-
 quin obscurae pandantur. Bartoli pro-
 fusa commentandi libido posteriores in-
 cessit interpretes usque ad Alciatum: qui
 novis luminibus ex graeca, & romana
 antiquitate, abstrusaeque linguae latinae
 notitia, & ope artis criticae secum reviviscentis, priscam, & germanam jurispru-
 dentiae faciem disclusit: barbariae vero
 squallorem prorsus omnem detraxit Cu-
 jacijs, qui memorabile in aevum Alciati
 coeptum absolvit, ea interpretationis fe-
 licitate, eaque elegantia, & veritate
 majori, ut unus Cujacijs dignus sit, cui,
 & si tempore, atque ausu non primo, to-
 ta jurisprudentiae restitutio, propter
 praestantiam ejus supra ceteros inter-
 pretes, adscribatur. Hinc a nobis since-
 ra omnis, & erudita interpretatio Cuja-
 ciana jurisprudentia nuncupatur: exem-
 plo

plo veterum, qui ob nominis celebritatem, Pythagoreos appellarunt eos etiam philosophos, qui ante Pythagoram in Italia floruerunt. Igitur distinctionis, & memoriae gratia, in quatuor gradus nostratam jurisprudentiam tribuimus. Primam facimus Irnerianam: secundam ponimus Accursianam: tertiam constitui-
mus Bartolinam: postremam, quam, uti germanam vetustatis mentem, omnibus anteponimus, Cujacianam. Ab Irnerio autem usque ad Alciatum, a quo jurisprudentia Cujaciana duxit initium, hyems quodammodo jurisprudentiae fuit: adhuc enim barbarie premebatur, carebatque pura illa luce veteris eruditionis, sinuosisque subtilitatibus, ex Arabicae philosophiae scholis a Bartolo maxime ad studium juris traductis implicabatur: opeque destituta cognatae sibi latinitatis, & eruditionis, aptoque ministerio privata, evolvere se se nesciebat: unde rige-
bat illa tanquam hyeme cohorruisset. Quare, cum verus Romanae Reipublicae, jurisque Romani sensus sub Alciato primum, & sub Cujacio maxime reffloruerit: ideo Cujacianam doctrinam ver jurisprudentiae appellamus. Quamobrem ab hyeme ad ver convoluturi, obibimus prius Irnerianae, Accursianae, atque Bartolinae jurisprudentiae seriem,
cele-

celebriores cujusque auctores indicantes : deinde ad Cujacianae jurisprudentiae interpretes progrediemur.

CXLV.

De Martino.

(a) Cynus l. 1.
S. taceat in
C. de rei
uoc. action.

Prodeat autem ante omnes ex Irnerii schola Martinus Cremonensis, ex Bononiensi Gosiorum, nobilique familia: (a) quam temporum factiones patria ejecerunt. Is cum plures injure quaestiones movisset, atque esset in opinando liberior, seque nimium audiret; adversarium habuit, ex eadem Irnerii schola, Bulgarum. Itaut ipsorum contentiones inter utriusque discipulos opinionum, & animorum dissidia parerent. Itaque studiosorum turba, Proculianorum, & Sabinianorum instar, in duas factiones discesserunt. Quarum altera Bulgarum sequebatur; altera Martinum: a quo ex Gosia familia dicti sunt Gosiani: quos contraria factio auctoritate, ac numero superavit: & si Martinus Frederico Aenobarbo haud liberaliter assentatus suarum sententiarum non paucas publica Imperatoris auctoritate fundarit: (b) nec mirum Martino tam secundum fuisse Fredericum; cum, ut Imperatoris gratiam sibi Martinus pareret, (c) in maxima contentione illorum temporum inter populos, & Principem de juribus Imperii, Martinus veritus non fuerit sententia sua rerum omnium dominium, &

pro-

(b) Odo. l.
rem non no-
vam in fin.
Cod. de judic.
Ifern. const. si
dubit. Roland.
a Val. conf.
46. n. 14. l. 3.
(c) Gloss. &
Odo. l. bene
a Zenon. C. de
quadrien.
praescript.

proprietaem Imperatori adjudicare. Quo meruit, ut ipsius agnati a Caesare inter Principes referrentur. (a) Hac autem pudenda sane ambitione arbitror Martinum apud aequales, & posteros invidia flagrantem, adeo paucis opiniones probasse suas: ut ejus discipuli ab Accursio, per deridiculum Gosiani appellentur, & Jason pronunciare non dubitaverit, nihil veri a Martino afferri solere. (b) Anceps fama est illum ab Azone clavibus auditorii percussum exanimem concidisse, fremente Azone, quod esset a Martino in disputatione superatus. Floruit Martinus saeculo duodecimo anno aetatis suae LXXVIII.

(a) *Cyn. l. 2 §. taceat. C. de rei uxori. affi- en.*

(b) *Alciar. parerg. lib. 9. cap. ult.*

Offert se huic ex adverso Bulgarus aequalis ejus, & aemulus, quem plerique faciunt Bononiensem. Is apud populos, non solum doctrina, sed & gratia valuit: atque ob pronuntiationis leporem, os aureum appellabatur. Laudi huic successus respondit. Cum enim is Bononiae doceret simul, & judicaret in appellationum causis supra libras viginti quinque jussu Frederici Aenobarbi, qui eum una cum ceteris ad jura Imperii definienda vocaverat: sententiae ab ipso latae, sive in explicando, sive in reddendo jure tanto plausu, atque consensu popu-
 R
 liam

CXLVI
De Bulga-
ro.

liam pro legibus acciperentur. Hinc in omnium ore Bulgari consuetudines: eo quod interpretationes ipsius in re dubia cederent in communes mores. Hanc auctoritatem suarum sententiarum apud populos, ipse damnafo sibi exemplo munivit: jacturaque rei familiaris interpretationes proprias, praeter morem, sancivit. Docuerat enim ille, econtradcente Martino, dotem, veluti peculium Patris profectitium, uxore superstitibus liberis mortua, debere ad Patrem, qui dotaverat redire: Martinus contra mulieris patrimonium aiebat esse dotem, proptereaque in ipsius mulieris posteritate permanfuram. Sors tulit, ut Bulgari uxor moreretur. Unde Martinus a Bulgari focero consultus respondit, se quidem, cum in contraria sententia esset, dotem non fuisse redditurum: Bulgarum vero, cum aliter sentiret, sua se doctrina implicuisse, propriaq; sententia damnasse, ideoque reddere cogendum. At Bulgarus doctrinae suae fidem patrimonio antepo-nens, oblata sponte dote sui aemuli judicium antevenit. Sortem hic habuit quanto in prole suscipienda secundam; tantum adversam in retinenda, amissis omnibus liberis, quos sustulerat: unde animo aeger pronunciavit vulgatum illud:

Ordine mutato succedis Bulgarenato.

Ea-

Eadem aetate scholam Bononiae juris civilis habuit Hugolinus a Porta Ravennate, clarus ob adiectos Authenticorum volumini feudorum libros Bononiam a Frederico missos, ut juri civili infererentur. Quos cum alii per plures Codicis titulos dispersissent, Hugolinus eos seorsum collectos authenticorum collationibus attexuit: eisdemque ita compositos decimam collationem appellavit. (a) Decessitque anno MCLXVIII.

CXLVII.
De Hugolino,

(2) Odofred.
in auth. cassae
C. de Sacros.
Eccles. Alva-
rot. in pro-
oem. rend. co-
lum. 4. quaeff.

Claruit etiam eo tempore Rogerius, qui epitomen, summam appellatam, scribendam suscepit, non ultra viginti chartarum spatium excurrentem. Item & Otho, qui judiciorum summarium reliquit. Ex Italia vero in Galliam repululantem scientiam juris retulit secum Placentinus Gallus a Martino institutus, qui Agathopoli, nunc Montepessulanum, in Gallia Narbonensi, publice jus explicavit, ediditque pinguiorem epitomen, aemulatione Rogerii, quem hac laude superavit.

CXLVIII.
De Roge-
rio, & O-
thone, &
Placenti-
no.

Nec memoratu indignus est Pyleus ex pago Mutinensi, qui exorsam a Placentino postremorum Codicis librorum absolvit epitomen. Is Bononiae jus exposuit, posteaque Mutinam precibus, precioque a Mutinensibus abductus fuit.

CXLIX.
De Pyleo.

ac denique civitate donatus, ut apud eos publice doceret. Idem, cum in iudicio defenderet machinarios, a quibus projectu lapidum quidam e praetereuntibus ictus fuerat, & antea monitus, ut sibi caveret, cujus moniti testes nulli adessent machinarios in jus duxit. Quos ubi Praetor interrogasset, ac tacentes vidisset, admiratus ad Pyleum conversus est, silentiique causam rogavit: tum Pyleus, quia muti sunt inquit. Ad haec accusator mendacium exprobrans, exclamavit: immo audiavi eos vociferantes, ad transeuntibus dicentes *cavete*. Tum Pyleus: *Ergo absolvantur*, inquit, *praemittens enim de damno non tenetur*. (a) Itaque impetravit, ut eis a Praetore nota remitteretur. Uxoris testamentum, quo haeredem instituit eum, de quo fuerat interrogata, defendit, non sine multis oppositoribus. Librum scripsit de ordine iudiciorum, & aliqua in feudorum libris annotavit. Ab hoc, quod singulis Saturni diebus in utramque partem disputationes haberentur, ortum est sabbatarum quaestionum nomen ab ipso conscriptarum. Ex qua exercitatione processere Brocardica, sive enunciata illa, quae usum habent ancipitem, & in utramque partem flectunt, peculiari libro ab eo comprehensa.

(a) Bald. in
praxi de utri-
usque jur. reg.
de cavill.

In-

Inter Bulgari discipulos ponitur Albericus a Porta Ravennate doctrina potius, quam moribus magistro similis: quippe temulentus, & helluo, egregieque impudens: cum non veritus sit, propter turpe lucrum, fidem suae abrogare doctrinae. Etenim de restitutione dotis, post mortem superstitis liberis, idem quod Bulgarus magister & senserat, & docuerat: verum cum idem sibi, ac Bulgaro contigisset, dotem rogatus a socero, redditurum negavit, propriisque scriptis redargutus, respondit mutasse sententiam. Longe vero ceteris Bulgari auditoribus celebritate nominis praestitit Joannes Bossianus Cremonensis, qui novellarum libros in epitomen redegit, arboremque actionum primus invenit, obiitque anno MCXCVII.

Splendorem huic addidit ejus discipulus Azo Bononiensis, a Baldo haud praecipitis judicii viro fons legum appellatus: cujus epitome, quam summam vocant, tanto fuit in precio, ut merito alias ante se omnes obruerit. Hinc traditur Mediolani, & Cremonae nulli patuisse aditum ad jurisconsulti munus, qui ea epitome careret. Azonis celebritas ex omnibus Italiae regionibus auditores exciebat. Itaut Bononiam adtraxerit juvenum fere decem millia. Ex quibus

CL.
De Alberico, & Joanne.

CLI.
De Azone, ejusque schola.

cum Longobardi, & Etrusci secum acerrime dissiderent, ab eo tumultu res in eandem prope devenit: ut & Urbs universa perturbaretur. Habebant eo tempore Doctores in auditores suos, qui deliquerant animadversionem; & jurisdictionem in causis civilibus: verum re-tenta hac postrema priorem amiserant, propter condonandi facilitatem: quam postea animadversionem recuperatam, rursus amiserunt, nec eam in posterum receperunt. Henrico Caesari, qui medius inter eum, & Lotharium Jurisconsultum Azonis aemulum equo per Urbem incedebat, interroganti, cujusnam esset merum imperium? Lotharius Caesaris solius esse respondit: Azo vero intrepide, non Caesaris tantum, sed & Praesidium Provinciarum. Gravior tamen Principi fuit improbitas, & assentatio Lotharii, qui equo a Caesare donatus causam praebuit Azoni, ut cum eodem de argumento disliceret, inque sua sententia permaneret, ambiguo illo luderet: quod scilicet ipse aequum dixisset, equum vero abduxisset Lotharius. Cum nondum Azo admodum in jure Pontificio profecisset, contenderetque in foro contra Boarinum Mantuanum, mortuo ante litem contestatam delegante, delegati jurisdictionem extinguere: neque

que ad id probandum ei certus ex jure locus occurreret, amico suggerente citavit caput *relatum de officio delegati*: at adversarius confestim opposuit proxime sequens caput *gratum* eodem titulo: quo traditur, jurisdictionem excitari a sola citatione, indeque perpetuam permanere. Hac redargutione Azo perculsus amicos respexit, & pudibundus dixit,

Gratum, & relatum me habet vituperatum.

Ad gymnasii custodiam famulo est usus Tarentino Gallopressus nomine, qui coloris nigredine, staturaeque brevitate, & oris corporisque deformitate, juvenili petulantiae jucundum ludibrium fuit, preciumque scurrilitatis ab adolescentibus duo millia florenorum, ut vocant, servitii sui tempore collegit. Mortuus est Azo anno MCC. tanto moerore omnium, ut universa lugere Academia videretur: ac, veluti prolatis funeris causa rebus, non nisi post anniversarium Divorum omnium festum, interpretatio juris est inchoata. Hinc aperte mendacii redarguitur, quisquis fabulam illam excogitavit ab Alciato (a) evulgatam, de ignominiosa morte Azonis, ob Martini necem: cui commento fidem prorsus abrogat honorificum Azoni monumentum extructum, & cum vetustate

(a) lib. 9. parerg. cap. ult.

collaberetur publico jussu restitutum
anno MCCCCXVI. Ejus autem sum-
ma talis est, tantique acuminis, & solidi-
tatis: ut, quamvis Barbaris temporibus
nata, ea tamen in hac eruditionis luce
sine damno, ac fraude nostra carere non
possimus.

CLII.
De Lo-
thario
Cremo-
nensi.

(a) *Cap. si di-
ligent. de foro
compet. & de
praescript.*

Ipsius aemulus Lotharius Cremo-
nensis non tam studiis, quam annis cla-
ruit. Ope Caesarea, vir talis, Pisanus Ar-
chiepiscopus creatur. Nec erubescerat
contra Ecclesiam sententiam ferre, do-
cebat enim Sacros viros, nempe Eccle-
siasticos, posse foro suo cedere; eumque
factis etiam iniquis Ecclesiam Romanam
laederet, juraque Judicatus Calaritani
usurparet, (a) ab Innocentio III. vhe-
menter objurgabatur.

CLIII. Jacobus Balduini, Bononiensis, au-
De Baldu- ditor & ipse Azonis, & Decurio creatus
ino Bono- a Civitate sua, pessime de utroque me-
nensi. ruit, indignusque prorsus fuit justitiae
Sacerdotio: nam, & magistrum insimu-
lavit falsae doctrinae per calumniam,
quam in illius caput magister reflexit, &
causam suscepit adversus patriam. Cum-
que sceleris in patriam argueretur, re-
spondit eo se facto germanum Bononiae
civem praestitisse: hominem effrontem, &
inclita virtutibus patria prorsus indi-
gnum! A Genuensibus Praetor creatus,
cum

cum patricium laqueo damnaſſet contra ejus Reipublicae leges, cauſam praeſtuit Genuenſibus edicendi, ne ullus in poſterum legum doctor ad juſ dicendum vocaretur.

Rofredus quoque Beneventanus CLIV. Azonem habuit magiſtrum, idemque DeRoſe Bononiae libros juſ explicavit, pluram do Beneque ſcripta reliquit, inter quae diſputa- ventano. tas ſaturni diebus quaefſiones, quas ſab- batinas, ut diximus, appellarunt; formu- lasque compoſuit, quibus rei conveni- rentur in foro: quorum magnus erat uſus antequam aliae locupletiores pro- diredent. Hunc judicem adhibuit in cau- ſis Fredericus Secundus Imperator.

Quae autem ſumma laus eſt Azo- CLV. nis, ab ejus diſciplina profeſtus eſt Fran- DeAccur- ciſcus Accuſſus Florentinus: cujus la- ſio, & ejus bor, & induſtria ſuperiorum omnium ab Schola. Irnerio juſconſultorum laudem per- ſtrinxit, & obruit, cunctaque ſcripta merſit aliorum. Is enim ea animi ala- critate ad juſprudentiam acceſſit: ut aetate proveſta juveniles ſpiritus ge- rens, juvenilia ſtudia minime refugerit. Fertur enim prope quadragenarium ad juſprudentiam ſe contuliſſe, condu- ctisque ſuperiorum interpretum expo- ſitionibus, Irnerii, ſcilicet, Bulgari, Mar- tini, Placentini, Pylei, Joannis, & alio-

rum in solitudinem se se abduxisse: ubi illorum, & suis interpretationibus, particulas omnes juris civilis obiit, ut inde, tanquam ex tripode, forensium causarum definitiones, & judiciorum oracula peterentur. Ideoque Accursius a Cino Advocatorum Idolum appellatur. Nemo enim ante ipsum exortus erat, qui scientiam juris brevius uberiusque suppeditasset. Sententia enim legum tum in universum; tum particulatim exposita: similia loca ex universo juris corpore colligit, & contraria mire componit, adductis aliorum, ac modo adprobat, modo rejectis opinionibus, questionibusque plurimis utilissimisque ad locum excitatis, ac definitis. In sensibus autem vestigandis adeo fuit acutus, & solers; perspicuus autem in verbis, & sobrius; felixque in abditis sententiis eruendis, ut, nisi temporum barbaries antiquitatis ei lucem, & sermonis elegantiam ademisset; nullam fortasse laboris partem reliquisset eruditis recentioribus. Quo magis mihi stomachum facessit eorum insolentia ne dicam, animanitas? qui cum ejus lectione legum sensus levi labore adipiscantur: ubi tamen aliquid nubeculae ab eo relinquitur eorum eruditione diluendum, feroces victoria, itatim perstrepunt, & cachinnos

nos tollunt: nec verentur viso de illis, ac de posteritate optime merito, temporum caliginem vitio vertere; sibi vero laudi ducere nascendi sortem. Quae autem inhumanitas est, ei qui faciem praetulit in tantis tenebris juris civilis, qua sine face vel eruditissimi novorum Jurisconsultorum oberrassent: vitia illa nolle condonare, in quae decidit, non propter juris civilis inscitiam; sed ob imperitiam historiarum, & latinae proprietatis sibi ab aetate illa denegatae: cum tamen, iis etiam praesidiis spoliatus, ingenii acie non raro collineet: ut non tam ejus errores exagitare; quam paucitatem illorum in tam crebris peccandi periculis, lubricisque locis admirari debeamus. Quo magis Cujacii modestiam, & probitatem commendo: qui cum in Accursii nomen incidit, non modo parcat a consuetis eruditorum injuriis, in quibus Duarenus potissimum est intemperans: verum etiam hominem honorifice appellat, optimum scilicet Accursium. Cujus auctoritatem non modo prae Bartolo tanti fecit, ut somnia duxerit, & deliria quidquid ei Bartolus contradicit: verum etiam Accursium, teste (a) Mornacio, Latinis, & Graecis omnibus interpretibus anteposuit. Nec mirum: quid enim Graecorum exilitas,

(a) *Ad l. 2. §. hoc autem ff. de vet. jur. enucleand.*

porumque lineolae, ad Accursii abun-
dantiam, acumen, curiositatem, & dili-
gentiam. Ob quam in suo ipse nomine

(a) In l. facta
§. Si in danda
ff. ad Trebell.

ludens, haud absurde dixit se (a) Accursium appellatum, quod in jure civili
vacillantibus, atque laborantibus oportune accurrat. Religio mihi fuerit omitt-
tere Cujacii de eo judicium his ab eo
expressum verbis. Neque divinationes

(b) Observat.
lib. 12. cap. 16.

(b) hujusmodi Jurisprudentibus com-
paraverim: & Accursium longe magis
corona donaverim, a quo quidquid ab-
errat Bartolus, vanae fictiones, & negri
somnia videntur. In sententiarum di-
screpantia Bulgari causam contra Mar-
tinum amplectitur: ut Azonis discipu-
lum possis agnoscere. Cum Bononiae
summa celebritate docuisset, filios reli-
quit Franciscum, & Cervotum, non bo-
norum modo haeredes; sed etiam do-
ctrinae: qui & in docendi munere patri
successerunt, &, quod mirere magis, fa-
ma est etiam reliquisse filiam, quae jus
civile publice docuerit. (c) Ipse vero
Accursius anno MCCXXIX. aetatis
vero suae LXXVIII. supremum obiit
diem.

(c) Alberic.
in l. qui fili-
um in fin. ff.
ubi pupill.
educar. deb.
Tiraquell. in-
und l. connub.
gloss. 1. par. 2.

CLVI.

De Jacobo
Ardi-
zono, &
Odo-
fre-
do.

Edidit & Azonis schola Jacobum
Ardizonum Veronensem, qui praecela-
rum doctrinae suae monumentum reli-
quit feudorum summam; quam diula-
ten-

tentem, e sua tandem bibliotheca extulit Daniel Scaramaeus Jurisconsultus Astenfis Anno MDXVIII. Emisit eadem Azonis schola Odofredum Bononiensem, vel ut alii credunt Beneventanum, ad ambiguas quasque causas a Gregorio Montefongo Gregorii Pontificis legato adhibitum, dum Bononiae doceret: cujus in interpretando facilitatem, atque utilitatem ex ejus uberrimis in Pandectas, & Codicem commentariis noscere licebit. Vita excessit anno MCCLXV. Ceteros obscurioris nominis commemorare non est ex nostro, aut legentium usu: satisque habebimus adolescentibus ostendere clariore usque ad Bartolum: a quo aliam jurisconsultorum seriem exordiemur.

Atque mihi excitanda est in primis **CLVII.**
Dini ex Florentino pago memoria: cujus De Dino.
tanta in disputando sublimitas fuit, ut
Dini disputatio in proverbium abjerit:
tantaque auctoritate claruit, ut ad sextum decretalium librum componendum a Bonifacio VIII. fuerit adhibitus, una cum Ricardo Petronio Senensi: qui honos Dino magno stetit. Cum enim Ricardum socium operis a Pontifice in Cardinalium numerum lectum vidisset; se vero praeteritum: etsi aliis proemiis cumulatus, tamen angore animi vitam
ami.

amissit. Et si non desint, qui occulto re-
neno sublatum tradant. Obiit Bonon-
niae, ubi docuerat anno MCCCIII.

CLVIII. Sub idem tempus non doctrina
De Barto- modo civili, quam Neapoli in Gymnasio
lomeo a instituto a Frederico II. Caesare summa
Capua. gloria docuit: sed amplissimis etiam ho-
noribus floruit Bartolomeus a Capua
Neapolitanus patriae, ac posteritatis
suae nobilissimae perenne decus. Cujus
(a) *Aff. cap. s. de success. Feder. nu. 11.* patrocínio Robertus adversus (a) Caro-
lum Regni successionem sibi asserentem
causam obtinuit: tandem anno MCCCX.
Bartolomeus felicem vitae honorumque
cursum absolvit.

CLIX. Nec mihi reticendi sunt Petrus de
De Petro Bella Pertica Burgundus, aliis Sequanus,
de Bella aliis Aurelianensis: qui haud minus
Pertica, & octies infortiatum, quod vocant, Tholo-
Jacobosae, & aliquo etiam tempore Bononiae ex-
de Arena, plicavit: atque haud imperite scripsit in-
& Oldra- plures juris locos anno MCCC. Et Ja-
do. cobus de Arena Bononiae, vel Tholo-
sae, vel, ut alii putant, Patavii professor,
anno MCCC. cujus opiniones ex legum
(b) *Bart. in tractat. ban- ditor. n. 11.* mente petitas (b) Bartolus arbitrabatur.
Et Oldradus de Ponte ex laude Pompe-
ja, ob disputandi acumen, Pater legum
nuncupatus: cujus responsa non pauca
imperant adhuc in foro: etsi dum vive-
ret, adeo callide versaretur in causis, ut
haud

haud raro praevicator haberetur: quo nomine fuit a Summo Pontifice objuratus. Etenim Oldradus Romae docuit, ubi & in collegium lectus Advocatorum, ut vocant, Consistorialium a Joanne XXII. Pontifice ad graviora Reipublicae negotia explicanda frequenter vocabatur. Prae ceteris vero illustre patrocinium coram Roberto Apuliae Regis Thomae defuncti Principis filio natus maximo praestitit: cui Sancti Severini Comitatum impetravit. Demum doctior, quam honestior reputatus, gravi Pontificis reprehensione perculsus, in morbum incidit, obiitque anno MCCCXCV. Avenione.

Neque omiserim Jacobum de Belviso Aquensem, qui Bononiae docuit eadem aetate, atque etiam Neapoli, ubi Feudorum libros octies explicavit. Qui cum conjungere placet Jacobum Butrigarium Bononiensem, qui gloriae suae, quam doctissime scribendo comparavit, magnum habuit incrementum Bartolum ejus discipulum. Docuit Jacobus Bononiae anno MCCCXXX. de quo illud fertur haud illepidum: quod interpretatus legem, quae communes nummos ad numeri, non materiae rationem dividendos praecipit: ubi anum cum canistro ficuum praetereuntem vidisset, pat-

CLX.

De Jacobo de Belviso, & Butrigario.

ctus-

Ansque ab ea esset dimidium, singulas
 scindere ficus velle simulavit, ut singu-
 lis dimidium sibi auferret. Cum vero
 anus clamaret, se numerum ficum van-
 didisse, non medietatem singularum: Ja-
 cobus ad auditores, qui secum erant,
 conversus: En, inquit, quam belle anus
 haec explicatae dudum legis usum osten-
 dit!

CLXI. Sed jam ad Cinum veniamus. Pi-
 storiensem, cui pluribus e sapientiae
 generibus gloria parta est. De summo
 si, enim Jurisconsulto, & elegantissimo si-
 mul Poeta, certant inter se jurispruden-
 tia, & Poësis, utri earum sit adjudican-
 dus. Versibus ejus, quos etrusce scrip-
 sit, nihil venustius: interpretationibus
 vero illius in jure civili nihil senius, ni-
 hil pressius. Floruit etiam gloria disci-
 pulorum: quorum habuit in jurispruden-
 tia Bartolum; in humanioribus autem
 literis socios Petrarcham, & Boca-
 cium, & Cavalcantium; quibuscum con-
 junctissime vixit. Quorum quoque
 conjunctionem pictor, dum egregium
 factum describeret Utini in Divi Nico-
 lai Sacello, expressit in tabula: in qua
 Cinum, Petrarcham, & Bocacium, &
 Guidum Cavalcantium effinxit: ubi Ci-
 nus Judicis assessorem refert; Petrarcha
 scribam; Bocacius rusticum; Guidus ve-
 ro

ro Cavalcantius Hebraeum; quibus imaginibus historia proditur illius temporis haud illepada: cujus non est hic referendae locus. Morum quoque Cinus honestate, & lenitate commendabatur: magis profecto laudandus, nisi arrogantius in jus Pontificium invecus fuisset. Nollem huc temeritatis, hominem alioqui modestum, esse provectum. Adolescens adhuc assessoris munus apud Lodovicum Allobrogem Romanum Senatorem exercuit, & jus civile Bononiae primum, deinde Perusii docuit: ubi Bartolus in ejus se se disciplinam tradidit. Demum anno MCCCXXXVI. Cinus excessit e vita.

Eodem saeculo floruit Albericus CLXII. de Rosata Bergomensis, quo genere ob- De Alber-
fcurior, eo doctrina illustrior: qua me- rico de
ruit ut a Joanne Novariensi Episcopo, & Rosata.
Luchino Vicecomite Mediolanensium
Principe, ad Benedictum XII. Pontifi-
cem legatus mitteretur: cum Patriae,
atque etiam Romae causarum patrocini-
nio diu vacasset. Denique, ubi se abdu-
xisset a negotiis, praeter interpretatio-
nes, vocabulorum, etiam utriusque juris
commentarios edidit: quo opere studio-
rum laborem plurimum levavit, ante
quam eruditiores, & sinceriores nostro-
rum temporum explicationes ab erudi-
tioribus jurisconsultis prodirent. Ferrus

S

idem

idem in Dantis Aligerii Poema fuisse commentatum : ut consuetam Jurisconsultorum sui temporis doctrinam superasse appareat. Demum anno MCCCLIV. migravit a vita.

CLXIII. Praetereo nunc ejusdem classis Jurisconsultos alios: nempe Rolandrum Placiolum, Andream Ciaffi, & Franciscum Tigrini Pisanos; Ricardum de Malumbris Cremonensem, Bartolomeum Butrigarium Bononiensem, ejusque Cives Lambertinum, & Franciscum Ramponi; Nicolaum Mattarellum Mutinensem, Gulielmum a Cuneo, & Beltrandum de Monte Faventino; Joannem Fabrum Burdegalensem, Rajnerium Foroliviensem; Taddaeum Pepulum Bononiensem; Signorinum Homodeum Mediolanensem, & alios usque ad Bartolum Cini discipulum, novaeque classis Jurisconsultorum Principem.

CLXIV. Hic, si tam sublimi e loco similitudinem ducere licet, Servium Sulpicium De Bartolo. imitatus, prae ceteris ante se interpretibus, dialecticorum regulis, & philosophorum acumine jurisprudentiam instruxit: haud pari tamen judicio, contrarioque successu. Nam Servius dialectica sobrie, atque frugaliter usus, ex ea tantum ordinem, partitionem, atque perspicuitatem, rationemque definiendi, &

ex

ex notis ignota colligendi traduxit ad jurisprudentiam, quam & eloquentia, five lepore purae, atque concinnae dictionis, mirabiliter excoluit, effugitque dialecticorum exilitatem, & syrtes illas orationis: Bartolus vero, cum in ea tempora incidisset, in quibus omnis dicendi cogitandique ratio a scholarum barbarie petebatur; non modo spinas dialecticorum non abiecit; sed eas consulto sparsit in jurisprudentiam, in eamque Arabum doctrinam effudit: quae jampridem Europae scholas, veterum scientiarum, atque artium elegantia exutas, foede pervagabatur. His copiis Bartolus est usus immodice, tamque crebris, ac tenuibus gaudet distinctionibus: ut non dividat rem, sed frangat, atque comminuat: cujus deinde frustula, nimia ingenui jactatione, veluti vento dissipantur: ut non mirum, si scripta illius nubila, & confragosa negotium legentibus adeo faceffunt: ut aliquibus videatur theutonice locutus. (a) Quae vitia non hominis fuere, sed aetatis: quae relictis puris Peripateticorum fontibus, pro iis Arabum faecem exhauriebat. Quid minus enim Peripateticum; quam inconcinna mens, & oratio: cum teste Cicerone, peripatetica schola in ingenii, & orationis regimine, cultuque unice ver-

(a) Alex. li
miles S. do-
cem in s. ff. de
re judic.

faretur? Aetatis igitur illius scientiis excellens Bartolus, quo plus ingenio pollebat; eo majores sibi aliquando, aliisque tendebat ambages. Unde scholam jurisprudentiae instituit acutam illam quidem, & forensibus cavillationibus percommodam; flexuosam tamen, & ob immanem saepe subtilitatem anxiam sane, & importunam. Unde Bartolinae scholae interpretes plerumque ingenio plurimum indulgentes, exili qualibet ex affinitate discrepantia longe inter se non raro comparant, atque committunt: Contra vero saepe ob leve quodlibet discrimen simillima quaeque distrahunt, & a rebus aliquando alienissimis vaticinando, & ariolando argumenta ducunt, inque sententiis ferendis haud semper solent auctoritatum, atque testimoniorum habere delectum. Hinc non raro stomachum Cujacio movent, ut saepe in illos excandescat, pluribus quidem in locis, praecipue in librum quintum responsorum Papiniani: (a) *Vim, inquit, hujus responsi, & potestatem non bene percipiunt interpretes. Inani sermone imprudentia utuntur. Sunt verbosi, & prolixi, more suo, ut solent in re futile esse multi; in difficili muti; in angustia diffusi.* Sed haec mihi tanti non sunt, ut si errores damnem: Bartoli tamen, & suorum do-

(a) l. filio ff.
de injust. ru-
a. pio.

doctrinam, ingeniumque longe magis non admirer, quam caeci quidam illorum laudatores: qui, ut probent simplicioribus Bartoli se trivisse libros, quos nunquam sumere in manus, pro illorum erroribus fama tantum, & inconsulta credulitate ducti, ratione prorsus nulla, sed ore tantum, ac fronte dimicant, quasi pro aris, & focis. Nec minus tamen eruditioribus interpretibus indignor: qui cum a Bartolo, scholaque illius multa didicerint: ubi tamen aliquod ejus peccatum animadvertunt, desistere nesciunt a conviciis: inter quos praeter Budaeum, Duarenum, aliosque plures, Goveanus praecipue non erubescit Bartolum pessimum juris interpretem appellare, miraturque illum ab iis laudari, quos ipse Goveanus laudat. (a) Quis (a) pag. 160. vero tulerit illos, qui cum prorsus jurisprudentiam ignoraverint, ac tantum eruditioni vacaverint, & humanioribus literis; hoc se se tamen veteris jurisprudentiae vindices profitentur: quod sciant & ipsi quoque Bartolo, ejusque discipulis maledicere. Quales, praeter ceteros, sunt Laurentius Valla, & Ludovicus Vives, qui barbariem quidem Bartoli omnium expositam oculis animadverterunt; doctrinae vero illius, neque recessus introspicere, neque pon-

dus expendere valuerunt : ignari pro-
 fus quanta Bartolus cum suis com-
 moda jurisprudentiae attulerint, tot so-
 lutis quaestionibus quotidie in foro
 emergentibus : quibus dirimendis vete-
 rum scripta minime sufficerent, nisi ea
 Bartolus, & Bartolini Jurisconsulti ratio-
 cinando, similiaque colligendo ad quo-
 tidianum usum, & etiam ad non expref-
 sa produxissent : itaut reddiderint quo-
 dammodo amissa jam, exclusaque e cor-
 pore juris veterum responsa consulto-
 rum. Qua opera, & iudices difficulta-
 tibus liberarunt, & reos a iudicum frau-
 dibus eripuerunt. Praestat enim parere
 mortuo, quam viventi : ac tutius iudices
 obtemperant auctoritati sapientum,
 quae affectionibus est expers ; quam pro-
 priis animi sensibus, qui studio persona-
 rum, & causarum, vel odio, aut gratia
 non raro in fraudem inducuntur. (a)

Quam his interpretibus laudem Alcia-
 tus, pro sua ingenuitate, quamvis pri-
 mus ab eorum via deflexerit, minime
 denegavit. Quamobrem neque Barto-
 lum cum suis omni errore absolverim,
 ut vulgus pragmaticorum solet : neque
 maximi ingenii ; summique beneficii lau-
 dem eis detraxerim : neque imitabor
 eruditos illos, qui cum ipsi raro meliora
 praestent : aliorum benefacta, ob quod-
 libet

(a) *l. apud*
Labeonem ff.
de verb. sign.

libet peccatum obliviscuntur. Natus est Bartolus in Umbria ex oppido, quod olim Setinum appellabatur; nunc Saxoferratum anno MCCCXIII. Patrem habuit Franciscum Bonaccursium: falso enim ab aliquibus incerto patre natus traditur. Fefellit eos quod prima literarum elementa Bartolus addidicerit a Petro Minorita, qui Venetiis pie vacabat expositis infantibus instituendis. Hic error apud aliquos hanc temere Bartolo notam impegit. Annum nondum XIII. egressus ad jus civile se sub Cino praecoptore, posteaque sub Jacobo Butrigario, & Reinero contulit, suique magnam expectationem acutis disputationibus in scholis excitavit. Cum Tuderti assedisset, deinde Pisis, ubi capitalibus causis praefuit, fertur in villam secedere coactus, propter invidiam, quam subierat, ob reum praecipiti sententia damnatum: Proptereaque a judicando se se, ad docendum transtulisse Pisas primum; deinde Perusium, ibique & Civitate donatum. Eo in munere propter auditorum frequentiam, & admirationem ingenii, laborisque assiduitatem, primas facile tulit. Mane enim, ac vespere docendo, atque in die tredecim circiter capita juris civilis exponendo: singulis annis dimidiam Pandectarum partem emotebatur.

tur. A Perusinis publici negotii causa legatus ad Carolum Romanorum Imperatorem, non minus communem rem, quam privatam optime gessit. Speciem enim tantam doctrinae Imperatori prae-buit, & virtutis: ut inter illius assessores, five Consiliarios lectus, ab eo, praeter insignia gentilitia sibi, suaeque familiae impetrata, Leonis nempe aurei, cum duplici cauda in campo crocei coloris; obtinuerit etiam, ut sibi, suisque liberis liceret veniam aetatis scholae suae auditoribus concedere, ac spurios reddere legitimos, & natalibus restituere. Cum Francisco Tigrini, qui eum aetate antebat non raro disputavit, atque aliquando tam acerrime inter se conflixerunt: ut controversiae dirimendae gratia Pisas miserint inspectum Pandectarum codicem, quo vera lectio inde referretur legis *Si creditor D. de distractione pignorum*: Cum Bartolus nullam esse venditionem; Alter vero nullam esse conventionem legendum contenderet. Quam controversiam inter Bartolum, & Baldum exortam esse aliqui perperam tradiderunt. Non tamen simultates adeo graves ob ingenii gloriam inter Bartolum, & Tigrinum intercesserunt; ut amicitiam prorsus distraxerint. Non enim desunt, qui retulerint Bartolum acerri-

mo

mo quamvis ingenio; tamen propter labilem fluxamque memoriam, legibus, & auctoritatibus à Tigrino acceptis cogitata sua comprobasse. Plura etiam ejusdem Tigrini, & egregie scripta Bartolus, ordine mutato, suppressoque auctoris nomine, in suos contulisse commentarios traditur. Laudem scriptis suis eo est majorem assecutus, quod rem in universum explicatam, postea trahit ad usum, lectoresque de schola traducit ad forum: ita ut scientiam cum utilitate mire conjunxerit. Adeo vero discendi cupiditate rapiebatur, ut ederet, ac biberet ad pondus: quo ingenii aequabilitatem, ac mentis ad studia firmitatem conservaret. Unde nihil eorum Bartolum latuit, quae sua ferebat aetas. Nam praeter jurisprudentiam, Hebraicis etiam literis & Geometriae operam dedit: de qua lucem ad jus civile illustrandum elicuit, in opusculo de fluminibus, quam Tiberiadem appellavit. Vir frugi fuit, & integer: & quia honestis artibus lucrum quaerebat, haud sibi magnas peperit facultates. Filios ex Pellina uxore suscepit duos, filias quatuor. Denique anno MCCCLV. abcessit e vivis, annos natus circiter XLIII. Eo majori apud posteros gloria, quod plurimum saeculorum labores aevo tam brevi conclusit.

clusit. Neque viro de jure civili optime merenti fuit ingrata posteritas. Haud scio enim an plus antiquitatis tribuerit Papiniano, quam nostrates Bartolo: cujus omnibus fere tribunalibus auctoritas imperat; praecipue apud Hispanos: apud quos ea sententia vincit, a qua Bartolus stetit. Immo ubi deest lex, illius vice Bartolus consulitur. Hinc crebra, & vulgata illa de Bartolo frementibus eruditis: nempe *Speculum*, & *Lucerna juris*; *virtus juris*; *Dux universorum*; *robur veritatis*; *Auriga optimus*; *Apollō Pythius*; *Apollinis oraculum*; ac *modō Pater*, *modo Magister*, *modo lumen humani juris appellatur*.

CLXV. Hujus gloriae non parum accessit DeBaldo, ex Baldo discipulo: quo absente Bartolus & fratribus videbatur sibi carere auditoribus, ideoque sine Baldo Bartoli schola congelciabat. Etenim tantum ille huic uni discipulo tribuebat, ut Baldo adhuc puero saepe obliiciente; (a) Bartolus ad respondendum tempus petere non erubesceret. Hinc discipulus tandem evasit aemulus, & etiam in certamine, ac quinque horarum disputatione victor. Quae tamen aemulatio, ut mea fert opinio, ingenii potius Baldo, quam virtutis laudem promeretur. Quid enim inhumanius, quam carpere ubique, occasione data

(a) *Castrensis in l. si institutus. 27. §. de Testamento ult. ff. de inoff. testam.*

data magistrum, ut solet Baldus? Discordia tamen ingenia dum viverent, post mortem concors hominum admiratio committatur: hoc enim est commune in omni foro judicium, ut ibi consedisle veritas existimetur, quo concors utriusque sententia convenerit. (a) Hujus tamen petulantiae gravissimas poenas Baldus dedit. Ex frequentibus enim rixis cum praeceptore, orta est fabula, & commentum illud putidum, quod forenses nebulones imbiberunt, de Baldo publice flagellis caeso, propter corruptos omnes Pandectarum, qui Perusierant, codices in lege *Si Creditor D. de distractione pignorum*: ut adulteratae lectionis testimonio Bartolum confutaret: cum eam contentionem, uti diximus, non cum Baldo Bartolus habuerit, sed cum Francisco Tigrini; ut optimis rationibus ostendit Lancellottus (b) selectioris notae Jurisconsultus. Natus est Baldus Perusii ex Francisco Ubaldo medico, egregiae prolis parente felicissimo: siquidem, praeter Baldum, genuit etiam Angelum, & Petrum Jurisconsultos scriptis non incelebres, & Baldo fratre minime indignos. Annum iniens Baldus decimum septimum admirationi fuit omnibus, subtili explicatione legis *centum Capuae D. de eo quod certo loco*. Docuit pri-

(a) Tiraq. de retract. convent. §. 4. gloss. 6. nu. 12.

(b) In vita Bartoli.

primo in Patria, ubi Petrum Belfortem
 Cardinalem in jure civili erudiendum, at-
 que ad maxima negotia instituendum
 accepit. Deinde Ticinum ad idem mu-
 nus amplissimis stipendiis arcessitus: ubi
 cum se auditoribus nominis ejus celebri-
 tate suspensis ostendit: quia statura pu-
 sillus erat, continuo exclamatum est: *mi-
 nuit praesentia famam*: Ipse vero mini-
 me deterritus, confestim excepit: *Auge-
 bat cetera virtus*. Cum ibi Philippus Cas-
 solus, qui satis gloriose *Doctorum Doctor*
 appellabatur, more veterum Sophista-
 rum, prodjisset in medium, quaestioni-
 busque omnibus de ultimis voluntatibus
 ex tempore se responsurum obtulisset:
 Baldus, ut hominis petulantiam reprime-
 ret, rogavit ubi cautum esset in jure, ut
 substitutio vulgaris in legato facta non
 comprehendat, nisi casum quo noluerit,
 vel potuerit. Haerenti Philippo Bal-
 dus ei ostendit legem *Pater Severinam*
*D. de conditionibus, & demonstrationi-
 bus*. Ad quem locum hanc narrationem
 Castrensis attexuit. Ingenio autem Bal-
 dus tam prompto fuit, ut vel legem, quae
 de muscis, & vespis loqueretur petenti-
 bus obtulerit. Interrogatus ab Episcopo
 Ticinensi, cur leges tam facile, ac toties
 mutarentur: ille retulit, legislatores, me-
 dicorum instar, pro temporibus remedia

para-

parare: id enim esse justum, quod temporibus conveniret; & propterea, quae in pace vetantur, in bello licere. Tici-
 nensium statuta solus publico jussu con-
 didit: omniumque consensu cautum est,
 ut nemo sine Baldo auspice doctoratus,
 ut vocant, lauream caperet. Opum fuit
 haud minus, quam doctrinae cupidus.
 Quas adeo magnas tum e schola, tum
 etiam e foro collegit: ut ex solis substi-
 tutionum litibus quindecim millia con-
 traxerit aureorum, sive scutorum, (a) ut
 vocant, praeter ea, quae ex criminum
 causis, & ex contractibus adjecit. Men-
 tis ejus magis acumen laudatur, quam
 constantia: saepe enim ingenii aestu a
 veritate, atque etiam a semetipso abre-
 ptus, sibi repugnat: ut Baldo subtilitas,
 Bartolo vero sententiarum veritas, & ju-
 dicii firmitas tribuatur. Etenim illius in-
 genium rapidum; hujus frugale. Ille
 argutior; hic sanior. Ille ad disputan-
 dum, hic ad judicandum utilior. Foren-
 sis enim exercitatio Baldum quo magis
 exacuit: ita longius aliquando avexit a
 vero. Itaut in Baldo ambitionem, & ava-
 ritiam olfacias; in Bartolo vero solius ju-
 stitiae cultum admireris. Unde Baldus
 opulentissimus, Bartolus inops. Ambi-
 tio vero Baldi, cupidoque gloriae studiis
 posterorum plurimum contulit: vix enim
 nullus

(a) Cuman. ex
 Alex. in ru-
 bric. ff. de
 vulgar. & pu-
 pill.

ullus est divini, aut humani juris locus ingenio illius non exploratus: neque pars ulla juris, aut civilis, aut Pontificii, aut feudalis illi non experta. Vultu fuit hilari, colloquioque grato. In pauperes erat adeo munificus, ut eis turmatim convocatis, jus & carnes bovillas saepe obiiceret. Mortem tamen obiit viro gravissimo indignam. Dum enim rabido catello, quem in deliciis habebat, abblandiretur, imprudens labii morfu venenum hausit: quo in venas manante, lucem tremebundus reliquit, Kalendis Maji anno MCCCCIV. Zenobio Tipherni Episcopo, & Francisco filiis, utrisque Jurisconsultis, superstitionibus.

CLXVI. Proximum Baldo locum damus

De Paul. Paulo Castrensi e Faliscis, quem aliqui
lo Ca- anteposunt ipsi Baldo: cui Paullus di-
strensi. scipulus fuit, & amanuensis: quippe pau-
perimus, & genere tam obscuro; ut ne familiae quidem nomen praetulerit, humilique servitio victum, & doctrinam sibi paraverit: cum Castilionem dominum

(a) *L. 2. §. ult. n. 5. ff. de verbor. oblig.*

suum appellet. (a) Nam simul cum Baldi liberis assidebat in schola, domumque reversus magistri verba, ne sibi exciderent, statim scriptis mandabat. (b)

(b) *Castren. l. 1. §. editio in fi. ff. de e-
dendo & in l. 2. §. ult.*

Auxit vero illi, ut saepe aliis, scientiam egestas. Cum enim pecunia careret ad emendos commentarios, coactus est o-

mae

ante tempus in ipsarum lectione legum ponere: cujus assiduitate studii, ad prae-
 scae, ac germanae sapientiae integrita-
 tem assuefecit ingenium. Hinc scripta
 illius, prae aliis, veterem disciplinae can-
 dorem, ac veritatem arripuerunt: quem
 nobis fructum ingens voluminum in
 diem increbrescentium, ac mentis li-
 bertatem irretientium strues intercipit.
 Avenione de prorogatione jurisdictio-
 nis Paullus adeo disputavit egregie: ut
 ea fama excitatus Cardinalis Zabarella
 Florentinus Archiepiscopus, vicariam
 Paulo assessori suo potestatem exercen-
 dam tradiderit Florentiae: ubi cum jus
 doceret, Senatum composuit, & statu-
 ta. Inde Senas primo, deinde Bononiam
 ad idem seminus, ac postremo Patavium
 contulit, ibidemque annis confectus
 mortem oppetiit anno MCCCCXX.
 omnium aestimatione ipsius Bartoli loco
 dignus.

Is Alexandro Tartagno Imolensi do-
 ctorem iuris tradidit. (a) Paullum enim De Ale-
 audisse Alexander dicitur, praeter Joan-
 nem Imolensem, & Joannem ab Anania, Tarta-
 Ludovicum Romanum, & Casparem gno.
 Asengherium in Bononiensi schola do-
 ctorem. Doctrinae illius fama undique
 percurrrens, Urbes plurimas ad cupidita-
 tem hominis excitavit. Igitur Ferrariae,

(a) Hieron.
 Prae. videt de
 peste par. ult.
 cap. 21.

Pri-

primum, deinde Patavii docuit, ubi Bartolomeum Cospollam acerrimum doctrinae, ac dignitatis competitorem constantissime toleravit. Illinc Ticinum, ac postremo Bononiam ad jus civile docendum concessit: ubi aemulum expertus est Andream Barbatium, minorem quidem doctrina; memoria vero, quae maxime ad plausum popularem valet, longe praestantior. Cui tamen facultati Alexander succurrebat assidua scriptione, quam adeo necessariam studiosis existimabat: ut interrogatus, quomodo adolescens proficere posset, responderit; si vapularet, quotiescumque sine calamo administro libros evolvere deprehenderetur. Scientiae magis, quam lucri fuit appetens: ideoque in ore semper habebat istud, *legibus vacavi ut scirem, non ut eas venderem*. Vir praeterea gravis erat, & cavillationum osor, ingenioque recto, ac simplici: ut merito veritatis pater appellaretur: & quamvis modestia esset insignis, ea tamen haud potuit abs se deflectere imminentem semper doctrinae maledicentiam. Nec enim deerant, qui Sophistam eum vocarent, & ingenio versatili: quod leges pretio fingeret atque refrigeret. Obiit anno MCCCCLXXXVII. annos natus tres, & quinquaginta: quorum triginta docendo transegit.

Hac-

Haeredem is doctrinae reliquit Jasonem Maynum auditorem suum, quo non ullus felicius, e turpissimis moribus, & natalibus ad splendorem, & dignitatem, per studia literarum emerfit. Susceptus est enim e concubina, dum pater ejus Andreonus Maynus Mediolanensis Pisauri exularet. Jason autem ad literas addiscendas missus, quod injustis esset natalibus, ideoque negligentius, atque ad sperius tractaretur, perditte ac dissolute vivendo alea, & luxuria pessum se, suaque omnia dedit: ut passus fuerit etiam venum ire legum libros, in pretiosis membranis descriptos. Cumque ob summam inopiam sorderet omnibus, insperato ad meliorem frugem venit: ut non jurisprudentiae modo, sed & humanioribus literis vacaverit, delibata etiam Poetice: dignusque fuerit, qui a Ludovico Sfortia legatus ad Alexandrum VI. Pontificem, una cum aliis mitteretur: inter quos ipse orandi munus obivit. Quas etiam partes egit in Maximiliani nuptiis: unde Palatina, & equestri dignitate, Caesarisque patriciatu decoratus in Patriam se recepit. Ubi cum Ludovicus Sfortia Mediolanensium Dux crearetur, aliam orationem summo plausu recitavit: eaque meruit, ut in Senatores, patricosque referretur. Ju-

T

ris

ris autem professionem ad tantam exstimationem dignitatemque perduxit, ut primus ad docendum pretio mille aureorum, sive ducatorum, ut vocant, conduceretur: unusque meruerit summum Galliarum Regem, Ludovicum nempe XII, una cum quinque Cardinalibus, qui eum affectabantur auditorem habere. Quibus Ticini gymnasium ingredientibus, Jason praebat jussu ipsius Regis: qui eo in loco praeceptorem Regi antecellere dicebat. Ibi Jason amplissima disputatione docuit equestrem dignitatem ob militarem virtutem a Principe acceptam transire ad liberos. Propter hanc autem ingenii gloriam Castello fuit ab Rege donatus. Quod sibi a Praefecto Regiae Domus postea ereptum, ne Regiarum quidem literarum auctoritate unquam recipere potuit: nuncius enim ab eo ad res repetendas cum literis missus, calcibus humi prostratus fuit sparsis ad terram, & conculcatis literis. Cum Francisco Curtio graves inimicitias Jason suscepit: sed cum Philippo Decio longe graviores, cum quo saepe ventum est ad manus: ut & lapidibus invicem se petierint. Ejus interpretandi ratio perspicuitate, atque ordine, itemque ubertate plurimum pollet. Auxere Jasonis commentarios etiam

Bar-

Bartolomaei Soccini, & Caroli Ruini labores: quos magno studio, & mercede conquisitos sibi veritus non est Jason adscribere. Opibus tandem, & honoribus cumulatus, obiit anno MDXIX. aetatis vero suae octuagesimo quarto, cum jam, ut fertur, senio desipuisset. Atque is mihi sit pro instituto opere, Bartolinae jurisprudentiae postremus: tum quod omnes recensere peculiaris esset operis ab aliis egregie praestiti, tum quod Alciati judicio, hisce auctoribus forensis doctrina, & hoc jurisprudentiae genus absolvitur: quemadmodum ille hoc eleganti epigrammate docuit.

In jure primas comparatus ceteris

Partes habebit Bartolus.

Decisiones ob frequentes, actio

Baldum forensis sustinet.

Non negligenda maxime est tyronibus

Castrensis explanatio.

Opinionum tutius Symplegadas

Superabis Alexandro duce.

Ordinis Jason, atque lucis nomine

Videndus est properantibus.

His si quis alios addidit interpretes,

Onerat quam honorat magis.

Ac mihi, si ex tanta ingeniosorum interpretum turba, quam silentio praeterimus, alterius ordinis describendi negotium daretur: fidenter legerim Bart-

CLXIX.

DeSaliceto, Fulgofio, Cumanano, Castilioneo, Coepolla, Ruino, Riminaldis, Curtiis, Deciis, Nicolao, Spinello.

tholomaeum Salicetum Bononiensem
 factionibus, & exilio clarum; Raphael-
 em Fulgosium Placentinum, cujus in-
 genium in Constantiensi Concilio cluit,
 ejusque socium, & aequalem Raphael-
 em alterum Cumanum, seu Comenianum,
 atque utriusque istorum praeceptorem,
 Christophorum Cattilionem Mediolanensem Baldi auditorem, & antagoni-
 stam: per quem subtilior jurisprudentia
 resilere, & sincerior juris ratio impera-
 re auctoritati coepit. Cujus ingeniosa
 sane scripta, & judicii selectioris, divisisse
 inter se Raphaelles duo, ac suppresso
 magistri nomine sibi adscripsisse ferun-
 tur. Adderem his Bartholomaeum Goe-
 pollam legum captatorem vaferrimum,
 & Bartholomaeum Soccinum Senensem
 summi acuminis jurisconsultum, & lati-
 nis, graecisque florentem literis: quicum
 & Marianum, ex eadem familia, conjun-
 xerim, & denique Ruinum, Riminaldos,
 Curtios, Decios, & quem tum ob anti-
 quitatem, tum ob doctrinae, ac generis
 nobilitatem, piaculum esset praeterire,
 Nicolaum Spinellum Neapolitanum,
 qui sua in patria, & Patavii summa cele-
 britate docuit, anno MCCCL. ubi & Ful-
 gosium habuit auditorem. Ille vero ad
 summa Neapolitani Regni negotia per
 Joannam Reginam adhibitus, ab eadem-
 que

que ad Urbanum II. legatus, ingentibus perfunctus honoribus, obiit anno MCCCXXC. superstitibus liberis Lucu natu majori, & Belforte Catanensi Episcopo: per quem collegium bonarum artium, quod Spinellorum dicitur, Patavii fuit institutum. Atque hi omnes ab Irnerio usque ad Alciatum explicandi ratione usi sunt utili quidem illa, & persecta; sed non ubique vera: nam ubi non tam ingenii vires proficiunt, quam lectio veterum, & morum temporumque cognitio, notitiaque sermonis abstrusior; haerent ipsi misere, ac saepe labuntur: etsi aliquando audaci conjectura freti, divinatione potius, quam arte rem consequantur. Stylo praeterea utuntur illorum temporum inquinato, & barbaro, a cujstamen lectione, ob rationum acumen, & rerum ubertatem, viri maturioris judicii minime abhorrent: immo vanitatem rident eorum, qui non tam eruditione propria, quam ineruditorum interpretum contemtu, atque fastidio se CLXX. profitentur eruditos.

De Alcia-

Verum sub idem tempus, quo in to, & sanctiorijustudiam bonarum artium, & prisca elegantia divinitus remeabant: dum, praecidentia, si- nente Valla, Politianus, Parrhasius, Bem- ve de Cubus, Erasmus, alique complures vetu- jacia-

T 3

sta Schola.

ita saecula tenebris obducta recedentes
 dum inde artes omnes pristinum nitorem
 recipiunt : jurisprudentia quoque
 Alciati manu ex humo sublata, oculos
 ad primordia sua reflectens, vetera or-
 namenta, nativamque dignitatem a pri-
 scis repetiit auctoribus. Cumque Al-
 ciati discipuli ex Gallia, & Italia univer-
 sa conspirarent, eorum praesidio juris-
 prudentia se in primaeva eruditione, at-
 que elegantia collocavit. Quaeque in
 Irnerii, Accursii, & Bartoli scholis vires
 exercebat, retenta rubigine : cultu eru-
 ditorum, & industria literarum elegan-
 tiorum exuit barbariem, & nativam ex-
 plicuit venustatem ; tum praesertim, cum
 ad nos expugnata Constantinopoli, Ba-
 silicorum libri, Graecique pervenere
 legum interpretes : apud quos latina ju-
 ris eruditio cum Imperii Romani reli-
 quiis manserat incorruptior. Romana
 enim antiquitas, cujus lumen ab Italia
 dominatio barbarorum excluderat, in
 Graecis jurisprudentiae scholis, usque
 ad recens Constantinopolis excidium,
 vixit, usu atque assiduitate juris civilis.
 Quam deinde antiquitatem Graecorum
 eruditissimi, a vi hostium ad nos confu-
 gientes, in maternum Italiae sinum retur-
 lerunt, simul cum libris Basilicorum il-
 linc abductis, atque deinde in Galliam,

trans-

translatis: ubi postquam eos Cujacius diu trivisset, vimque illorum expressisset publicam tandem respexere lucem. Sustulerant sane ante Alciatum animos Castilioneus, ejusque discipuli Cumanus, atque Fulgosius: qui explicando jure non raro a vulgarium interpretum via deflectebant: Verum occupatis auctoritate animis, eorum opiniones, etsi antiquitati proximiores, tamen propter suspensionem novitatis, continuo reiiciebantur, antequam essent expensae: donec Alciatus studio vetustatis, testimoniisque sincerioribus, & eruditionis fide, vulgaribus interpretibus non raro redargutis: auditores suos ad novum genus interpretandi traduxit. Natus est Alciatus Mediolani, patre opulento, nulloque parturientis dolore. Cum puer Ticini Jasonem, Bononiae vero Carolum Ruinum audisset, graecas, & latinas literas juri civili adjungendo, annum vix attingens XXII. frementibus barbaris; doctioribus vero novum jurisprudentiae nitorem admirantibus, disputationum libros edidit, & paradoxorum. Docuit primo Ticini, deinde ab oblatratoribus, quos stomachabatur, in fugam actus, concessit in Galliam: atque initio Avenione, postea Biturigibus jus explicavit, ea auditorum frequen-

tia, eaque felicitate, ut a munifico-
 mo Regum Francisco Primo ~~virtutum~~
 MCC. scutatorum, quae vocant, mer-
 cedem acceperit; & a Regis filio natu
 maximo, numisma CCCC. scutatorum
 potestate: quod Urbis Cives et Princi-
 pi obtulerant in futurae dominationis
 obsequium. Sed eadem gloria, quae in
 Gallia florebat, Alciatum extra Galliam
 traxit. Etenim Franciscus Maria Me-
 diolanensium Dux hominis sibi subiecti
 virtutem optans habere praesentem, in-
 terminata publicatione bonorum, nisi
 pareret; ac si pareret pari quo in Gallia
 fruebatur stipendio constituto, Alciatum
 ad Ticinense gymnasium revocavit: un-
 de bellorum fluctibus una cum litera-
 rum studiis bis ejectus, primo eadem
 mercede Bononiae; postea Ferrariac
 stipendio ampliori docuit, aureorum sci-
 licet scutatorum ex praesenti aestimatio-
 ne MCCCL. Per id tempus, cum Paulus
 III. Pontifex Urbes Ecclesiae peragra-
 ret, captus Alciati doctrina hominem
 ad Ecclesiasticos honores capessendos
 hortabatur. Ille vero docendi munus
 dignitatibus anteponebat, in solo se Pro-
 tonotariatu continuit. Adeo autem
 summi Principes erga illum certabant
 honoribus: ut reversus Ticinum Medio-
 lani a Caesare Senatoriam, & Palatinam
 digni-

dignitatem; a Philippo vero Rege Ticinum ad eunte aurei torquis honorem retulerit. In causarum responsis veterum gravitatem tenuit simul, & modum: longeq; parcius auditorum obiectionibus responderebat. Pomoeridianas horas non raro in Poetarum, & historiarum lectione; saepe vero in alea, praesertim aestate, collocabat. Gula tandem, & cibo abundantiori mortem sibi arcessivit immaturam, anno MDL. aetatis vero suae LVIII. Cui defuncto, praeter scripta celeberrima, non parum adjecit gloriae Francisci gentilis sui ab ipso in jure civili, & in elegantioribus artibus instituti, virtus, & virtuti tributa Cardinalatus dignitas: postquam docendi munus ab Andrea sibi traditum, laudabiliter exercuisset, & e sua disciplina emisisset Cardinalem Borromaeum, a quo Romam fuit evocatus.

Praeter Alciatum cultioris juris-
 prudentiae diluculum, ejusdem doctrinae splendorem in Galliam attulit Aemilius Ferrettus Etruscus Ravenna oriundus, ex pervetusta familia: cujus nulla fere vitae pars honoribus praemiisque vacavit. Postquam enim Pisis Philip-
 pum Decium, & Camillum Petruccium Senensem audivit, Cardinali Salviato Florentino primum, postea vero Leo-

CLXXI.

De Aemilio Ferretto.

T 5

m

254 DE ORTU, ET PROGRESSU
 ni X. fuit a secretis. Quo munere sponte abdicato, ad bellum profectus, dum e Lautreci exercitu infelici clade profligato rediret, ab Hispanis capitur, ac sexcentis aureis redemptus a fratre, Valentiam ad jus civile docendum concessit: unde a Francisco I. accitus, & inter Parisienses Senatores lectus plures, atque honorificas obiit Regis jussu legationes, ad Venetos nempe, ad Florentinos, & ad Caesarem. Quibus egregie gestis, in Galliam redux, Avenione jus civile docuit, usque ad annum MDLII. qui suae fuit aetatis sexagesimus tertius, & extremus. Tantaque populorum gratia, & amore docuit: ut cum successor ejus Cravetta defuncti famam orationis initio caperet, strepitu atque tumultu, non modo schola, sed etiam Urbe fuerit expulsus.

CLXXII.
 De Goveano.

Ex hujus consultissimi simul, & eloquentissimi hominis disciplina octus est nobis Antonius Goveanus: qui Ferretum in fine libri *de jure accrescendi* parentem suum alterum appellat. Natus est Goveanus in Lusitania, educatus in Gallia, omnibusque bonis artibus excultus: ut unus Aristotelis patrocinium viriliter suscepit adversus Potrum Rammum, publice bellum indicentem scholae Peripateticae, nostris his temporibus

bus jam delabentis, allato in forum, Graeco ejus philosophi exemplari. Ingenium habuit varium, & velox, ut rerum ab eo tum in philosophia, tum in humanioribus literis, tum in jure civili agitatarum finem ante initium animadverteres. Neque ullum fuit involucrum, unde non se celeriter, ac feliciter expediret. Hinc brevi spatio, quo juri civili vacavit, acuta, & solida protulit multa: dum paucis annis in pluribus Galliae gymnasiis, Cadurci nempe, Valentiae, Tolosae, Gratianopoli magna celebritate doceret. A quo cum ille se munere contulisset in aulam apud Allobrogum Ducem, cujus in consilium lectus fuerat, & magister libellorum creatus, Taurinis decessisse fertur, nondum sexagenarius. Ad cujus laudem id esset satis, quod tam exiguis, paucisque libellis meruerit, ut ab Antonio Fabro cum Cujacio conferretur. Qua in contentione Faber diligentiam, copiam & laborem Cujacio: Goveano vero acumen, atque ingenii praestantiam attribuit. Verum quod omnium ante se interpretum laudem, & spem posterorum exuperat, Cujacius ipse principem inter Jurisconsultos locum sibi uni debitum, Goveano concedere non dubitavit, hisce sane honorificentissimis verbis, utque mea fert opti-

(a) tit. 6. in
fragm. ulp.
ver nōc inter-
est.

opinio, in ipsum Cujacium tantummodo congruentibus : (a) Antoninus inquit, Goveanus, cui ex omnibus quotquot sunt, aut fuerunt Justiniani juris interpretibus si quaeramus quis unus excellat, palma deferenda est. Sed vereor cavide ne, an odio aliorum hunc adeo excelsat Cujacius; an potius ambitione quadam, ut nimirum intelligamus interpretes omnes sub jugum abs se missos, qui Goveanum omnium suo judicio victorem ipse communi ceterorum judicio vicit. Quamvis enim ingenio praecellens Goveanus, tamen scriptorum paucitate nemo latiore locum Cujacio relinquit, in quo exultaret. Hinc non mirum si eum sibi Cujacius praeferat, qui locum rarius concurrat. Nobis certe, ut praeceteris acutus, & in explicando perbrevis, & expeditus Goveanus. Ita & in reprehensione veterum, quibus vel invitum multum ipse debet, ingratus videtur, & immoderatio.

CLXXIII.
De Budaeo.

Proprio vero Marte in jure civili Budaeus profecit, emendator magistrorum juris, quam interpretis : nec tam legum, quam eruditionis earum doctor. Non alium enim se praestat in summa Pandectas annotationibus : ubi nō scitur cur homo gravissimus adeo sibi indulgeat, & blandiatur in Accursianis inter-
pre-

pretibus reprehendendis, a quibus scientia vincitur; quamvis eruditione pro temporum conditione vincantur. Natus est Budaeus Lutetiae illustri loco. Is prima adolescentia in venationibus, otioque traducta, reliquum vitae adeo studiis literarum occupavit, ut neque labori, neque sumtui pepercerit; saepeque morbum incurreret, & vitae periculum. Ab Lascare, qui tum erat in Gallia, selectiorem graecae linguae notitiam accepit, ea progressus celeritate, ut exemplo Apollonii, qui Cicerone graece orante graecam eloquentiam ad Romanos translata lugerat, etiam Lascares eam sibi a Gallis ereptam quereretur. Cujus linguae sacrarium eruditissimis commentariis Budaeus posteritati reservavit. Nec minori utilitate pandit rem nummariam eruditissimis de asse libris: quorum causa diu de inventionis laude certavit cum Leonardo Portio Italo: qui eodem tempore idem argumentum tractarat egregie. Quae dissensio, utpote hominum humanissimorum, per Lascares interpretem facile in concordiam, immo & in mutuam benevolentiam est redacta. Gallis regibus in gravissimis legationibus laudabilem operam praestitit: sed post reditum, cum in exoptatam solitudinem, studiorumque suorum portum

258 DE ORTU, ET PR
 tum se recepisset, Franciscus
 volentia fuit in aulam revocatus, &
 ab eodem Regiae Bibliothecae
 ctus, & magister libellorum
 genti, ac nova significatio
 Misit enim ei domum libellorum
 culum: quo ejus muneris possesse
 ta intelligeretur. Tandem cum
 comitatu Regio ad oram maritimam
 stuosi aëris inclementia, in
 omnium lacrymis, vitam reliqua
 superstita, atque undecim liberis
 quidem sexus septem; & mulierum
 tuor, septuagesimo aetatis anno,
 sto vero nato MDXL. Sed aliqui
 in Hispaniam concedamus, paucos
 in Galliam redituri.

CLXXIV. Hispania vetus Romanae
 De Anto- socia, sicuti civium virtute, ac mili-
 nio Au- tiam Romanorum diu munivit: re-
 gustino. centioribus temporibus eorum
 sit leges per Antonium Augustinum
 suis emendationum libris a civili,
 tificio jure labes absterfit, com-
 riisque rerum antiquarum Roma-
 ris imaginem posteris aperuit.
 est Augustinus illustribus majus
 Caesareae Augustae Celtiberorum
 manasque literas Compluti didicit
 juris civilis primordia Salmanticae.
 riorem vero juris doctrinam accepit Bo-
 noniae

noniae a summo Jurisconsulto Joanne Paulo Parisio Consentino, & Alciato; Patavii a Mariano Soccino. Unde Florentiam profectus Pandectas Pisanas lustraturus, Romam se contulit: ubi primo Hispanorum nomine lectus in Collegium Duodecemvirum litibus judicandis, quos Rotae auditores vocant, posteaque Bononiam legatus, ut Regiis Philippi Regis Hispaniarum, & Mariae Anglae nuptiis interesset; indeque Romam reversus, & Allifantis Episcopus creatus; rursus jussu Pontificis prospero successu ad Ferdinandum Caesarem legationem suscepit. Inde Siciliensi censura jussu Regio perfunctus, Allifanam Ecclesiam cum Ilerdensi mutavit. Conferens vero se ad Tridentinam Synodum, nihil hortando, & disputando praetermisit, quo dilapsam Ecclesiae disciplinam ad veterem severitatem revocaret. Tandem ad Tarraconensem translatus Ecclesiam, ingenti fama, imparique meritis proemio migravit e vita. Siquidem viro egregio, & de divinis literis, ac Sacra Republica optime merito purpura defuit.

Sed jam regrediamur in Galliam, CLXXV. ac Bituricensium Academiam veteris De Biturbrythi aemulam revisamus: ubi Alciaticensis perpetuum antiquae jurisprudentiae scholae domi-

domicilium locavit. Eo enim vir doctissimi ex universis regionibus ad hoc civile docendum confluerunt, ut Romanum forum in Galliam videretur esse translatum. Nam praeter eos, quos recensebimus, docuerunt eo in gymnasio Contius, Boërius, Russardus, Raguellus, Balduinus, Aegidius, Hortensius, Emundus Merillus, Pinsonius, Broëus, & Ioannes, atque Jacobus Mercerus: ita ut Cujacius (a) nullam adhuc scholam dixerit similem inveniri Bituricensi Academiae, in eaque omnes jus docere, caste, pure, cordate, sine fuce, sine fallaciis.

(a) *Ad Margarit. Valef.*

CLXXVI.
De Enguinario Barone.

Post Alciatum praeclaram illius institutionem tenuit Enguinarius Baro: cujus major viventis, quam mortui fuit auctoritas, oppositionibus potius aliorum, quam propriis scriptis aliqui eruditae memoriae commendata. Cum eo non modo Goveanus vehementer: sed & Duarenus in controversiis de jurisdictione, & imperio acerbissime dinquevit: quorum postea irae deferbuerunt: ita ut Baronem mortuo, anno MDL. Duarenus laudes illius tumulo inscripserit.

CLXXVII.
De Duarenio.

Natus vero Duarenus ex illustri familia Alciato praeceptorum operam dedit Avarici Biturigum: ubi in docendi munere Baroni successit, ibique audito-

res

res habuit Budaei liberos: quibus patris eruditionem, quam ab ore, & scriptis illius imbiberat, grato animo retribuit. (a) Memoria dicitur fuisse parum firma: ita ut aliquando cogeretur orationes recitare de scripto. Cujacio adhuc juveni vehementer obtrectabatur: ita ut inter utriusque discipulos partium studio concitatos tumultus orirentur: qui nonnisi Cujacij discessu quieverunt. Obijt Duarenus anno MDLIX, aetatis vero suae L. Vir ingenio fuit, & dictione facili: nemoque melius orationis lenocinium juri civili adplicuit. Ab Accursianis, & Bartolinis interpretibus, quos in foro triverat, quosque nova instituta docendi ratione ubique mordet, haud pauca tamen sumisit, quae adspersa sermonis elegantia, in novam vertebat faciem. Solebat enim ex abstrusioribus, & prolixioribus eorum commentariis legere optima. Quod ne videatur a me de viro doctissimo confictum, testimonium producam ex praefatione secundae partis operum ejus, a gentili suo conscripta; is ait, Duarenum saepe in ore habuisse illud Lucretij.

*Floriferis ut apes in saltibus omnia
libant,*

Omnia nos itidem depascimur aurea dicta.

V

Mo-

(a) *Epist. Rud.
apud Duaren.*

CLXXIIIX.

DeHugo-
ne Done-
lo:

Moriens Duarenus haud inopem doctrinae, atque simultatum suarum haeredem reliquit Hugonem Doneum discipulum: quem eleganti oratione in praeceptorum collegium cooptavit. Is magistri rationem in docendo jure complexus est, & indictum olim Cupacio bellum redintegravit. Verum cum in Calvinianorum partes, abiecta veteri, veraque religione, transisset, mutato cultu divino, coactus est etiam solum vertere. Variaque fortuna jactatus, & in Germaniam profectus, docuit Heidelbergae: unde ad idem munus Leodii concessit: indeque quod Britannorum factioni res novas molientium stulticer, patefactis insidiis coactus est in Franciam confugere: ubi cessit e vita anno MDXCI. aetatis suae LXIV. Commentarios juris civilis reliquit uberrimos, & acutissimos: quibus jurisprudentiam in commodiorem ordinem redigere studuit. Cui operi utinam extremam manum addere potuisset: neque tamen minus quales nunc sunt juventuti conferunt, propter soliditatem rerum, & rectam seriem. Puer vero adeo literas aversabatur, ut ad eas non ante se flexerit, quam illum pater pudore, ac metu afficeret: qui arcesso ad se coram puero pastore suario, pacta mercede filium ei se

se traditurum simulavit : quo Donellus intelligeret qualis vita sibi nisi studeret literis proponeretur. Fallacia haec puerilis animum illius vertit, ac tantum ingenium posteritati, & literis dedit.

Protulit & Gallia Franciscum **CLXXIX.**
 Hotmannum ex illustri, & veteri familia, **De Fran-**
 quae sub Ludovico VI. e Germania oc- **cisco Hot-**
 casione militiae migravit in Galliam; ubi **manno.**
 claris affinitatibus, & continuatis hono-
 ribus floruit. Franciscus tamen hujus in-
 genio fuit longe splendidior. Is enim
 Jurisconsultus fuit, & orator eximius.
 Jus civile didicit in Aurelianensi schola:
 indeque Lutetiam Parisiorum ad Sena-
 toriam Patris dignitatem vocatus, foren-
 sium jurgiorum stomacho, ad sua vetusti
 juris, & bonarum artium studia, invi-
 to parente secessit. Qui tamen parens
 hanc nato culpam condonasset; nisi
 paullo post ab avita, veraque religione
 ad Calvinii doctrinam secessisset, seque
 Lugdunum libertatis causa contulisset,
 relictis patrijs laribus, abiecta que pro-
 xima spe honorum, & opulenti conju-
 gij. Quo facinore pater exulceratus ali-
 mentorum etiam spem filio praecidit.
 Qua nunciata re, Franciscus minime
 exanimatus illa Epicuri voce continuo
 exclamavit: *Habeamus aquam; habea-*
mus potentiam: Jovi ipsi de felicitate con-

proversiam faciemus. Itaque sua studiis non solum laudem, sed & vix subsidium ducere decrevit. Unde primo Lausannam, postea vero Argentoratum vocatus a Germaniae primoribus, qui honores ei certatim offerebant, ea facundia docuit, ut nobilissimos quosque ad se audiendum e remotissimis regionibus exciret. A quo docendi munere superfedit tantisper, quoad in Navarrenna Regia, inque varijs legationibus honorifice susceptis, regijs Galliarum administratoribus paruit. Ab his vero, ut potuit celerius homo quietis, quam honorum cupidior, expeditus retulit se ad studiorum tranquillitatem. Deinde rogatu Episcopi Valentini Valentiam concedens, eo dilapsa jam bonarum artium studia voce atque institutione sua retraxit. Inde semel, atque iterum ad Bituricensem academiam explicaturus ius civile simul cum auditorum turba sibi maxime benevola reductus, ac postea civilium bellorum naufragijs reiectus, redeundi propositum in posterum omnino dimisit, illud saepe praedicans: *Frustra Neptunum accusat, iterum qui naufragium facit.* Etenim eversus bonis omnibus, & amissa illustri bibliotheca, ex insigni illa Calvinistarum clade vix vitam salvam retulit. Igitur patria profugus,

fugus, etsi a pluribus Germaniae Principibus ad suas cujusque academias reposeretur: tamen Basileam Rauracorum cum omni se familia contulit: ubi eum annum quintum, & sexagesimum agentem aqua intercutis extinxit, anno MDXC. relictis filiis duobus, Joanne, & Daniele, ac filiabus quatuor. Vir fuit universae antiquitatis tum Sacrae; tum prophanae oppido peritissimus, & non minus ingenio, quam oratione felix, & candidus; cui ad veram virtutem nihil defuisset, nisi bonitatem, quam a natura traxerat, mutanda religione pervertisset. Non modo in Accursianis, & Bartolinis interpretibus reprehendis: sed in ipso Triboniano, quem & Antitriboniano peculiari libello concidit, perpetuo exagitando, collectam tota vita opinionem verecundiae, atque modestiae prorsus amisit. Ordinem praeterea librorum juris antiquitate munitum in sermonibus, atque scriptis carpebat, praequam decet Jurisconsultum, aliamque ordinis rationem comminisceretur. Itaque in illum videntur mihi a Cujacio haec oblique jacta (a): *cobaerent*, inquit, *digestaque sunt omnia* (a) In para- titl. Digest. tit. mandati. *arte mirabili, nec tam ingenio Triboniani, quam Juliani, Hermogeniani, & veterum prudentum, quorum ille vesti-*

gia secutus est, Et qui aliam defensionem
vel comminiscuntur artem : nec enim
illi sunt imperitissimi ! Nam neque
ars sit sciunt ; neque artem digessunt,
aut principia certa juris ulla percipi-
runt umquam, suaves tandem ad scriben-
di materiam. Haec de aliquibus, de
isto fortasse potissimum Cujacius, & de
unum Hottmannus, misso Baldus,
aliisque antiquioribus aemulis, digressus
habuit, cum quo manus conferret, &
quem aliquando clam, aliquando paleam
oppugnaret, suppresso nomine sed
expressa sententia : ut in locis aliquot
observationum observationibus (a) Cu-
jacij oppositis, & in libris amicabilium
responsionum. Animadverti etiam
Hottmannum observationum 22. sep.
30. & illustrium quaestionum 34. non
obscure adversari Cujacio, illiusque ob-
servationi decimae sextae libri primi.
Sed ea non tam contentio fuit, quam
quae brevi deflagavit. Cujacium enim
abs se oppugnatum tanti tamen fuit
Hottmannus : ut filium admonuerit, ne
psalmos Davidis, & Cujacij paratim
sibi unquam excidere pateretur. Quod
magis Hottmanni candorem admiror, &
judicium : cum ne sui ipsius quidem
amore a vero sensu fuerit abreptus.
Quam animi aequitatem haud minus
can-

(a) Lib. 19. c.
31. Vid. vitam
Hottm. script.
a Boscio.

candide (a) Cujacius ei rependit: Hott-<sup>(a) Cujac. ad
rst. Ulp. 22.</sup>
mannum enim appellat *virum ingenij* <sup>verbis quib.
probi, & recti:</sup> haud parvi momenti <sup>scientis pote-
risque.</sup>
laude a tam parco laudatore.

Sed jam de ipso Cujacio dicen- CLXXX.
dum: qui si antea natus esset, omnium De Jaco-
interpretum vice fuisset. Neque enim bo Cujac-
aliquid ignorare per illum; neque sine cio.
illo discere quidquam licet. Docet nimi-
rum unus omnia, & semper sua. Quae
ratio nos movit, ut eruditam Jurispru-
dentiam, quamvis ad ortum ab Alciato
revocatam, tamen Cujacianam appelle-
mus. Adeo enim Cujacius eruendo, &
illuminando veteri juri aliorum indu-
striam, & judicium superavit: ut quid-
quid est optimum ei sit adscribendum;
ipseque appellandus redivivae Jurispru-
dentiae pater. Natus Cujacius Tolosae
puer adhuc proprijs viribus, nullo do-
cente, connixus est ad graecam, & lati-
nam eruditionem, atque Arnoldum
Ferrerium in Patria jus civile docentem
audivit: a nemine vero melius, quam a
sua ipsius minerva edoctus. Quem ta-
men mortuum omnis posteritas magi-
strum agnoscet, proh nefas, viventem
sui repudiavere cives, & Cujacio in
honorum contentione praetulere For-
catulum, homini simiam! Atque initio
quidem ignorantia magistratuum; po-

stea vero communis admiratio, & in-
vidiam aequalium illi peperit, proinde
stulit ab eo doctrinae praemia, & hac
post variam jactationem fuit affectus.
Patria siquidem repulsa stomachatus, &
Michaelis Hospitalis jussu collega datus
Duareno, & Donello in Balduini, qui
in Germaniam abscesserat, locum, Bitu-
riges migravit, hoc misso libello repudij
ad cives suos post sero resipiscentes,
eumque frustra repetentes.

S. P. Q. Tolosano Jacobus Cujacius
S. P. D.

*Frustra absentem requiritis, quem
praesentem neglexistis.*

Verum Duareno, & Donello antiquis
ejus scholae possessoribus ob novita-
tem, & doctrinae praestantiam invisus,
ipso quodammodo in portu naufraga-
vit. Illi enim viribus in unum collatis,
factionisque suae discipulis novum in
praeceptorem concitatis, insidiarum, &
juvenilis petulantiae metu Cujacium re-
cedere, ac retro flectere cursum coege-
runt, non sine magna Michaelis Hospi-
talis indignatione: qui hac improbitate
audita Donellum ea de re acerbissimis
litteris objurgavit, compressoque tumultu
Cujacium ad Biturigas honorificen-
tissime remisit: ubi eo majori gloria do-
cuit,

evit, quo magis ab adversariorum odio exacuebatur; ut dicere soleret se quidquid in jure civili profecisset, acceptum ferre obtrectatori suo Duareno. Docuit etiam Tolosae, credo antequam repulsam acciperet; Dujonae Cadurcorum, Valentiae Canacum ad Rhodanum, & Augustae Taurinorum, ingentibus acceptis a Margarita Emanuelis Philiberti uxore praemiis, ibique, atque etiam in Gallijs inter Senatores lectus, ut dignitate, ubi liberet, uteretur. Bononiam vero vocatus a Gregorio XIII. nescio qua Italiae infelicitate, recusavit ad antiquum bonarum artium domicilium venire: quo cum veterum saltem Jurisconsultorum celebritas, eorumque memoria religione quadam antiquitatis consecrata pertrahere debuisset. Porro Cujacii fama in remotissimas regiones tam late, ac rapide vagabatur, ut incredibilem auditorum turbam sedibus patriis motos ad eum conduxerit. Unaque haec omnium ejus laudum instar erit, quod & Josephum Scaligerum habuerit auditorem: qui gloriatur in jure civili doctorem habuisse Cujacium, nunquam abs se sine peculiari laude commemoratum. Etenim, praeter alia loca, invenimus in Scaligerianis Cujacium a Josepho margaritam Jurisconsult.

sultorum vocari : quem sibi tantum scripsisse tradit, & doctis ; ipsius vero Scaligerum relicta patria exoptavit a Cujacio Valentiae, qui cum (ut verba ipsa referam) *ex illa navi naufragum bonorum studiorum gustu refecit*. Quam ob causam ei ab Deo bona omnia praestatur *optimo, & incomparabili viro, a quo fuisset bona spe sustentatus*. Idem Scaliger scribit, *quidquid Alciatus incubasset, absolvisse Cujacium, & Jurisprudentiam per suam ipsius vim exaltasse*. Eundem refert super tapeto probum, librisque circumfusum legere consuevisse. Post subijcit Cujacium *Theorem Juris Romani veteris calluisse* ; usus vero forensis non tantum fuisse ignarum, sed cupidum quoque decipiendi si quid imbibisset : ne a Romano iure distraheretur. Eiusdem autem probitatem hoc argumento comprobatur, quod haud exiguae auri summam in subveniendis discipulis amisit : dum a Patria pecuniam expectarent. Eodem Scaligero teste Cujacius ad jus omnia redebat : & cum ab imperito aliquo Grammaticus appellaretur, subridens excusabat : *Dolet huic scilicet se non esse talem*. In legibustamen XII. Tabularum Scaliger tradit abs se multa Cujacium didicisse his verbis. *Nullus est qui de legi-*

legibus XII. Tabul. quidquam docere me possit, ne Cujacius quidem: qui non inficiabitur me illi multa indicasse, quae haecenus eum latuerant. Sibi quae multae laudi ducit, quod a Cujacio laudetur, homo alioqui non modestissimus. Non ante Cujacius ad docendum accedebat, quam septenis, aut octenis horis commentaretur, & ubi difficilem locum inveniret haud pudebat virum solius veritatis cupidum, tempus ad meditando sumere. Veterum eruditionem tanti faciebat, ut ea se diceret in jure civili tanquam homo piscari. Cum animum laxaret, & intervalla studiorum frequentibus convivij una cum discipulis occuparet, nullam interea juris mentionem inferri patiebatur. Belli Civilis tempore, cum putaretur Henricianis partibus favere, credereturque de tradenda Henrico per insidias Biturigum urbe occulta consilia inire, seditio- ne populari pene fuit oppressus, vir alioqui Religionis Romanae tenacissimus, impatiensque adeo rerum novarum, ut de rebus ad religionem pertinentibus rogatus, quaestionem ad Ecclesiae judicium remitteret, his verbis: *Nihil hoc ad edictum Praetoris.* Praeterea erat adeo a factionibus alienus, ingenioque tam placidus, ut mili-
tarium

tarium tumultuum, & frequentium so-
 ditionum taedio vitae naturaliter in-
 perit cursum, quem pro corporis fir-
 mitate, atque integra valetudine longius
 produxisset: nisi defecisset angore animi
 suscepto e luctuosa eorum temporum
 in Gallia literarum, & bonarum artium
 facie: quae nobis Cujacium abduxit
 octavo, & sexagesimo aetatis suae anno,
 a Christo autem nato MDXC. quarto
 Kalendas octobris, relicta ex secunda
 uxore filia Susanna: cui mandavit, ut
 Bibliothecam in haereditate relictam
 sparsim venderet, quo libris in pluvium
 dissipatis manus, nullus esset, qui abs
 se adnotata colligeret; atque vulgaret:
 ne ex rebus propere scriptis, maleque
 a collectore intellectis, studiosi in erro-
 rem inducerentur. Ante vero uxorem
 duxerat Magdalenam Roriam; ex qua
 susceperat Jacobum filium jam puberem,
 & ad Reipublicae literariae spem a ge-
 nitore summa cura educatum. Cum ta-
 lis fuerit Cujacius, auditoribus minus
 scriptis profuit potius, quam voce: quae
 non admodum sonora erat, nec satis
 explicita. In dictando praeterea varius
 fuit, & anceps, & perturbatus, oratio-
 ne modo citata; modo remissa; nec ra-
 ro interrupta: ut pronunciantem audi-
 tores neque stylo, neque auribus com-
 mode

mode consequerentur. Cum enim alte, atque acutum excogitaret nimia intentione animus, pronunciationis legibus abstraheretur. Quamobrem cogebantur discipuli eo dictante saepe stylum vertere, atque interdum convenire simul, ut scriptis collatis sententias colligerent integras. Romanarum legum sanctimoniam non modo suis interpretationibus pene divinis, verum etiam incorruptis moribus praestitit. Praeter Duarenum, Donellum, Hottmannum, obrectatorem habuit & Joannem Robertum Aurelianensem: quem noster lepide vexavit, eumque tum exulceravit maxime, cum literis transpositis nomen illius vertit in haec verba.

Sero in Orbe natus.

Denique, ut fors est nostra, qui vix Cujacio praeceptore digni sumus, infensos habuit minus doctos omnes: quos tamen haud eadem patientia tulit, qua nos foecem hanc literatorum decem jam annos totos ope divina toleramus. Neque enim ille silebat, neque abstinebat ab injurijs ijs, quarum nomine ab Hottmanno reprehenditur, qualia sunt *scutica dignus, stultus, mendax, coecus, caliginosus, os durum, & similia*, quibus suos Cujacius hostes incessabat,

non

non propter constantiani hominibus ultra minorem : sed forte quia illi, non calumnijs, ut isti, & convicijs de iure arreptis occentabant : sed ingenio potissimum certabant, & literis, ut non prorsus docto adversario essent indigni; dissimiles certe sannionibus nostris, minime idoneis ad eruditi ullius hominis iram. Sed hos mittamus livore, odio, & alienis opibus in bonorum contumeliam abundantiores, qui scelerum stupore haud intelligunt, *Injuriam unde exorta est ad eum plerumque reverti.* Fertur etiam in doctos viros Cujacius invidius, etsi non provocatus : qualem est suum illud de Connano iudicium: *Connanus*, inquit, *doctissimus quidem vir, sed non juris.* *Corrumpit iudicium, & tempus perdit, qui illud in illius commentariis ponit.* Nimis profecto asperere, nimis praecise. Mortui Cujacij fuit honore nullo caruit. Corpus enim nobilium discipulorum humeris fuit elatum, hominisque virtus funebri oratione a Claudio Marescallo Senatore, ac Regio Consiliario collaudata. Posteritas vero de Cujacio neque tacuit adhuc, neque tacebit, donec Romanae loquentur leges : de quibus tam bene promeruit, quam qui Jurisprudentiam ab se lateritiam acceptam, auream reddidit :
ut

ut de eo Jacobus Gothofredus vir judicio acerrimus pronunciavit. De illo etiam Antonius Oiselius scripsit hanc merito laudem:

Ὁφθαλμὸς νομικῶν βεβίωκεν καὶ
κορυφαῖος.

Non alia vero laus praestantior, aut Cujacio dignior illa Pithoei: a quo nuncupatur *interpres Romani juris a summis conditoribus primus, & ultimus*: qua sane inscriptione nulla veracior.

Vixit eodem aevo Barnabas Brifsonius, qui causas diu, summaque gloria patrocিনatus, famaue doctrinae ad Henrici III. notitiam adductus, a causis privatis, ad fisci patrocinium ab Rege fuit vocatus; deinde Regii consilii adfessor, & Parisiensis Praeses denique creatus: suscepitque jussu Regis multas, & honorificas legationes: dicebat enim Rex nullum in Orbe Christiano Principem esse, cui Brifsonius alter adesset. Mirum autem fuit in hoc viro, ut neque eruditae jurisprudentiae studio a forensi labore; neque hoc ab illa distraheretur. In forensibus enim vacationibus ad severiora studia juris antiqui, tanquam ad laborum levamen confugiebat: quodque aliis curarum summa fuisset, id erat homini laboriosissimo diverticulum.

Quo

CLXXXI.

De Barnaba Brifsonio.

Quo interea tempore omnes prudentiae recessus penetrans Romanorum forum proprijs obrutum ruina patebat, simulque mores veteres ad memoriam hominum revocabat, collectis explicatisque, non vocabulis modo prisci juris, sed formulis etiam verborum solennibus per varios auctorum locos latentibus: quibus distinguendis, non minus quam exponendis opus fuit acumine, solertiaque incredibili. Adeo enim intertextae sunt scriptis veterum, & confusae, ut vix lynceus internosceret, atque discerneret. Illis autem expromptis, veteres mores patent, & ratio tum publica, tum privata Romanorum: quae, velut in cortice medulla, formularum continetur involucris: quibus prophana, & sacra; publica, & privata negotia expediebantur. Utinam vero sola literarum gloria contentus fuisset, nec se ambitione in popularem flammam calamitosis illis Galliae temporibus coniecisset! Parisinis enim turbulentibus adversus Regem, cum ipse collegarum exemplo abscessu suo vix declinare potuisset, populari tamen aurae confusus, manere decrevit in urbe: sperabat enim seditionem illam praesentia, & auctoritate sua repressum iri. A qua sententia nullis amicorum admonitione-

nitioibus deduci potuit. Quamobrem lapsus in manus inimicorum, inque terrimum carcerem conjectus, vitae miserabilem nactus est exitum: traditusque carnifici extremas contumelias ab insolentissimis, & efferatis hostibus toleravit. Carnifex vero initio ad tantum facinus exhorrescebat, clarissimique praesulis dignitatem adeo reverebatur, ut membris expavesceret, brachiaque illius, dum necem tentarent, insolito torpore corriperentur. Tandem urgentibus inimicis, victaque metu reverentia, vi subactus carnifex celeberrimo viro de infelici trabe suspenso gulam laqueo fregit, abstulitque posteris utilitatem eruditissimi operis, cui absolvendo Brissotius haudquaquam potuit exiguum vitae spatium a belluis illis immanibus exorare.

Atque horum sane laboribus, & CLXXXII. ingenio excultum jus civile fuit, eorumque opera Respublica Romana De aliis acervatim. convaluit. Praestiterat vero aliquid & Connanus: neque contemnenda est industria Balduini, & Revardi, & Petri Fabri, & Viglij, & Vultei, & Pacij, & Corasij, aliorumque hisce similium: qui flores potius, quam fructus attulerunt: quod nostrates pragmatici de universo eruditorum jurisconsultorum ge-

278 DE ORTU, ET PROGRESSU
nere infulse admodum, ne dicam stulte
pronunciarunt.

CLXXXIII. Ex eruditorum vero turba sunt mi-
hi sevocandi, ac nominatim appellandi
De Mara- aliquot, qui proximum a Cujacio, ac
no, Go- majorum gentium Jurisconsultis locum
thofre- occupant: utpote cum non modo splen-
dis, Ve- dida, & jucunda, sed solida maxime,
sembe- atque utilia tum in forum, tum in scho-
gio, Pere- las adduxerint, ex Cujacianis praeci-
zio, Pan- pue libris, tanquam e Jurisprudentiae
cirolo, latifundio: unde quo magis effoditur,
Morna- majora summittuntur. Hi vero sunt in
cio, Vin- primis Maranus Cujacii discipulus luci-
nio, Gro- dissimus auctor; Gothofredus senior,
tio, Anto- qui perpetuis notis ex eruditorum poe-
nio Fa- nu depromptis jus civile ambiit, cujus
bro, Gre- doctrinae varietatem potius laudaverim
gorio To- quam acumen; Veseembegius praeter fo-
losano. renssem professionem eruditus; Anto-
nius Perez in Institutionibus aptus, &
commodus, & in Codice uber ac facilis;
Guido Pancirolus Italicae gloriae in hac
meritoria nostratium Jurisprudentia
vindex; Mornacius frugalissimus inter-
pres; Arnaldus Vinnius vir lectissi-
mus, cujus commentariis institutionum
omnium ante se opera vincitur, cujus-
que in notis earundem brevitās mire-
cum perspicuitate conspirat; Grotius
etiam occurrit fax Juris gentium, nec
minor

minor naturalis, quam civilis honestatis
 interpret, atque praeceptor; Gotho-
 fredus junior abstrusa eruditione, sele-
 ctaque scientia juris, judiciiue integri-
 tate secundus certe a Cujacio Juriscon-
 sultus; & Gregorius Tolosanus scriptor
 expeditissimus. Tandem in Antonio Fa-
 bro consistam interpretum audacissimo,
 & pragmaticorum hoste vehementissi-
 mo: qui alijs quidem in operibus acu-
 men magis, quam veritatem praestitit:
 in Codice vero suo usum rerum, & inge-
 nij sui jam maturi reddidit nobis utilita-
 tem: ut meliora sint illius, quae minus
 acuta,

Nunc quatuor harum discrimina, CLXXXIV.
 & instituta Scholarum ex rebus adhuc De qua-
 expositis ad studiosorum utilitatem bre- tuor
 viter notabimus, atque distinguemus. Scholis
 Et sane Inneriana Schola renatis recen- post re-
 ter legibus tanta religione parebat: ut novatam
 non modo in administratione rerum ci- jurispru-
 vilium, sed etiam in docendi ratione, dentiam
 atque ordine Justiniani praecepto subij- judicium.
 ceretur. Et quia Justinianus omnia com-
 mentaria, omnesque interpretationes a
 finibus juris civilis edicto suo ejecerat
 retentis tantummodo paratitlis, quae
 alij brevia titulorum argumenta inter- (2) Vid. Got.
 pretantur, (a) alij breves unius tituli ex Jun. in C. The-
 alio repletiones, promissisque interpre- ed. in princ. &
 tatio- Menag. amos-
 nr. jur. t. 4r.

tationibus *κατα νόδας*, sive quae vestigijs
 insistant: Ideo Irneriani Jurisconsulti
 nihil sibi amplius in jure interpretando
 permiserunt, praeter breves titulorum,
 aut legum summas, & verborum expo-
 sitiones, quibus obscuriorem legum
 sensum recludebant. Unde Azo, qui
 aliorum summas, & suas uno eodemque
 opere collegit, visus est excurrere libe-
 rius. Ejus libertatem imitata est Accur-
 siana Schola, duce Accursio Azonis di-
 scipulo, qui veterum Irnerianorum no-
 tas, & suas legibus adplicando singulis,
 superiorum interpretationum modum
 excessit. Verum hi mediam inter Barto-
 linos, & Irnerianos viam inierunt, ut
 uberiores quidem Irnerianis essent, mo-
 destiores vero Bartolinis. Bartolus
 enim cum sua familia, quia e Schola sae-
 pe discunt in forum, & alas utrobi-
 que tendunt, adeo nonnunquam in al-
 tum evehuntur, & in quaestionum pela-
 gus abducuntur, ut ipsius aliquando li-
 toris conspectum amittant unde solve-
 runt. Quamobrem Bartolini Juriscon-
 sulti a veterum definitionum explicatio-
 ne, ad nova ipsi se definienda vertebant,
 condendoque magis, quam interpretan-
 do juri civili vacabant. Ut non tam in-
 terpretes, quam (fas mihi sit laude ista
 hoc loco uti.) compares quodammodo
 vete-

veterum juris auctorum evaserint. Itaque tantum in bono, & aequo; justo & injusto tradendo, ac definiendo valuerunt: quantum in historia, veteribusque vocabulis, & moribus caligarunt. Quod nostrum de Bartolina Schola judicium, ne videatur ab Italici, nativique soli amore profectum; auctorem proferam peregrinum, & summi ordinis jurisconsultum Hugonem Grotium: quicum hac mihi de re convenire summopere gaudeo. Haec autem ille in prolegomenis:

(a) *Secunda classis* (nempe Accursiani, & Bartolini, quos ille confundit) *Historiae veteris incuriosa omnes Regum populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas impedimento saepe fuit quo minus leges illas intelligerent: solertes alioqui ad indagandam aequi bonique naturam. Quo factum, ut saepe optimi sint condendi juris auctores, etiam tum cum conditi juris mali sunt interpretes.* Cujaciana tandem Schola merito existimabitur tranquilla, & serena Jurisprudentiae dies: cujus luce, diffatis barbariae nubibus, patuit sincerus Romani juris adspectus. Hujus autem Scholae primores, ministri tantum sunt Jurisprudentiae veteris: nova enim, &

(a) De jur.
bell. & pac.

forensia negotia vix attingunt. Quamobrem hoc a superioribus differunt, quod illi jus vetus perperam ab eis aliquando tractatum, prudenter tamen, & utiliter ad nova negotia perducunt: Hi vero cum interpretis munus obeant optime, aliud, aut contemnunt, aut raptim attrectant, ut hanc illis laudem ultro remiserint.

CLXXXV.
Conclu-
sio de In-
terpre-
tum usu.

Quapropter sua studia recte instituturus primordia, & elementa juris e Cujaciana Schola petat: ut nihil initio imbibat nisi sincerum, & incorruptum, ac vere Romanum: quae cum in sanguinem verterit, tum poterit certis, & obscurioribus in locis ad intelligendi facilitatem Accursium adhibere. Quo in labore cum se probe exercuerit, expenditque vires suas, Bartolini utatur interpretibus: ut ad patrocinia causarum scientia munitus accedat, & usu. Ex hoc enim studio ei facile ad subortas quaestiones, & quotidiana negotia rationes, & auctoritates, exemplaue abunde offerentur. Quibus ubi destituatur, commodum opem poscet a tractatibus, consilijs, decisionibus, resolutionibus, & similibus forensium disquisitionum acervis: quibus legum studiosus maxime juvabitur, si eos, non pro magistris, sed pro nomenclatoribus, & indicibus me-

memoriae adminiculo adhibuerit, recentioribusque utatur tantum, ut famulis veterum interpretum, eorumque promicondis. Is enim e forensibus confarcinatoribus in hac nundinali Jurisprudentia praestat ceteris, qui plus attulerit alieni: Consulendique sunt recentiores, non ad judicium, cujus ipsimet magnopere indigent; sed ad laborum levamen: ut scilicet per fluxuosam, & salebrosam hanc viam, novorum ductu celerius consequamur antiquos. Eo enim nunc excessit in jure civili copia, molesque scriptorum, ut is esse coeperit utilior, qui magis legendi necessitatem imminuerit. Quam ob causam & nos primordia juris antiqui distracta in tot selectiorum jurisconsultorum volumina, quorum jam numerum studiosi reformidant, tribus contraximus libellis, & in faciliorem digessimus ordinem: ut ad temporis compendium ubertatem etiam, & utilitatem longiorum operum adjungeremus. Superest, ut quod promissimus Raphaelis Fabretti, & Francisci Blanchini de lege Regia judicium hic adscribamus.

J. VINCENTIUS GRAVINA

RAPHAELI FABRETTO

S.

Cum juris civilis origines, quas jampridem nobis explicandas esse suscepas non ignoras, nunc prope absolverimus; nefas visum est de lege regia definire quidquam antequam te consuleremus Romanae antiquitatis oraculum: quamobrem in aedes me Carpinianas contuleram, ut te convenirem. Non enim tibi letet quam variae sint eruditorum sententiae de fragmento illo Capitolino: germanum ne sit, an potius confictum; quod ab aliquo nec prorsus temere contenditur. Quid tu ea de re eensesas cognoscere plurimum intereit nostra. Cum te namque uno mihi tuto videbor opiniari, homine pari eruditione, atque virtute; qui facile patieris, ut nos periculo scribamus tuo: quippe qui non sis veritus in nova, & eleganti tua incriptionum collectione oblatratores nostros praeclaro, & gravissimo de me testimonio ultro lacescere; quasi te pudeat virum prisca probitate, in bonorum censum ab illis maledicentia sua non esse descriptum. Nos vero (vide quem
ho.

hominem beneficio tuo demerueris?) quamvis illi noxiam tibi remiserint: ubi nodus tamen aliquis erit in hac lege solvendus, molestia nostra eorum vicem te ulciscemur, & rogando, atque consulendo curabimus, ne nos impune defenderis. Amici tui periculum in hujus legis judicio vides; minuere videbor majestatem, si temere fragmentum rejecero: arguar vero lege Cornelia de falsis, si falsam tabulam asseruero. Omnes igitur opes meae sunt in eruditione, atque humanitate tua, quas, si unquam alias, in hoc maxime discrimine mihi velim adfuturas. Nosti enim quam vigiles, & gratuitos habeam delatores, si quid offendero; cum adhuc tam male meus mihi candor cesserit, & innocentia. Vale. Ex aedibus Carpinianis.

XII. Kal. April. MDCXCIX.

RAPHAEL FABRETTUS

Jo. VINCENTIO GRAVINAE

S. P. D.

EGo quidem receptis a primariis
literatorum monumentis bellum
indicere non soleo : & propterea legem
illam Regiam (quam vocas) apud Gru-
terum pag. CCXLII. numquam in du-
bium revocavi, quin esset bona fide con-
scripta , atque ex formula vetustatem
simul ac dignitatem Romani Senatus sa-
pienter rogata. Dubium vero quod apud
aliquos innatum esse memoras , Franci-
scus Blanchinus noster (ingenium viri
bene nosti) examinandum ex Tabulae
inspectione suscepit , & sinceram esse se-
rio pronunciavit, cui meus calculus liben-
ter accedit. Praeterea quatenus unius, al-
teriusque dissensus ad rem in controver-
siam adducendam sufficeret , legem hic
Barbarius de Off. Praet. locum habere
putarem, ex qua communis tot majorum
gentium literatorum error (ita vocare
liceat) jus facere diceretur. Aude igitur
meo periculo , postquam meum judi-
cium de hac re sequi placet. Ego enim
in te tuendo , atque observando pericu-
lum quodcumque subire paratus sum,
ubi

ubi illud imminere certo scirem ; nedum
ob hanc quam puto inanem disceptatio-
nem , juvante nobis tum stylo , qui puram
putam genuinamque vetustatem redolet ,
tum magnificentia inscriptionis in mate-
ria , quae omnem fictionis suspensionem
excludit. Vale. Ex nostro Museo.

X. Kal. April. MDCXCIX.

IN-

INDEX

SUMMORUM CAPITUM.

<i>De A Ctenfis Cap. 6.</i>	<i>pag. 90</i>
<i>Accursio, & ejus schola cap. 154.</i>	<i>p. 227</i>
<i>Actibus legitimis, & jure Flaviano cap. 33.</i>	<i>p. 62</i>
<i>Adservando S. C. cap. 22.</i>	<i>p. 38</i>
<i>Aedilibus cap. 39.</i>	<i>p. 85</i>
<i>Aetio Marciano cap. 92.</i>	<i>p. 144</i>
<i>Aemilio Ferretto cap. 171.</i>	<i>p. 253</i>
<i>Alberico, & Joanne cap. 150.</i>	<i>p. 217</i>
<i>Alberico de Rosata cap. 162.</i>	<i>p. 229</i>
<i>Alciato, & sanctiori Jurisprudencia, sive de Cujacia- na schola cap. 170.</i>	<i>p. 249</i>
<i>Alexandro Tartagno cap. 167.</i>	<i>p. 243</i>
<i>Alfeno Varo cap. 70.</i>	<i>p. 126</i>
<i>Aliis acervatim cap. 182.</i>	<i>p. 277</i>
<i>Aliis Jurisconsultis generatim cap. 103.</i>	<i>p. 154</i>
<i>Aliis Jurisconsultis turmatim cap. 163.</i>	<i>p. 230</i>
<i>Antistio Labeone cap. 73.</i>	<i>p. 127</i>
<i>Antonio Augustino cap. 174.</i>	<i>p. 258</i>
<i>Antonio Fabro cap. 183.</i>	<i>p. 278</i>
	<i>Appa.</i>

I N D E X

<i>Apparitoribus cap. 6</i>	p. 9
<i>Arriano cap. 89.</i>	p. 143
<i>Assessoribus cap. 126.</i>	p. 181
<i>Attejo Capitone cap. 74.</i>	p. 130
<i>Auctoritate prudentum cap. 43.</i>	p. 93
<i>Ausidio Tucca, & Namusa cap. 72.</i>	p. 127
<i>Aulo Cascellio cap. 88.</i>	p. 124
<i>Authenticis cap. 135.</i>	p. 189
<i>Azone, ejusque schola cap. 151.</i>	p. 217

De B <i>Alfo, & fratribus cap. 165.</i>	p. 238
B <i>Balduino Bononiensi cap. 153.</i>	p. 220
<i>Barnaba Briffonio cap. 181.</i>	p. 275
<i>Bartolo cap. 164.</i>	p. 230
<i>Bartolomeo a Capua cap. 158.</i>	p. 226
<i>Basilicorum libris cap. 138.</i>	p. 197
<i>Bituricensi schola cap. 175.</i>	p. 259
<i>Bononiensi schola, & de Irnerio cap. 143.</i>	p. 207
<i>Bruto cap. 51.</i>	p. 107
<i>Budaeo cap. 172.</i>	p. 256
<i>Bulgaro cap. 146.</i>	p. 213
<i>Butrigario cap. 160.</i>	p. 227

De C <i>Aelio Antipatre cap. 58.</i>	p. 113
C <i>Cajo cap. 61.</i>	p. 126
<i>Cajo Aquilio Gallo cap. 60.</i>	p. 117
<i>Cajo Cassio Longino cap. 82.</i>	p. 137
<i>Cajo iterum cap. 83.</i>	p. 139
<i>Cajo Juventio cap. 63.</i>	p. 120
<i>Cajo Livio Druso cap. 55.</i>	p. 110
<i>Cajo Martio Figula cap. 54.</i>	p. 110
	<i>Cajo</i>

SUMMORUM CAPITUM.

<i>Cajo Trebatio Testa cap. 66.</i>	p. 123
<i>Castilioneo cap. 169.</i>	p. 247
<i>Celso filio cap. 79.</i>	p. 135
<i>Celso patre cap. 78.</i>	p. 134
<i>Censoribus cap. 8.</i>	p. 12
<i>Censura Imperatoris cap. 108.</i>	p. 164
<i>Centuriis cap. 11.</i>	p. 22
<i>Cerbidio Scaevola cap. 98.</i>	p. 146
<i>Cino Pistoriensi cap. 161.</i>	p. 228
<i>Classibus, & Centuriis cap. 11.</i>	p. 22
<i>Cneo Aufidio cap. 62.</i>	p. 119
<i>Codice Justiniano cap. 131.</i>	p. 184
<i>Coelio Sabino cap. 84.</i>	p. 140
<i>Coepolla cap. 169.</i>	p. 247
<i>Comitiis cap. 28.</i>	p. 45
<i>Concione cap. 30.</i>	p. 50
<i>Concluso de Interpretum usu cap. 185.</i>	p. 282
<i>Conscribendo Senatusconsulto cap. 21.</i>	p. 37
<i>Consulatibus Imperatoris cap. 109.</i>	p. 165
<i>Consulibus cap. 13.</i>	p. 24
<i>Cujaciana schola cap. 170.</i>	p. 249
<i>Cumano cap. 169.</i>	p. 247
<i>Curiis cap. 10.</i>	p. 21
<i>Curtiis cap. 169.</i>	p. 247

<i>De Decis cap. 169.</i>	p. 247
<i>Decretis Principum cap. 122.</i>	p. 176

<i>De quatuor scholis post renovatam Jurisprudentiam judicium cap. 184.</i>	p. 279
---	--------

<i>Dicenda sententia, & S. C. per discessionem c. 19.</i>	p. 33
---	-------

<i>Dimittendo Senatu cap. 25.</i>	p. 40
<i>Dige.</i>	

I N D E X

<i>Digestione juris civilis sub Justiniano cap. 129.</i>	<i>p. 183</i>
<i>Digestis cap. 132.</i>	<i>p. 186</i>
<i>Dino cap. 157.</i>	<i>p. 225</i>
<i>Disputatione fori cap. 41.</i>	<i>p. 92</i>
<i>Domitio Labeone cap. 87.</i>	<i>p. 143.</i>
<i>Domitio Ulpiano cap. 100.</i>	<i>p. 151</i>
<i>Duareno cap. 177.</i>	<i>p. 260</i>

De E <i>Dictis Principum cap. 120.</i>	<i>p. 175.</i>
<i>Edicto perpetuo cap. 38.</i>	<i>p. 79</i>
<i>Enguinario Barone cap. 176.</i>	<i>p. 260.</i>
<i>Epistolis Principum cap. 123.</i>	<i>p. 176</i>
<i>Equestri ordine cap. 2.</i>	<i>p. 2</i>

De F <i>Abio Sabino cap. 96.</i>	<i>p. 146</i>
<i>Fabio Sabino F. cap. 97.</i>	<i>p. 146</i>
<i>Fato Jurisprudentie Justinianee in Italia cap. 130.</i>	
<i>pag.</i>	<i>201.</i>
<i>Fisci advocatis cap. 128.</i>	<i>p. 183</i>
<i>Francisco Hotmanno cap. 179.</i>	<i>p. 263</i>
<i>Fulgosio cap. 169.</i>	<i>p. 247</i>

De G <i>Oveano cap. 172.</i>	<i>p. 254</i>
<i>Gothofredis cap. 183.</i>	<i>p. 278</i>
<i>Gregorio Tolosano cap. 183.</i>	<i>p. 278</i>
<i>Grotio cap. 183.</i>	<i>p. 278</i>

De H <i>Erennio Modestino cap. 102.</i>	<i>p. 153</i>
<i>Hominibus novis cap. 7.</i>	<i>p. 12</i>
<i>Hugolino cap. 147.</i>	<i>p. 215</i>
<i>Hugone Donello cap. 178.</i>	<i>262</i>
	<i>De</i>

SUMMORUM CAPITUM.

De Jacobo Ardizzone, & Odofredo cap. 156.	p. 224
Jacobus de Arena cap. 159.	p. 226
Jacobus de Belviso, & Butrigario cap. 160.	p. 227
Jacobus Cujacio cap. 180.	p. 267
Jasone Mayno cap. 168.	p. 245
Ignobilibus cap. 7.	p. 12
Impedimento S.C. sive de intercessione Tribun. cap. 23.	38
pag.	204
Instauratione juris Justinianaei sub Lothario c. 140	
pag.	204
Instauratione studiorum juris cap. 142.	p. 206
Institutionibus cap. 133.	p. 187
Intercessione Tribunalium cap. 23.	p. 38
Interpretibus cap. 6.	p. 9
Irnerio cap. 143.	p. 207
Julio Paulo cap. 101.	p. 153
Junio Mauriciano cap. 92.	p. 144
Jure XII. Tab. cap. 32.	p. 59
Jure Flaviano cap. 33.	p. 62
Jure Honorario, & de Praetore Urbano, & Peregrino cap. 35.	p. 71
Jure Papyriano cap. 31.	p. 56
Jure referendi sententiasque rogandi cap. 18.	p. 32
Jurisconsultis antiquae jurisprudentiae c. 46.	p. 104
Jurisconsultorum philosophia cap. 44.	p. 97
Jurisconsultorum sectis cap. 45.	p. 99
Jurisprudentia cap. 40.	p. 88
Justiniano cap. 130.	p. 183
Iusto Senatorum numero cap. 20.	p. 36

De L <i>Ege Regia</i> cap. 114.	p. 103
L <i>Legum ferendarum examine</i> cap. 29.	p. 49
<i>Libellis</i> cap. 124.	p. 178
<i>Lictoribus</i> cap. 6.	p. 9
<i>Loco habendi Senatus</i> cap. 13.	p. 29
<i>Lothario Cremonensi</i> cap. 152.	p. 220
<i>Lucio Atilio</i> cap. 49.	p. 107
<i>L. Lucilio Balbo</i> cap. 61.	p. 119

De M <i>Agistris Scriniarum</i> cap. 127.	p. 181
M <i>Magistro officiorum</i> cap. 117.	p. 173
<i>Majori, & minori Laterculo</i> cap. 18.	p. 173
<i>Mandatis Principum</i> cap. 121.	p. 157
<i>Manlio Torquato</i> cap. 53.	p. 109
<i>Marano</i> cap. 183.	p. 278
<i>Mareo Catone</i> cap. 50.	p. 107
<i>Martino</i> cap. 145.	p. 212
<i>Masurio Sabino</i> cap. 81.	p. 136
<i>Meciano</i> cap. 93.	p. 145
<i>Media jurisprudentia, utriusque juris consultus, & de</i> <i>P. Rutilio Rufo</i> cap. 56.	p. 110
<i>Mornacio</i> cap. 183.	p. 278

De N <i>Annua</i> cap. 72.	p. 127
N <i>Neratio Pappo</i> cap. 80.	p. 135
<i>Nerva patre, & filio</i> cap. 75.	p. 132
<i>Nicola Spinello</i> cap. 169.	p. 247
<i>Nobilitas</i> cap. 7.	p. 12
<i>Novellis constitutionibus, five ambrosianis</i> cap. 135.	189
pag.	No.

SUMMORUM CAPITUM.

Novellis Juliani cap. 130.	p. 130
De O Dofredo cap. 156.	p. 224
O Offitio cap. 67.	p. 124
Ordredo cap. 159.	p. 226
Otimatibus cap. 7.	p. 12
Orationibus Principibus cap. 113.	p. 172
Orbane cap. 148.	p. 28
De P Ancirolo cap. 183.	p. 278
P Pandectis Florentinis cap. 141.	p. 20
Papiniano cap. 99.	p. 147
Papyrio Justo, & aliis cap. 113.	p. 167
Patri Patriae appellatione cap. 113.	p. 242
Paullo Castrense cap. 100.	p. 134
Pegaso cap. 77.	p. 278
Perezio cap. 183.	p. 226
Petro de Bellis Paulida, & Jacobo de Arena, & Ol-	p. 215
drado cap. 159.	p. 8
Placentino cap. 148.	p. 9
Plebe rustica, & Urbana cap. 4.	p. 103
Plebe Urbana, & Tribunis Aerarii cap. 5.	p. 12
Pontificatus maximo Imperatoris cap. 106.	p. 1
Popalaribus cap. 7.	p. 83
Populo Romano, & ejus ordinibus cap. 1.	p. 9
Posterioribus legibus cap. 341.	p. 177
Praeconibus cap. 6.	p. 74
Praefectis Praetorio cap. 125.	
Praetore Urbano, & Peregrino cap. 34.	
Praetoribus Provincialibus, & Quaestoribus cap. 36	

pag.

75

Y 2

Prag-

<i>Pragmaticis iustionibus cap. 119.</i>	p. 174
<i>Primis Romanorum legibus, & jure Papyriano cap. 31. pag.</i>	p. 38
<i>Prisco Javoleno cap. 85.</i>	p. 140
<i>Proconsulari Imperio cap. 110.</i>	p. 168
<i>Proculo cap. 76.</i>	p. 133
<i>Publicis quaestionibus cap. 370.</i>	p. 77
<i>P. Aelio cap. 48.</i>	p. 106
<i>P. Mutio Scaevola Pontif. cap. 52.</i>	p. 108
<i>P. Rutilio Ruso cap. 56.</i>	p. 110
<i>Pyleo cap. 149.</i>	p. 215
De Quaestoribus cap. 36.	p. 75
Quaestoribus cap. 116.	p. 172
Quinquaginta decisionibus cap. 134.	p. 182
Q. Aelio Tuberone cap. 57.	p. 112
Q. Aelio Tuberone cap. 69.	p. 123
Q. Mutia Scaevola Augura, & Scaevola Pontificis cap. 59.	p. 113
De Ratione ferendae legis cap. 26.	p. 40
Referendi jure cap. 111.	p. 166
Rescriptis Principum, & libellis cap. 124.	p. 176
Respondendi jure cap. 43.	p. 93
Riminaldis cap. 169.	p. 247
Rafredo Beneventano cap. 154.	p. 226
Rogerio, & Oibone, & Placentino cap. 148.	p. 215
Romano Imperatore cap. 104.	p. 156
Ruino cap. 169.	p. 247

SUMMORUM CAPITUM

De S Aliceto cap. 169.	p. 249
Salvio Juliano, & Tarrunteno cap. 86.	p. 141
Saturnino cap. 93.	p. 143
Scaevola Pontifice cap. 59.	p. 113
Scribis cap. 6.	p. 9
Sectarum auctoribus, & primum de Aristio Labeo- ne cap. 73.	p. 127
Senatoria Imperatoris dignitate cap. 112.	p. 167
Senatoribus cap. 3.	p. 3.
Senatu, & ejus potestate cap. 14.	p. 27
Senatus consulto, & loco habendi Senatus c. 15.	p. 29.
Senatus decreto cap. 24.	p. 39
Servio Sulpicio cap. 65.	p. 120
Sex. Caecilio Africano cap. 90.	p. 143
Sexto, & P. Aelius cap. 48.	p. 106
Sex. Papyrio cap. 64.	p. 120
Sex. Pompejo, & Caelio Antipatre cap. 58.	p. 113
Sex. Pomponio cap. 91.	p. 144
Sortitione cap. 30.	p. 50
Suffragiis ferendis cap. 30.	p. 50
De T Arrunteno cap. 86.	p. 141
Tempore habendi Senatus cap. 16.	p. 30
Tertulliano cap. 94.	p. 145
Tiberio Coruncano cap. 47.	p. 105
T. Aristone cap. 88.	p. 143
Triboniano, & Sociis cap. 137.	p. 192
Tribubus Rusticis, & Urbanis cap. 9.	p. 16
Tribunicia potestate cap. 107.	p. 164
Tribunis Aerariis cap. 5.	p. 9
Y 3	Tri-

INDEX SUMMORUM GARLEUM.

Tribuno plebis cap. 27.

Turba Forensi cap. 12.

De Variis aetatibus Jurisprudentiae, & de jurisconsultis antiquae jurisprudentiae cap. 48.

Variis Irneriano scholae sectis cap. 144.

Variis muneribus Imperatoris cap. 105.

Vasembegio cap. 183.

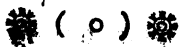
Viatoribus cap. 9.

Ulpio Marcello, Meciano, Saturnino cap. 93.

Vocando Senatu cap. 17.

F I N I S.

EMINENTISSIMO SIGNORE.

Felice Mosca Stampatore supplicando espone a V. E. come desidera dare alle Stampe un Libro intitolato *de Ortu, & Progressu Juris Civilis* dell' Abate Gio: Vincenzo Gravina; per tanto la supplica per le solite licenze, e l' avrà a grazia, ut Deus.

J. M.

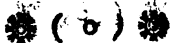
De mandato Eminentiss. Dom. Canonici D. Antonius Cangianus revideat, & in scriptis referat. Neap. die 14. Jun. 1701.

JO. ANDREAS SILIQUINUS VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Giptius Can. Dep.

EMINENTISS. AC REVERENDISS. DOMINE.

Quod ad illustrandum Jurisprudentiæ studium fuerat maxime optandum, ut omnis eo temporum cognitio, latinarum, græcarumque literarum eruditio, ac recta philosophandi ratio conferretur; Joannes Vincentius Gravina in hoc politissimo opere, *De Ortu, & Progressu Juris* inscripto, feliciter præstitit. Plurimam quidem ea in re, non inficior, celeberrimi Juris Interpretes operam posuerunt.

fuerant; sed versare omnes, consulere singulos, atque optima quæque ex iis excerpere, non cuius profecto, vel per tempus, vel per ingenium licuisset. Hic autem selectissima illorum inventa miro ordine digesta, ornatissimo stylo composita, & exquisita eruditione aucta cunctis patent. Igitur, ut ad optimam juventutis institutionem typis mandetur, e re publica censeo, modo gravissimum Eminentiaæ Tuæ iudicium accesserit. Neapoli XIII. Kalendas Januarii MDCCI.

Eminentiaæ Tuæ

Humillimus, & Addictissimus
 Canonicus Antonius Gangianus.

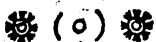
J. M.

Attentâ relatione Dom. Canonici Revisoris, quod potest imprimi, Imprimatur 27. Junii 1701.

JO. ANDREAS SILIQUINUS VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Giptius Can. Dep.

ECCEL.

ECCELLENTISSIMO SIGNORE.

FELICE Mosca Stampatore supplicando
espone a V.E. come desidera dare alle
Stampe un Libro intitolato *de Ortu, & Pro-*
gressu Juris Civilis, dell' Abate Gio: Vin-
cenzo Gravina; per tanto supplica l' E. S.
per le solite licenze, el' avrà a grazia, ut
Deus.

Magnificus U. J. D. D. Nicolaus Caravita vi-
dent, & in scriptis referat.

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

Mastellonus.

TUO Imperio, Excellentissime Princeps, primum
J. Vincentj Gravinae librum *De Origine, &*
Progressu Juris ad Majestatis regulam exegi: nec sa-
ne in eo Regni amplitudinem, aut dignitatem quic-
quam minutam offendi. Quin contra è re-publica
reputo: in quo omnes Imperii, & Jurisprudentialae
Romanae vicissitudines illustri narratione tradun-
tur: & Auctorum successione ab stirpe ad haec usque
tem-

tempora laeulenter explicatâ, Sectarum stemmata
ab compositis Auctoribus suo quocumque sub-
inde diducta sunt: tantoque ingenii acumine singu-
las juris causas aperiantur, tanta gravitate, quas stu-
dio partium religione de Scriptoribus feruntur iudi-
cia, ut facem, quae omnibus de iure libris publicitus
alluceat, ubi ista velis, dignam existimem. Dat. Neap.
xii. Kal. Januarii clobccci.

Excellentiss. Princeps

Obsequentiſſimus cliens
D. Nicolaus Caravita.

*Visa retro scripta relatione imprimatur, verum in pu-
blicatione servetur Regia Pragmatica. Hac die
28. Junii 1701.*

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

Maffellonus.

tempora luculenter explicatâ, Sectarum stemmata
ab compositis Auctoribus suo quocumque sub
inde diducta sunt: tantoque ingenii acumine singu-
las juris causas aperiantur, tanta gravitate, quas stu-
dio partium religione de Scriptoribus feruntur iudi-
cia, ut facem, quae omnibus de iure libris publicitus
alluceat, tibi ita velis, dignam existimem. Dat. Neap.
xii. Kal. Januarii c101cc1.

Tui
Excellentiss. Princeps

Obsequentiſſimus cliens
D. Nicolaus Caravita.

*Visa retroſcripta relatione imprimatur, verum in pu-
blicatione ſervetur Regia Pragmatica. Hac die
28. Junii 1701.*

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

Maſſellonus.

tempora luculenter explicatâ, Sectarum stemmata
ab comparatibus Auctoribus suo quocunque sub
inde diducta sunt: tantoque ingenii acumine singu-
las juris causas aperuntur, tanta gravitate, quâ stu-
dio partium religione de Scriptoribus feruntur iac-
cia, ut facem, quae omnibus de jure libris publicitus
alluceat, ubi ita velis, dignam existimem. Dat. Neap.
xii. Kal. Januarii clolccc.

Excellentiſſ. Princeps

Obſequentiſſimus cliens
D. Nicolaus Caſavita.

*Viſa nroſcripta relatione imprimatur, verum in pu-
blicatione ſervetur Regia Pragmatica. Hac die
28. Junii 1701.*

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

Maſellonus.